

Tartalom

LV. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

2001. JÚLIUS

TANDORI DEZSŐ: Az el nem tűnő idő nyomában; A régies alak; Angliában a száj; Hogy nem beszél; Piros műanyag poharammal ál; Semmi élmény mennyi; Csuppan, ami csu; Véletlenül agyon	3
FEKETE VINCE: Üres kopár vidék (Harmincharmadik levél); Már nem az öröm (Harmincnegyedik levél); Igen (Harminchatodik levél)	12
DEMETER SZILÁRD: A labda; Hármasoltár	15
TÉREY JÁNOS: Rontás (Egy fejezet a Paulus című ver- ses regényből)	23
HATÁR GYŐZŐ: Sziparionidész (Színdarab-vázlat. Álomkezdemény)	43
SZÖLLŐSI ZOLTÁN: Vers után, vers előtt	47
SÁNTHA ATTILA: Húsz év mulva; Jól tudom; Jeremiás Müller az idő múlásáról; A colstok és a ferdeszemű kandúr; Razglednyica; Gyakorlati útmutató a föl- izgatáshoz	50
BEKE GYÖRGY: Megíratlan balladák a Dél-Alföldön ...	54

ÖRÖKSÉG

VEKERDI LÁSZLÓ: A tusakodó és a belátó ember	67
FARAGÓ JÓZSEF: Száz éve született Domokos Pál Péter	73

TANULMÁNY

TÓTH ÁKOS: „Aachenben az ember raaer...” (Tandori Dezső Koppár Köldüs c. kötetéről)	76
--	----

KRITIKA

G. KOMORÓCZY EMŐKE: „A szenvedés ijára felfesztve: húrod messzebbre hord” (Határ Győző: A Kar- kasszban)	89
SZILÁGYI ZSÓFIA: Egy idegen a Lánchídon (Barsy Kál- mán: Apám arcvonásai)	100
FENYŐ ISTVÁN: Teremtés vagy rombolás (Bitó László két könyvéről)	104
MÁRKUS BÉLA: Három díjnyertes kisregény	107

MŰVÉSZET

NAGY IMRE: A leghosszabb út (Gondolatok Kéri László festészetéről)	111
---	-----

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: „Szeged számára Salzburg példája a követendő” (Beszélgetés Kerek Ferenc zongora- művésszel)	116
--	-----

Szerkesztői asztal a belső borítón

Illusztráció

KÉRI LÁSZLÓ munkái a 22., 42., 72., 99., 103., 106.
és a 124. oldalon (*Dömötör Mihály* felvételei)

TANDORI DEZSŐ

Az el nem tűnő idő nyomában

A magam emlékére

*Lelassult az idő. Negyedórákat
hiszek óráknak. Emlékeimet
oly tömegben érzem, oly zsúfongásnak,
hogy velük át se férhetek*

*– nem csak kiomlott agyvelőm okán –
egy házon, egy díványon, egy szobán,
egy kártyafüzet nézetcentijén;
mit vagyok én.*

*Csak gyötremre magamnak. Ahogy
Longchamp pályája mellett haladok
– választhatok – kitaposott ösvényen,
vagy úgy akarja épp szeszélyem,*

*hogy füveket rugdossak, hogy beton
úttesten menjek, kerékpárokon
tűnődve, ahogy mellettem suhannak,
a kis gyaloghídon túl, ott, a Szajna*

*más-felén szürkén villognak a házak,
fehérbe, nézzem, és a fogadások
változatát, az újságból, trafik
redőnyét, latolgassam, ki lakik*

*a meredek út jobbján-balján, és a
híd, mint a Márvány utca két karéja,
és Asmussen mit csinál, Freddie Head,
és vörös bort vagy fehér bort viszek
a táskámban, és hogy Három Bobóc
az utca neve, és hogy Martalóc*

*a kocsí márkája, mely a gatyámat
szárból szinte letépi, és hogy kedvem
milyen szeszélye támad,
például hogy megüledjem*

*az útkereszteződés kopott padján,
vagy hogy az autójavító-üzem
épp zárva, s a patika mit üzen
ugyanígy – „Öcsi, nem hoztál magaddal*

*szárnyat, mit pasztillákból egy angyal
könnyedén kiterít?”,
mit járom köreit
kétes egyeneseknek, hogy magammal*

*kezdjek valamit, soha mást,
mikor csak azt a rohanást,
azt kezdeném,
mely végigzuhan egy pokróc kopottas*

*színén, és oly unottas
szívvel véli megcélozni szívét,
ez vagyok én,
és a többi – csak ott, az...*

A régies alak

*Elindulnak egymás után,
oly kis időközre, a fák közt,
vagy az antennák ágbogán
lelnek összezáró-kitárt közt,*

*ahogy egymáshoz-közüket
élhetik mintegy oly fa-arccal,
ahogy az én szívem süket
arra, milyen is az angyal,*

*kit-mit folyton emlegetek;
két-két madár, párok, s halommal
holtan majd, hogy az egeket
moccanatlan érnék, de okkal*

*nem így végződik a talány,
elindulnak, zöldes, lazán szótt
ág-levél terén, s volna tán
képlete –
mihez volna eszköz?*

*Nem, hogy itt megvagy, nem, hogy elszöksz,
s csak ül a vállad hajlatán
önmagad és idegened;
érintkeztél az angyalokkal.*

Angliában a száj

*Angliában a száj- és körömfájás
miatt elmaradtak a versenyek,
mégis, a lóverseny Dél-Afrikáját
elfogadtam Sziget-Ország helyett.*

*Miért nem hagyom el az irodalmat,
el, bármiért, ami épp nem csalás
nélküli szétnézés, s nem ad irgalmat
valami, de tényleg akármilyen más?*

*Miért képzelődöm gyökereimmel,
hogy fűrészt járja földes körüket,
miért fekszem öngyilkos terveimmel
linóleumon, mindenre-süket-*

*józan, részeg, miért az életuntság
árnyköpenylebbenő követke-
zetessége, miért nem tudhatok hát-
rafele vetíteni életemre:*

*értelmet, melyből túl sok, túl kevés volt?
Értelmen túlit, nála kevesebbit?
Hogy elfeketülne az a fehér folt,
melynek sötétei létem kikezdi?*

*Még mennyit, mennyit, mennyit, mennyit? Ennyit?
Vagy – ahol nem érzik, hogy gyökerezdik...?*

Hogy nem beszél

*Hogy nem beszélgethetek senkivel
arról, ami nekem fontos, hogyan?
Már annyival túl van, már ennyivel,
azon, aminek kapcsolata van*

*beszélgető féllel, kifejezéssel,
bármilyen álló tárgyiassággal?
Az eddigi beszéd volt a kivétel,
ékebben szóltam a némasággal?*

*Marad a fokozatosság esélyes
fennsíkjára, alsíksága, csepegő
kő-csapja, ily közel a jégveszélyhez
minden, ami nem kifejezhető?*

*De még akkor is! Cseppre csepp, a Barlang
alakulása már-már oly művészet,
melyhez társul aztán valamilyen rang,
csak az „aztán”-t feledném, s az egészet.*

*Így születek újjá mindig-nehéznek,
elég ebből!-nek, míg sosem „elég”-nek.
Az elmondhatatlanság társasága
nem látja magát, csak kívülét látja.*

Piros műanyag poharammal ál

*Piros műanyag poharammal
álmodtam, álmodtam, hogy széttört,
így láttam, szétfordult-alakkal,
jártam két felesleges félkört.*

*Ahogy a fürdőszobaszekrényt
kinyitottam most az előbb,
láttam, ott a pohár – ilyesképp
jöttem rá, hogy álmom, gyötört*

*kis mozzanat, becsapott, a' vagy
épp boldogított (járt két félkört
feleslegesen?), de hát mindegy,
nem igaz, hogy a pohár széttört,*

*s nem igaz, hogy álmom való
volt, egy kis való létező,
de az is elfogadható
felfogás, hogy ha én elő-*

*jövök, csak eme nem valós
állagban, ez álmoközegben,
és nem tudni, miféle jó
álmodhatott pirosnak engem,*

*és mennyire állhatatos
ami valósan foglal, innen.*

Semmi élmény mennyi

* A régies alak

*Semmi élménymennyiség
nem elég, nem elég, nem elég?
Hogyan készül töltött liba,
1. és 2. Bundesliga,*

*(nekem, bírhatatlan) krikett,
így-úgy golf (zöld!), krumplikrokett
à la Elia Kazan, a' vagy
a Bardó Brigittáról egy nagy...*

*Nem elég a kép, a csatorna,
nem lenne az! Hangsúly a „lenne”-n
mert én ezerfelé oszolva
unom az életemet ennen.*

*Nem onnan, nem innen: magam.
Mert csatorna hiába van,
élmény hiába kellene
„mennyiség”, nekem ővele,*

*Élmény Ókegyelmességével
nem volt szerencsém. Mint az étel
Kafka éhezőművészenek
olyan volt nekem, mint a végzet*

*híja, tengetem, el, el csupán,
szenzációk helyett „egyáltalán”,
egymás-után örök-egymás után.
Futamodás nélkül köröm futám.**

Csuppan, ami csu

*Csuppan, ami csupán
cuppán, ami a szán
csókszerű hangja a havon,
vécé zárva kicsit, nagyon,*

*odaállok betontövéhez,
karácsonyfák roncsainak
háta fordítva, a kétes
tabáni boldogság fogad-*

*tatásán túl, haza, de már nem
térhetnék vese-teltséggel, kell
legalább a betontő. Állj el!
Vár a Rác-fürdő, decijével.*

*Aztán és aztán. Annyi volt csak:
hogy nem hogy „ültesek és oltsak”,
de az se, hogy kiáltani
elfelejtsek. Még a Jani*

*kocsmája közben, még felröppen
egy madár valami halomról,
az ember még úgy ezt-azt-gondol
állapotban jár a közökben,*

*miket munkák s kiválasztások
hoznak rá, mint áldást vagy átkot.*

*Tákolva, mi nincs is, a „ták”-ot.
Ennyi az ember élete,*

*legyen boldogtalan vele,
legyen boldog vele.*

Véletlenül agyon

Naiv mester műve

*Véletlenül agyonverem
madaram kedvenc fotelom
karfáján, elég egy hirtelen
mozdulatom.*

*Nem vertem agyon életem
madarát, de verhettem volna,
ha odanyúlok hirtelen,
s ő egyetlen mozdulatomra*

*halott, roncs, rezzenő tetem.
Így – harsan egyet hirtelen,
ahogy az előszobacsengő
hangját hallja, s én eredendő*

*igyekezettel rohanok,
csusszan a szőnyeg, hajlatán
– boka alatt – átzuhanok,
kitöröm a bokám.*

Márciusi vasárnap délután.

*De ezután
is csak én pusztuljak, halott
csak én legyek.
Ő repüljön át s harsogjon szélütött
tetemem felett.*

FEKETE VINCE

Üres kopár vidék

(HARMINCHARMADIK LEVÉL)

*Úgy téblábolunk mindketten
a záporok és szélviharok
söpörte tereken mint akiket
már teljesen levert fásulttá
tett a tudat hogy itt már ez
a végső pont a legeslegutolsó
állomás megálló
mert innen már
együtt
nincs tovább
előttünk
üres és óriási kopár
vidék
mintha elveszítettük volna
az egyensúlyunkat
tagjainkat ólmos
fáradtság húzza le
s a valamikori káprázatból
mára már
semmi nem maradt s
így ahogy lassan
felszáll a köd
és szertefoszlik
kiderül asszonyom
hogy nemcsak a
keskeny átjáró
tört darabokra
ami közöttünk volt
hanem már víz sincs
amelyen ez egymáshoz*

*átvezetett és valami
számunkra is teljesen
ismeretlen tartományba
került minden
végképp*

Már nem az öröm

(HARMINCNEGYEDIK LEVÉL)

*Amikor közeledhattünk volna
egymáshoz akkor nem közeledtünk
hanem visszariadtunk ettől
nem nekiindultunk hanem hirtelen
megtorpantunk és hátat fordítottunk
hogy ettől aztán megint
visszariadjunk de szűkölve és
vinnyogva meneküljünk tovább
el egymástól minél messzebb csak
minél távolabb mint akik igazából
nem is egymáshoz eljutni hanem
egymástól örökre eltávolodni
akarnának mint akik nem is
szeretnének soha szembetalálkozni
akik már nem is szeretnének
arra az útra lelni
ha van ilyen út egyáltalán
amely a másik felé a másikhoz
vezet csak küszködnek előre
a viharosan csapkodó szélben
vánszorognak elgémberedett
vaksi bogarakként
imbolyogva és hunyorogva
és nincs soha nincs
megkönnyebbülés nincs
föllélegzés sem révbe érkezés*

*csak egyre hevesebb
nyugtalanság van amelybe
egyre elviselhetlenebb
fájdalom
hasít*

Igen

(HARMINCHATODIK LEVÉL)

*És akkor amikor annyi izgalom
várakozás és reménykedés után
kibírva megannyi napnak
órának végeérhetetlen hosszát
amely a találkozásig a
találkozásukig még hátra volt
végre betoppan hozzá megáll
felsóhajt szertenéz
és akkor
azt érzi hogy valahogy furcsa
számára ez az illat itt ebben a
lakásban furcsa már a levegő
furcsa minden itt mélységesen
és megmásíthatatlanul
s ekkor
az egész reménykedő és
feszült készülődés hirtelen
semmivé foszlik
és semmi nem igazítja el
semmi és senki
nem segíti ahogy
ott toporognak
annyi év után
szótlánul
magukra hagyatva
és szemügyre veszik
egymást*

DEMETER SZILÁRD

A labda

Az autóbusz körül tülekedő utasok közül senkinek sem jutott eszébe benézni a jármű alá. A káromkodva érkező sofőr a hátsó sorba szorultakat ráncigálta vállaiuknál fogva:

– Hogy az istennyila csapna magukba, jóemberek, álljanak már sorba, ez nem civilizált emberekhez méltó viselkedés. Engedjenek már oda, nélkülem a busz nem indul...

– Veled induljon, Rapid – dobta oda valaki foghegyről a tömegből, többször megjárták már, hogy az úton maradtak, úgy kellett kigyalogni a tetőre, hogy valami alkalmival elérjenek munkába. A sofőr elvörösödött, mert a gúnynevét nemigen szívlelte, nyugodt stílusban szeretett vezetni, a munka megvár, mondogatta a türelmetlenkedőknek, azok inkább a melegítő féldecit látták elúszni, mámeleg rohanni kell.

Idegesen taposott a gázpedálba, a kerekek alól szétspricceltek a kavicsok. A zörögve távozó autóbusz helyén egy barna gyerekestek feküdt.

Egyszemjankó megrázta magát, felkelt, remegő lábakkal a tér széle fele indult. Ott két egyforma fiú leste hőstettét, ők is felemelkedtek, leporolták magukat, bevárták.

– Addsza a labdát – nyújtotta Egyszemjankó a kezét az egyik fele. – Megnyertem a fogadást. Az ikrek rövid ideig elgondolkodva méregették, aztán úgy döntöttek, nem éri meg verekedni a félszeművel, mert rájuk hozhatja a cigánybandáját, az anyjuknak majd hazudnak valamit, mi lett a labdával. Kényyszeredetten átadták a valódi bőrlabdát, ugyanazon fejmozdulattal néztek Egyszemjankó után, ahogyan boldogan elslisszol a cigányblokkok fele.

– Söjjetmic! – kiáltott fel a barátjának. – Gyere már le, menjünk focizni! – diadalmasan felmutatta a mai zsákmányt. Az érkezett is rögtön, nagyon szeretett focizni, de legjobban szögletet szeretett beadni, egészen belelkesült, ha az ellenfélről úgy pattant a labda, „Söjjet, söjjet, én júgom!”, selyp volt, innen a neve. A bőrlabda tiszteletére felhúzta ronggyá rúgott stoplis cipőjét, Egyszemjankó lopta azt is a városi focicsapat szemeteséből.

– Honnan sejezted? – vette kézbe álmai labdáját, megpattintotta a földön, fel van-e fújva.

– Az ikrektől nyertem – mondta büszkén Egyszemjankó, örült, hogy barátja ennyire belelkesült. – S apád? Megint meg fog verni, hogy loptad...

– Úgy gondoltam, hogy nálad hagyom – sandított Söjjetmicire Egyszemjankó.

– Jó – vont a vállát az, ő mondhatja nyugodtan, hogy Egyszemjankóé a labda, amióta apáik egyszer részegen összeverekedtek a kocsmában, nincsenek beszélő viszonyban, Egyszemjankót sem kapják el tehát. – De játszhatok veled! – Egyszemjankó bólintott, így van ez rendjén.

Hatalmas fütytel érkezett Egyszemjankó öccse. – Hallom, baszki, hogy elvetted az ikrek labdáját.

– Nem vettem el, hanem elnyertem – kapta fel a fejét Egyszemjankó.

– Hát... – az öccs elgondolkodott. – A salakpályán mindenki téged vár, meg akarnak verni, mert megérkeztek az ikrek, s azt mondták, hogy nálad van a labdájuk, azért nem tudták hozni. Mintha a nagyokon kívül bárkinek is odaadták volna valamikor.

– Most kik vannak ott? – kérdezte a báty.

– A külső negyediek, akik a csíkos blokkokban laknak.

– Azokat én megeszem – nyugodott meg Egyszemjankó, de azért úgy döntöttek, hogy inkább a Berki-kertbe mennek.

A Berki-kertben térdig ért a fű, magának a tulajdonosnak is nehezére esett rohanni, hát még a gyerekeknek, bőrlabda ide vagy oda, csak fejelgetni tudtak. Ilyenkor meg nagyon oda kell figyelni, nem csoda, hogy az önnön csőszeként lopakodó tulaj meglepte őket. Elkapta a labdát, és vigyorogva nézte az elrohanó kölyköket. Egyszemjankó pár méter után megállt:

– Bács, adja vissza a labdánkat, soha többé nem jövünk ide!

– Kéne, mi? – horkantotta az öreg. – Büdös cigánya, itt letapossátok nekem a füvet. Majd, ha kaszálni jösztek, visszakapod. Azzal sarkon fordult, és diadalmasan fütyörészve a pajtája fele indult. Igaz, ő farmnak nevezte ezt az egészet, nemigen hagyott ki alkalmat a kocsmában, hogy a farmjával ne dicsekedt volna. Itt jön a farm-motoros, vigyorogtak a vasgyári munkások.

Megölöm, suttopta Egyszemjankó vadul körülnézve, de semmi erre alkalmas tárgyat nem látott a közelében, a méteres farudakat, amiket a gazda eléggé nagyképpően kerítésnek nevezett, már rég letörték a negyedbéli nagyfiúk. Kellett nekik, verekedni.

Verekedni a Jázon szoktak. A vasgyárban használt koksztöntőformák törmelékeiből egészen nagy „fennsík” hordódott össze a száz év alatt, közepében megállt a víz is, sőt, néha vadkacsa is akadt. A tó körül döntötték el, kié a belső és a külső negyed közötti pingpong-asztal, vagy a városszéli fásszínek, netán egy Nő.

– Most mit csinálsz? – kérdezte Söjjetmici riadtan, a barátja képes volt úgy dühbe lovagolni magát, hogy ezért már a rendőrség is bevitték.

– Megyek a Jázra, keresek valami csapágyat, és belövöm az ablakát – rándította meg a vállát Egyszemjankó, öccse nagyot bólintott.

– Az jó, én hazafutok a kövesparittyáért.

A Jáz szélén, az egészen friss hordalékban bizony egész csapágyakat lehetett találni, és ha a kisszekér kerekének már nem volt alkalmas, akkor fásasztó munkával, de szét lehetett törni. A csapágygolyónál jobb töltelék a parittyába nem is kell.

A Jázon most kisiújk püfölték egymást, az egyik csapat épp a völgy fele húzódott, a cserjék mögött hátha hátba tudják támadni az ellenfelet. Egyszemjankóék óvatosan a másik oldalon keresgéltek, szerencsésen. Söjjetmici rögtön két nagy csapágyat is talált. Le kellett menniük a betonútra, hogy össze tudják törni őket, a salakdomb szélétől cipelték az öntöttvas-darabkákat. Azokkal, ha jó szögben ejtik, szét lehetett törni még a „fedeles”-csapágyakat is.

Lihegve érkezett Egyszemjankó öccse. – Hol a parittyá? – kiabált már messziről a báty.

– Nem kell, nem kell – integetett a kisebbik. – Láttam, hogy odaadta a labdát a fiainak. Gyertek, verjük meg őket, és vegyük vissza tőlük.

A két nagyobb rögtön otthagya a csapágyakat az úton, és rohantak a belső negyed fele, ott elkapathatják a bitorlókat. Mert senki sem ment a salakpályára szívesen, ha a nagyok ott unatkoztak. Elvették a labdát, és aligha rúghatott abba egy aligrác, főleg, ha Malacka bácsiékat is ott ette a fene.

A belső negyed végén igencsak élénken rúgták a labdát, a *labdájukat* a Berki kert tulajdonosának a gyermekei, dacára az emeletről mélyen kihajló tanítónő fenyegetéseinek. És hogy a jázi verekedésnek valami komoly tétje lehetett, arra abból lehetett következtetni, hogy a város hülyéit is beválogatták a csapatba.

– Játshatunk? – álltak meg az asztfaltcsík szélén Egyszemjankóék. A riadalom csak egy pillanatig tartott. A kapus hátrafordult, és teljes erejéből elrúgta a labdát.

– Söjjet – vigyorodott el Egyszemjankó barátja.

De nem sokáig vigyoroghatott. Az erővel, de laposan megrúgott labda beverte az áramelosztó ablakának pléh redőnyeit, és beesett a „trafó”-nak becézett zárt épületbe.

– Kurvaisten – dühöngött Egyszemjankó. – Picsa. Most be kell másznom – intett Söjjetmicinek, hogy álljon a betörött ablak alá. A gyerekek némán nézték, amint a barátja tolvajlétrát tart neki, majd valahogyan a vállára lépve Egyszemjankó belecsimpaszkodik az ablakkeretbe. Nagy nehezen felhúzta magát, és bebújt az ablakon.

Aztán csak egy csattanás hallatszott. És a negyedben mindenütt elhallgatott a rádió.

A villanyművek mérnöke dühösen húzta fel a nadrágját, még hogy egy gyerek bemászott a trafóházba, szent szar, mi jöhet még ebben a városban, orvost hívtak, kérdezte a telefonálót, igen, Bandi, de lakatost nem, mondta a telefonáló, siess azokkal a kulcsokkal, sietek, hogy a fene enné meg, éjszakás vagyok, dühöngött a mérnök.

Az orvos a mérnök után lépett be, hóna alatt a hordággal, a mentőautó sofőrje távol tartotta a kíváncsiskodókat. Nemsokára ki is jöttek, a hordágyon egészen kis valamit hoztak letakarva. A fél negyed az ablakban lógott, mert hogy a mérnök lekapcsolta az áramot. Megérkezett Egyszemjankó apja is, kocsmából jöhetett, erősen tántorgott. Meglátta a kisebbik fiát:

- Már megint itt lopod a napot, az anyád úristenit, sipirc haza! - próbálta megfogni a kölyök fülét. - Megmondtam, hogy ezekkel a tolvajokkal ne barátkozzatok - mutatott a síró Söjjetmicire. - Ti meg, Bandi, mit visztek itt? - kérdezte a hordágyra mutatva.

Az orvos ránézett.

- Szenet - mondta. - Csak szenet.

Hármasoltár

A pszichiáternő meglepődött, amikor a harmadik hét végén megszólaltam, pedig ő mind biztatott, mesélném el, mi is történt tulajdonképpen. Ha jól belegondolok, nem is az ő kedvéért szólaltam meg, de már nem bírtam a szobatársaimat, tiszta nyereségnek tűnt az a pár óra, amit a rendelőben tölthettem. De mindig vissza kellett térnem a kórterembe, ahol mellettem egy sápadt, szemüveges fiú feküdt, ő sem szólalt meg, de legalább érezni lehetett, hogy nem bírja a környezetet, hallgatólagosan szövetségesemnek tekintettem.

Nagyapámat nem bántam, hogy meghalt. A doktornő ezt nem értette, vagy nem akarta érteni, hiszen, mint meséltem, ő nevelt fel, miután a szüleim és a testvéreim meghaltak. Nagyapámról az első igazi emlékem talán az, amikor részegen elindult világgá, és a Vasszarakanyarban elaludt, úgy cipeltük haza az unokatestvéreimmel, hát hogy is szerethettem volna. Nagymamát imádtam, mert ő is imádott engem, állítólag apám volt a kedvenc fia, én meg nagyon hasonlítok rá, jegyezték meg mindig nagynénéim. Mama, mert így hívtuk, csak nekem készített kikevert tojást, cukorral keverte ki a tojássárgát hatalmas türelemmel, hogy habos legyen, senki másnak, vagy legalábbis így hittem én.

Az unokatestvéreimmel sem volt semmi baj, bár csak vakációban laktam velük együtt, nagy csatákat vívtunk éjszaka, hogy ki kerül a dunyha közepére, arról biztos nem rántották le.

Amikor iskolába kerültem, azt hiszem, akkor derült ki, hogy valami baj van velem. A tanítóm mindig szomorúan nézett rám, miután verekedtem, és ő elnaspágolt, nem tehet róla, győzködte magát, megjegyeztem ezt a mondatot, és úgy éreztem, örök életemre felmentett minden elszámolási kényszer alól. Én voltam az egyik legerősebb az osztályban, mindenkit meg tudtam verni,

sőt, olyan dolgokat is véghezvittem, amihez senkinek sem volt bátorsága, büszkélkedtem a doktornőnek, például kimásztam az első emeleti keskeny párkányra, és a hátsó ablaktól araszoltam az elsőig, mondván, én vagyok a Pókember. Valami felsős lányok zsuzsivonatoztak az udvaron, megláttak, beáruztak az igazgatónak. Szerencsére akkor nem kaptam verést, mert amikor beugrottam az ablakon, egy véletlenül felém hajított fémvégű ceruza felszakította a homlokomon a bőrt, kezelésre vitt a rémült tanci.

Az első pofont a négyszögön kaptam az igazgatótól, kiállítottak, a diri elvetemült csirkefogónak nevezett, a girnyász Góte meg röhögött rajtam. Ezt mindenesetre megjegyeztem.

A második pofont szintén az igazgatótól kaptam, amikor betörtünk az iskola raktárába krétaért. Isten tudja, minek kellett Ordasnak, azt hiszem, vízbe keverve itták meg, hogy lázuk legyen, és ne kelljen menniük iskolába. A krétaért viszont kaptam egy elszakadt bicikliláncot és két csapágyat, ezekhez még loptam kettőt, nagyapám vázat faragott hozzájuk, ilyen kis szekeret, azzal versenyeztünk a betonúton Telep fele, sőt, néha azzal csorogtam le, már ahol lehetett, nagyapámék házához. A pszichológusnőt nagyon érdekelte, hogy milyen viszonyban voltam Ordasékkal, nem akarta a pina felfogni, hogy én független vagyok mindenkitől, nem tehetek semmiről, most már tudom, apám vére ütközött ki belőlem, legalábbis ezt mondta keresztanyám, amikor először vittek be a rendőrök.

Góte miatt kaptak el, mert bár röhögött rajtam, amikor a diri megpofozott, mégis társammá fogadtam, ketten csaltuk ki a Berki-kertbe Malackát. Focizni hívtuk, de én letepertem őt a magas fűbe, összekötöttem a kezét, elővettem a nagyapámtól csórt agancsnyelű kést, és riogattam, hogy most el fogom engedni a vérét. Gótééknek közel volt a pajtájuk, elküldtem, hozzon egy véres tálat, a geci ahelyett a rendőrségre rohant, és kihívta a milicistákat. Hárman jöttek, megbilincseltek, bevittek a rendőrségre, kopaszra borotváltak, a kaloriferhez kötöztek, és a talpamat ütötték egy gumibóttal. Nagyapám jött értem, hazavitt, ő is jól megvert nadrágszíjjal, majd kukoricaszemekre térdepeltetett.

Miért akartam elengedni a pajtásom vérét, kérdezte a doktornő, kíváncsiságból, válaszoltam, nem hitt nekem. Azért én tovább meséltem, most már folyt belőlem a szó.

A verés után sokáig nem csináltam semmi rosszat, vagy legalábbis nem úgy, hogy rajtakapjanak. Sőt, játszottam az unokahúggal, babáztam is. Csak hát amikor doktorosdit játszottunk, megittam vele az altatót, amit a köhögésünk miatt írtak fel, három napig mosták a kórházban, engem csak egy napig, mert nagyobbként én játszottam többször a doktor bácsi szerepét. Tiszta véletlenül fedezték fel a tettünket, az unokahúgom a hintán aludt el, mama akkor még csak a fáradtságra gyanakodott, de a házban megtalált engem is, amint a padkán hortyogtam, erre fogott gyanút, a szomszéd vitt fel az autóján a sürgősségre.

Az alatt a két nap alatt a kórházban, míg az unokahúgom a perfúzió alatt feküdt kaptam egy oltópisztolyt, Csabikával azzal játszottunk cowbojosdit. Rájöttem, a főorvos szereti a gyerekeket, sokat lógtunk a rendelőjében, mindenféle kérdéseket tettünk fel. A második nap sikerült lopnunk néhány becsomagolt tüt, ami passzolt a pisztolyainkba, most már élesbe ment a játék. Csabika eszméletlenül jól célzott, sok tüt lőtt belém, bosszúból én másokba lövöldöztem, még egy ablakot is sikerült kitörnöm. Soha nem kaptak el. A kórtéremben fekvő gyermekek nem mertek beárujni, miután éjszaka megvertem a nagytökűt, neki a heregolyói dagadtak fel valami miatt. Sokkal kisebb volt, mint én, alig ötéves.

Semmiféle megbánást nem éreztem, válaszoltam a pszichiáternek, azért vertem meg, mert meg tudtam verni, a tökeibe is belerúgtam, miután hányt, akkor meg azért kapott egy pár pofont.

A kórház után sem csendesedtem meg, íjat készítettem, és nekiindultam vadászni. Nagynénéim aggódtak, hogy ezzel csak apámtól örökölt hajlamaimat erősítem fel, akkor derült ki számomra, hogy apám vadász volt. Nyulakat, verebeket lőttem, egyebet semmit, de láttam őzet is. Viszont megbarátkoztam az erdőszel, aki kölcsönkért a nagyapámtól, hogy felvigyen az erdőre, kell neki egy inas, mondta.

Nagyapám könnyű szívvel beleegyezett, mama sírt csak, hogy a kisunokája olyan messzire kerül tőle, de nem érdekelt, az erdősz megígérte, hogy megtanít puskával lőni, és ha majd odanövök, akkor örökölhetem apám puskáját is.

Az erdősz fiai nem szerettek, sokkal vadabbak voltak, mint én, csikóra ültettek, mondván, megtanítanak lovagolni, fűzfavesszővel a farára csaptak. Az erdő szélső fáinak ágai vakartak le a megvadult csikóról. De vigyáztam, nem árultam el, hogy mennyire megijedtem, azt sem mutattam, hogy mennyire megütöttem magam. Az erdősz többnyire az istállót takarította velem, viszont az ígéretét megtartotta, megtanított lőni.

Mit éreztem akkor, amikor először lőttem, kérdezte a doki, pont azt, amit akkor, amikor az erdősz fiaival elloptunk egy üveg szilvapálinkát, megittuk hátul a csűrben, és rágyújtottam az első cigarettámra: hogy férfi vagyok.

Ősszel kerültem vissza nagyapámékhoz, az öreg már hozzám sem szólt, csak ha valami panasz volt rám, akkor pofozott meg. Felkerültem az ötödik osztályba végre, eleget ismételtam a harmadik és negyedik osztályt, már egy tanító sem akart fogadni, felnyomtak. Az elején szórakoztató volt, hogy minden órára más tanár jön be, de aztán eluntam. Ordasékkal csavarogtam inkább, sikerült elcsábítanunk egy cigánylányt, aki egy csomag cigarettáért mindannyiunkkal lefeküdt. Nem volt rossz, bár a cigánylány végig visított, Ordasék is röhögve nézték, mekkora farkam van. Talán akkor fogadtak be végérvényesen, bár én azután is azt csináltam, amit akartam. Ritkábban jártam haza, rézszenen nem tudtam azt a három kilométert legyalogolni nagyapámék házáig,

a buszra adott pénzt, persze, elittam, vagy elkártyáztam. Betörtünk a vendéglőbe is, én voltam a legkisebb, hát én másztam be a hátsó ablakon, erős voltam, ládánként adogattam ki a pálinkát és a bort. Kint, a mezőn volt egy kaliba, ott csaptunk hatalmas bulit, a város kurvái is mind ott voltak, hallottak már rólam. Nem ittam sokat, inkább az egyik fogatlan picsával szórakoztam, szoptattam egyre. Később pár üveg köményessel kimentem az erdőbe, ezzel volt szerencsém, a többieket mind elvitte a rendőrség, be is zárták őket fejenként két évre.

Nehezen végeztem el az általánost, tizenhét évesen kerültem ki. Nem akartam felvételizni sehová, de muszáj volt. Mama közben meghalt, elég rosszul esett, nagyapám attól kezdve semmire sem volt jó. Már inni sem tudott, csak totyogott egyik padtól a másikig, nem érdekelt, fent laktam a városban az árvaháziakkal, csak nyugdíjkor mentem hozzá, elvettem a pénzét is. Emiatt aztán verekedtem is a nagybátyámmal, erősebbnek bizonyultam, de feljelentett a szarházi, javítóintézetbe vittek. Életemben először voltam nagyobb városban, az Intézetben a fiúk a meleg szart is kiverték belőlem, ha nem azt csináltam, amit Kopasz mondott. Véletlenül elkottyantottam, hogy tudok lőni, Kopasz nem hitte, legközelebb, amikor krumplicsedni, vagyis inkább csak tallózni vittek a fagyos földekre, elővett egy pisztolyt, odadobta nekem, megparancsolta, hogy lőjek ebédet. Egy nyulat, három varjút vittem neki. A varjún nagyot röhögtek, de megsütötték, a parázsban krumplit is sütöttek, megették. Akkor neveztek el Cowboynak, Kopasz kinevezett a testőrének, pisztollyal a derékövemben kísértem mindenfele. Az egész város tudta, hogy fegyverrel mászkálok a Kopasz után, nem is lett semmi zrí, pedig lett volna kedvem kipróbálni emberen is.

Tizennyolc évesen engedtek ki az Intézetből, az iskolába már nem vettek vissza, nem mintha visszakíváncsoztam volna. Ordasék is feltételesen szabadlábra kerültek, mutogatták a farkukat, kemény kis plexidarabokkal tették érdesebbé, a bőr alá műtötték be őket. Loptunk, hogy legyen miből megéljünk, loptunk csak a lopás kedvéért. Tivornya tivornyát ért, a kurvák szívesen jártak fel hozzánk, mert megkapták, amit a sok seggfej gyári munkás nem tudott adni nekik. Néha meg is vertük őket részegen, de ez benne volt a pakliban.

Akkor Ordasékat megint elkapták biciklilopás miatt, rám nem tudtak bizonyítani semmit, mégis lecsuktak három hónapra, bűntársi alapon. A börtönben semmi bajom nem esett. Miután valamivel okosabban kijöttem sem fenyegetett senki, csak a hülye rendőrök, de tőlük sem félttem, addigra már megszereztem apám puskáját.

Miért lőttem le a rendőröket, kérdezte a doktornő. Neki elárulom, válaszoltam nyugodtan, hogy nagyapámat is megöltem, ott van az öreg elásva hátul a diófa alatt, és ha kíváncsi, hát azért gyilkoltam meg például az öreget, folytattam, mert soha nem mesélte el, hogy apám furkósbottal verte agyon

anyámat, miután fél fülére süketé tette az állandó pofozkodásával, rajtam röhögött az egész óvoda, ha anyám a cukrászdában fagylalt helyett kekszet adott, Süketmanusznak neveztek egy faszfej mérnökapuka miatt, aki így becézett, mindig adott egy fricskát, és apám ugyanazzal a furkósbottal verte agyon a testvéreimet is, engem csak azért nem, mert azt akarta, hogy vegyük be magunkat az erdőbe, és mindenkit ölünk meg, aki valaha is bántott bennünket, különben is pont akkor a nagyapáméknál voltam, aki látván a fia állapotát, nem engedte be, a saját fiával viszont nem mert szembeszállni, a rendőrt meg azért nyírtam ki, nehogy azt higgye, kedves doktornő, hogy a verések miatt, sokkal nagyobb ruhákat is kaptam az Intézetben, hanem mert ő volt az, aki nagymamát pajzsként maga előtt tartva hatolt be apám lakásába a szomszédok feljelentésére, és apám akkor robbantotta fel magát egy gránáttal. A csuklójához kötözte gézzel, épp borotválkozott, amikor a rendőrök berúgták az ajtót, az egész lakás vérben úszott, és odavágta a gránátot a kagyló széléhez, legalábbis így mesélte a börtönben egy városombéli cigánygyerek, aki disznólopásért került be, és a rendőrfőnök anyósának adta el a lopott húst.

A doktornőt ez már nem érdekelte, befejezte a jegyzetelést, és kiküldött. A kórterembe lépve rám nézett a szemüveges figura, bólintottam, mire láthatóan felvidult. Őt meg fogom fojtani valamelyik este, csak fejezze be a nagyszüleinél eltöltött vakációinak az elmesélését.

KEREK FERENC: VADAKAT TERELŐ JUHÁSZOK

TÉREY JÁNOS

Rontás

EGY FEJEZET
A PAULUS CÍMŰ VERSES REGÉNYBŐL

*Karthágóba mentem.
Minden oldalról felbűzlött körülöttem
a szégyenletes szerelmek pocsolója.
Szent Ágoston*

1

*Tétlenség bordó kerevetjén
Tépázott arszlánunk piben.
Bármily tökéletlen keresztény:
Hit által tisztul, úgy hiszem,
S nem töpreng esti célirányon,
Hess, terhes társadalmi járom!
Hadd döfje át az estbibort
A csúfondáros telihold,
Egynyári hosszútávfutásod
Agyonprolongált Szent Iván.
Amit csupán a szem kíván:
Por lepje, semmisítse átok!
„Csak ujjaim tornáztatom
Augusztusvégi gyásznapon.”¹*

2

*Mámor fodrozta nyugtalanság!
Sóvárgod sós arkánomod.
Mi lelkesítse lusta fajtád?
Vegyszer nem kell, azt már unod.*

¹ Valóban gyásznapon írtam.

*Magánzó estre nem hoz áldást
Az alkoholos megbocsátás,
Centrumod, kvintesszenciád
Kutatva lelsz szarvashibát:
Nosza, verj pénzt minden hibából!
Tetszholt, szétforgácsolt erőlk
Terében erény lesz a csőd,
S gondoskodik direkt irányról
Kiszellőzött, pihent agyad...
Mindig ilyen kifent maradj!*

3

*Mert munkanap jön munkanapra,
S az ügynök Pál vihart arat.
Ó, adatrablók bús csapatja,
Klaviatúrás gályapad!
A Termann Művek modem-őre
Phreakert szagol ki jóelőre:
A bázis előtt lesben áll
E modern telefonbetyár,
Passwordöt kér, felőrlí rendre
Titkárnökink idegzetét.
„Becserkészzük telephelyét!”
Hálóra kapcsolt, őszí elme,
Képernyődöt most otthagyd
S futtatsz hétvégi programot.*

4

*Úntságra orvosság a nőszés,
Pörögnek régi noteszek.
Mevolt. Mevolt. Meddő időzés
Mehúzott strigulák felett.
Emez négy-öt-hat numerát győz.
Ez fogazik. Goromba szájhős.
Amaz csak lelkiéletet
Élt, nyelvvel nem szolgált neked.*

*Ő volt a technikás legesleg,
Kacérkodott, mint a pokol.
Utána csak bitang lohol,
Lerontja kunsztját súlyfelesleg.
Pál lak- & címjegyzék előtt
Álmodik szebb vadászmezőit.*

5

*Fejedre nőtt a szende metresz,
Kenyérdagasztó karjai
No meg a kényszerképzetes stressz
Rabjaként döntesz: balra ki,
Vakációzzon kerge szerszám,
Ne zargassunk fruskát ezerszám.
Macska sétája zongora
Billentyűin: zenebona,
Gyászgyertya gyúl, álszent örökláng,
S még tort óhaj az uraság
És vétek a szűzkurvaság.
Hajrá, matractestű ÖRÖMLÁNY!
Nem szállodám, de karcerom
A keleti Dekameron.*

6

*Ha szeptember, hát boldog újév
A szomszédos naptár szerint.
Hány kaptatosan megtanult név!
Ki hébert is bír, rádlegyint,
Tört jiddist kornyikál a verklid,
Barátnéditől szerzel be deklit
– Vagy ortodox nevéen: kipát –,
S halmozol hibára hibát.
Fölülpsz a templom karzatára:
Mutakozásod is merény
Asszony nép szélvédett helyén.
Tűnés, metéletlen garázda!*

*Kíváncsiságodért lakolj!
Állítom: a goj blejbt a goj.²*

7

*Ide jártak beitalozva,
Nagydiákként a cinkosok:
Dohány utcai zsinagóga,
Tiltott gyümölcs, nem birtokod,
De mikor megszólalt a sófár,
Két éber piarista sóvár
Szemmel fürkészett karzatot:
A lánykoszorú ott ragyog.
S az egész mintha gyöngye színház,
Két műkedvelő sábeszét
Kikacagják a fájgelék,
A kapuban Slomó leszittyáz,
S nem gyarapszik a gyűjtemény
Rós Hássánának ünnepén.*

8

*Kemenszky? Külföldön. Ma Pálnak
Jut Kölcsey és Anna Frank,
Két gimnázium lánykarának
Barátja, játéka va banque,
De újabban fürgék a mustrák,
Megkaparintja teste jussát,
Ugorni készek, nedvesek
A rég érinthetetlenek...
„El kéne nyomni goloázom!”
Újév, de ősz kakukktojás
És ráadásul álruhás.
Már túlesett a motozáson
És helyet foglalt a Dohány
Vészkort is látott széksorán.*

² A goj mindig goj marad (jiddis).

9

*Tavaszi portrét retusáltam:
Honnét ismerősek neked
Ezek a kontúrceruzával
Körülrajzolt, mélykék szemek?
Gondolkodj, álcás operátor...
„Megvan! A nő az Operából,
Az a jóféle negyvenes
Abból a rendkívül szeszes
Hajnalból. Érkezése feldob.
Úgy rémlik, vastag férje van.
Anyá is?” Pál bizonytalan.
Most légy eszednél, gojiser kop!
Ez volt vadorzó nézeted:
Rangos hölgy, bár kiéhezett.*

10

*Ezúttal úgysem elegendő,
Ha csak a szubrutint hozod.
(Miniszterelnöki köszöntő
Csigázza a publikumot,
Ásít Lágymányos ritka szépe...)
Hogy férkőzhetnél közelébe
Félszeg vággyal, színjőzanon?
Kosár ellen nincs oltalom.
„Kókler legyek, ha elszalasztom!”
Ha nem sejt benned kalibert,
Eltékozoltad a hitelt,
S padlóra küldhet a nagyasszony:
Rég volt, amikor tóosztodat
Hallgatva kortyolt borokat.*

11

*A kisujjal rezegtetett húr
Elpattan. Szesz segítene.
A templom lépcsőháza lesz új
Találkozásuk színhelye.
Ki az, ki színvallás elé megy?
Talán a nőstény kezdeményez,
S a hím – úgymond – hagyja magát;
Felejt karzat magasát,
Mellvéd mögül kibújik úrnőd?
Nem újkeletű népszokás
A nyilvános legényfogás,
Újesztendőt indítson új flört.
– Maga is...? – „Jaj, dehogy.” – Pedig
Nem szégyen az. – Az istenit!*

12

*Az istenit, csak el ne szúrjad!
Első szava eltántorít?!*
*Milyen vitéz, ki most begyullad?
– Hogy a Klubhoz nem tartozik,
Az sem ok a szabadkozásra. –
Ludovika élcel: – No lássa,
Magának sem térkép e táj...
Atavisztikus, ugyebár
E vonzalom a mieinkhez?...
Ínyenc portyája? – „Meglehet.
Csak étekfogó lehetek
Maga mellett, s ha megterített,
Majd körbedongom asztalát,
Falom, amit a gazda ad.”*

13

– *Lassan a testtel. Nőkre leskel,
 No nézd csak a kis voajórt! –
 „Már volt szerencsém végtelenszer
 Végigszaladni ezt a kört...”
 A nátriumlámpák narancsa!
 Erzsébetvárosi piazza
 E burkolt bókot túrje meg:
 „Összes sátoros ünnepek
 Szakértőjét tisztelje bennem.
 Citálom most, mondtam tavaly:
 Eltűnt a Sátán és a Baj,³
 Ha sófár zeng, bevonja testem
 A júdeai minium,
 S vonz asszonyi princípium.”*

14

*Magasztos mágnesünk a másság,
 A föltérképezett Sion.
 Örvend, hogy a palánkon átlát:
 Így lesz Pálból naiv spion,
 Bár csak asszonyi aromára
 Fogékony, s folyton szabotálja
 A szentélyek szabályzatát,
 Bennfentesnek tudván magát,
 Hadovál itt a szemtelenje!
 Paulusi tücsök-bogarak:
 A rendezőelv hol marad?
 Egy ügynök les több célkeresztre.
 Elfoglaltság, többrendbeli,
 Miben elménk kedvét leli.*

³ „Én szátán v'én fegá rá” (héber). A sófár hangjára menekül a Sátán (így van egy párizsi és egy pesti *Máczhorban*, amint azt a kitűnő Scheiber Sándor megjegyzi).

15

*Az érintettek szellemujja
Rövidre szabja az időt,
Búcsújuk most is kurta-furcsa
Főtemplom kapuja előtt,
Hisz fehér asztal vár a nőre:
A Fausto's víg levegője
Csapongás vízióival,
S a népes barátnői kar.
Száműzettek innét a férjek
– Ügyvezetők, csúcsbrókerek –,
És spicces szalmaözvegyek
Köszöntik a fiatal évet;
Leánybúcsúk kísértete
Éled föl, s pár bakfis-mese.*

16

*„Ezek a nyegle kézfogások,
Kapkodó mobilszám-cserék!
A hibbant, pesties szokásjog
Belémláttálja kényszerét.
Papírszeletke, karcsu névjegy,
Süllyesztő vár, falánk enyészet,
Tudom. Vagy mégse?! Más fogás
Esett e kézen. Áldomás
Utáni hévvel eleresztett:
Mint aki szítja a zavart,
Leforrázott és fölhevített,
Nem ismert borzongást teremtett,
S a fehérrizzás isteni
Hevével pörkölt, mit neki!”*

17

*Tovább egy házzal. Szélütésed
Kibevered rövidesen,
Ó taxik, ó anyósülések,
Hiéna szállít, kedvesem.
Számlát kérj, egyenlít a Művek,
Túlszámlázó hiába büntet.
Zöld Pardon, Rác, Döbrentei,
Vénasszony-nyár végpercei:
Alámerülni mindig ünnep
A lakosság sorában,
Véleid volnánk, kisfiam,
Elvbarátaid megkerülnek,
Kuksolsz a Ráckert lépcsein:
„Két kóser szilvát, Térey!”*

18

*Nem bíróság, nem kiéhezetség
Teszi, de tombol Paulus,
Hisz vadonatúj célkeresztjét
Falkányi kaján kumulusz
Takarja előle. Legyintés,
Csütörtök esti vérkeringés
Árama úgyse hatja át
E hajdani kultfigurát,
Másként nyúl a bevált recepthez,
Korsókkal serkentem, de nem
Oszlik a páni félelem:
Így fest a teremtésbe' vesztés,
Itatom bár, de tompa ma
E rácós arisztokrata.*

19

*Snitt. Még csak az aperitifnél
Tart a facér asszony-csapat:
Akiben bújkál egy piciny séf,
Halmozzon melegtálakat!
Pletykázni készen összebújnak,
Nem hívnak csippendél-fúúkat,
S az élboly persze tengeri
Herkentyűk sorát rendeli.
(Hogy a szobafestő-remeklés
– Velence-freskó a falon –
Étvágyat űz, nem tagadom.)
Toszkán bor buzdít. Puszta sejtés,
Hogy Ludovikát unalom
Kínozza e jeles napon?*

20

*Kés-villa koccan, lomha játék,
Pizskálni kagylót s brokkolit...
Sterling – elismert fejvadász-cég
Vezére – telefonozik.
„Miféle irányt vett a program?”
Kardhalait felelji nyomban
A nő, s megfeddi jó urát,
Kifogásolva tónusát.
– Számíts komoly kimaradásra,
És küldd aludni Filemont. –
Sok otthoni, fekete gond,
Elmegyógyászti praxis árnya:
Spongyát reájuk! – Padlízván
Köríti rákodat, Lizám? –*

21

*Lássunk most már ráckerti murvát!
Emberünk szem elől veszett,
Mégsem a Zöldbe vette útját,
Pesti teraszon megleled.
Hangpostája beszemetelve,
Nincs szó, miben öröme telne,
Céges infókból regiment...
Hatályon kívül régi rend,
Szívét nem acélozza sztenderd
Aranyifjúi öntudat,
Pál telefonkönyvben kutat.
Rögzítő dörmögése. Nem nyert.
A kiülő hely ősi szín,
Jó bádogasztal, hősi spleen.*

22

*Kering, akár a csápjavesztett
Bogár, csak körbe-körbe Pál,
Rabja balparti törzshelyeknek,
Gurít és lassanként beáll.
„Nem pártfogol józan protektor.
Nocsak, ez mind én voltam egykor:
Kalandozások összege
Másnap-begyűjtés, rákfene...”
Két kézzel kap a telefonhoz.
Karcos, füstízű női hang.
– Paulusom, lehetne az
Articsókában tizenegykor?
Vagy dolga van? – Van a fenét.
Ludovika! Ez a beszéd.*

23

*Itt éri Pált az öregeste,
Sarokasztalnál kap helyet,
Mozgékony yuppie-k tömkelegje
Buxindex-állásról cseveg.
Hanem vessünk egy mégse dőre
Pillantást a megérkezőre:
Ott áll a tetőteraszon.
„Boldog újévet, asszonyom!”
Fél percig álltak megriadva,
Paulus találta föl magát.
Sokadik face à face, nabát.
Chivas mozgatja, nem viagra,
A szárbaszökkent, perfid est
Felpörgeti e pestisest.*

24

*A gyónás melyikük keresztje,
Ki fejtegesse téziséét?
Ajzószer a két büntelennek
A tiszta, szeptemberi lég,
Magyarázatra semmi szükség,
Ha úrnónk eltáncolja kúrját,
Úrrá lesz forró helyzetén,
Ilyet szól: – Magát megeszem –,
S az asztal fölött áthajolva
Magához vonja a fiút:
Átkarolásból nincs kiút.
Paulus akármit válaszolna,
Elnyomnák összes frázisát
A crescendo nagyáriák.*

25

– Értenelek, ha arra jutnál... –
Celofán-zizegés riaszt.
Virágáruslány asztaluknál,
Karján virít kosárnyi gaz.
A nő legyint. Pál elfogódott.
„Nem találatok célcsoportot,
Savanyú, éji regruták!”
Vizsgálják az egyenruhát.
„A szoknya kékfestő-utánzat,
A blúz álságos-hófehér,
Vörös mellényke, mely ledér,
De műszál, s viselője bágyadt.
Pirosító és mályvarúzs
Még egybentarthat, gyáva hús.”

26

Alvajárók öntudatával
A sikamlós bádogtetőn
Meglépetések egyre-másra
Ha lecsap rájuk az öröm
Mint röhögés szokott kitörni
Közbotrányokozás mezsgyéjén
Az övalatti ténykedés
A kimondott szó kultuszát
Elsöpri a hús diadalma
Szilárd és izmos combokon
Siklik tova mohó tenyér
Csupa súlyosbító körülmény
A korkülönbség a tanúk
Odázhatatlan hazaút

27

– Elég, Palika. Hazaviszlek. –
 „Lássuk legalább a folyót.”
 – Morzsák gyanánt habokba hinted
 Összes vétked, hogy alkotód
 Kiengeszteld?⁴ – A nő leparkol,
 Cigaretta a Dunaparkból,
 Szigettel ékes láthatár,
 Rakpartra telepszik a pár,
 Bámulják az állóhajókat,
 Ha szusszanásnyi szünetet
 Enged a szorgos szeretet.
 Lábuknál lépcsőket pofozgat
 A hullám, s egy szelíd uszály
 Farvizétől támad dagály.

28

Események szabad folyása:
 „Mégiscsak hozzám.” – Semmiképp. –
 Reflektor vonja ragyogásba
 A Geiger utca flaszterét.
 A nagyszoba. Ügynöki őrhely.
 Friss faxok új határidőkkel.
 Gépére nem néz, bort kínál,
 Pormacskáit köszönti Pál.
 A polcon két ősrégi mackó
 Idézi gyermek-kéjeink
 Zöld fényű kertjét. Szétesik
 Rámába foglalt kép. „Fiasco
 Tetéz kamaszos balsikert,
 Jaj, özönvíz előtti kert!”

⁴ „Bedobod a tenger mélyébe minden vétkünket” (Micha 7:19). Ennek a szertartásnak – a mondat első szaváról – *táslich* („bedobod”) a neve. Az ünnep délutánján vízparton mondtak imát a hívek, s ebben hangzott el ez a prófétai mondat.

29. 30. 31

*Szebb pázsitú szomszédba vágyni...
Odaát óramű ketyeg,
Nem baj, ha senki sem kíváncsi,
Milyen zónaidót jelez.
Ahogyan deledet megéled:
Ütvefűóra ébredések,
Munkásosztály-kirándulás
Zajtörmeléke, ájulás
Utáni eszmélet világa.
„Szeszmentes, szomszéd tartomány
Népe tengődjék tarhonyán!”
Paulus nagyablakát kitarja.
Jövel, élőflórás kefir,
Gyomorégésre vagy te ír.*

32

*„Hogy is volt? Édesanya módján
Becézgeté medvéimet –
Kinyújtózott családi szófán,
Hajtogatván, nem éri meg –
Hogy volt! Merész üvegtörések
Tarkították az esti képet,
Idegcsiklandó illatár –”
Nászagyát csinosítja Pál,
S elégedetten konstatálja:
„Bizony, mézes öle mesés,
Uram, kilenc ölekezés
Egyvégtében, s nincs folytatása!
Zsákcák mégse zöld utak.”
Az ügynök cédek közt kutat.*

33

„Fölszabadíthat szennyes étert
Komoly, régivágásu dzsessz –
Félszázadon keresztül érlelt
És pókhálós palacku szesz.
A tematika casablancás,
'44: füstösebb a hangzás,
Más énekel, ez női hang,
As Time goes by, főúri rang,
S free-től, beoptól émelyedve
Swinget díjazok legkivált,
Kedélybetegségből kivált
Az ortodox dal némely este:
Tapintható testalkat és
Klasszikus vonalvezetés.

34

Avagy Chat Baker arzenálja,
Egyszál fűvós vet és arat.
Mint aki búzasörbe mártja
Ambícióit napra nap:
Ős-szeptemberek, serdülőkor,
A nő mint eszme, tiszta lőpor –
Lásd, roppant módon imponál,
Hogy jelzésszinten sincs vokál,
Csupán a búcsúdal kivétel.
Pasztellszínű cafém a Flore,
Születésnap melakór,⁵
Gond metropolisszal s vidékkel;
S az áhított dinamikát
Hozzák bakeri praktikák.”

⁵ Egy párizsi délután 1991-ben, amelyik nem is a Flore-ban, hanem a Deux Magots-ban telt.

35

*Virrad. Viharvert Porsche száguld
A Bartók macskakövein,
Asszony kormányoz, félig ájult,
Szép nyaka körül pelerin,
A forgalmi rend irritálja,
Kábultan gondol kisfiára,
– Lizám, hatalmas hétpecsét –,
Kásás hangon félrebeszéd
A föltámasztott telefonban,
Csikordul fék, aztán a smink
Következnék szokás szerint,
Lépcsőbáz, hát a kence hol van,
Maybelline-szemhéjpúdered
Egy pesti polcon, csessze meg.*

36

*Azonban mázra semmi szükség.
A férj szobája zárva, hát
Továbbmegy Ludovika, tüstént
Láthatja szunnyadó fiát.
Besurran a gyerekszobába.
Az ő álma igazak álma:
Futva egy lápos liezon
Útvesztőjéből, Filemon
Ágyánál csöndesül a hősnő,
S töpreng pénteki helyzetén.
– Kilencéves, már nagylegény.
Mögöttem játszma, idegőrlő.
Hogy anyád rovásán mi van,
Nem sejteted, édes fiam. –*

37

*Megágyaz. Rég volt napja, régen,
Hogy Sterling oldalán aludt,
Kitárultak hát sorra, szépen
Éjfélutáni kiskapuk;
Lanybult a fűtött házaset,
Külön-külön csapásra tértek
Férj és feleség. Szembunyás
Kísérte: csak félredugás,
Pörgött a szorgos taxióra,
S bambultak a reggelinél...
Nos, az új Gestalt pesti tér:
Nagy bál, újév, az Articsóka.
Hallgasd a balpart himnuszát:
Mérgezett vér és ifjuság.*

38

*Hímségével hőskort idézett
Az őskeresztény telivér.
Kézzrátétel, lédás igézet:
Direktor, s szerepet ígér.
De Rénálné ambícióit
Hajszolva jutna buktatókig,
Sibyllaként saját fiát
Ölelné, Styron Sophie-ját
Játszaná; Kareninaképpen
Szétroncsolódna síneken,
Lecsúszott Leni Gruytenem
Sorsát követné más vidéken...
Mind egy alakká egyesül,
S Ludovikává testesül.*

39

*Gyóntatószék: Szonáta presszó,
Lágymányos pangó kegyhelye.
Szerelmes – bárha zengzetes szó,
Ők hárman nem élnek vele.
„Tehát junky. Alkoholista.”
A szó Lizát elszomorítja,
Aranka fülének zene.
(Tetszik Hadikból csent neve?)
– Piázik, piázgat... – „Kenyérrel
Is él az istenadta fajt.
Szakbarbár technicista? Majd
Legyőzöd saját fegyverével.”
Vívát, társnői oltalom!
Vezércsel készül, olvasóm.*

40

*Klikk. Céges hétfő. Átlagos nap.
Új postát közvetít a drót.
Subject: O. N. S. „Álca óvja
Bozótban bűvő feladód.
A nemjóját. Jött egy csatolt fájl,
Egyből kinyitni nem tudom, bár
Ötletet ad vékonyka nyom:
Menórát formázó ikon...
Packból lesz unpack,⁶ édes úrhölgy!
Jelszóképpen kettőnk nevét
Párosítom. Ebből elég,
P és L, fussatok be húsz kört!
Ez az!!! PAULUDOVICA.”
Tekintsünk be soraiiba:*

⁶ *Pack, unpack*: betömörítés, kitömörítés.

*Ludovika levele. Nézem,
Betelni nem tudok vele,
S míg futtatom, gyöngécske gépem
Vírus-hordákkal lesz tele.
Férc-műdalokra áriád jó,
Lágymányosi remix-királynő!
Bibliás bőségű irány,
Fin de siècle-íz, üde báj,
És semmi p. modern ravaszság,
Eszázadi altájakat
Csupán a szókészlet mutat.
Delnő-méltóság, csöppnyi vadság,
Hol büszkén szól, hol éterin...
Kanonizáljuk, véreim!*

KEREK FERENC: CSÁKLlyÁK, TUSKÓK

HATÁR GYŐZŐ

Sziparionidész

(SZÍNDARAB-VÁZLAT. ÁLOMKEZDEMÉNY)

(első felvonás)

A Nagy Felkészülés. Holmik összekapkodása. Bőröndfedelek csapkodása. Szürke taxit rendelek. Szürke szárnyas taxit? Igen, mert nagyon messzire repülünk. Attól függ, hogy melyik sivatagon keresztül; a kandahárin félár, de a kalahárin, a tundrák fölött, az dupla taksa. Bánomisén, dupla-tripla, úgyse én fizetem, hanem a kincstár. Kincstár? Miféle kincstár? Hát a Világuralkodó. Világuralkodó? Miféle Világuralkodó? A Nagykirály. Annak annyi tenger pénze van, hogy naphosszat csak számolja: mire a végére érne, már többje van neki. És ér a végére? Soha. Ha taxikaravánnal röpnénk, azt is ki tudná fizetni.

Szárnyas taxi megrendelve (korábban is, mint kellett volna:) lent vár. A csomagolás még sokáig tart. Kabátok, alkalmi ruhák az udvarképes fellépéshez. Le kéne szaladni és megnyugtatni, valaki ugorjon le, a taxist: készülünk, nem-sokára indulunk. ŐNagySzentFelségének a gyorsdísztvírat – az sem ártana: jövünk, hogy Hozzá hódoltassunk Minden Nemzeteket.

(Három lányom, apám, anyám, feleségem: összevont hetes-szerep, egyszerre egy személy játssza:) Ne szaladj le így félmeztelenül, fiam, apuka, még megfázol. Sebaj, majd így, ahogy vagyok, magamra kapom azt a pétervári szürkefarkas-bundámat, a földigérő-legmelegebbet. Amékből a Sarkövön jártál? Azt, dobjátok rám: míg másoknak lefagyott a füle-farka-fütyülője, én olyan voltam, mintha felsütöttek volna szalonnának a szibériai szürkefarkas-bundámban. Nincs? Dehogy nincs: meg kell legyen. Küldjétek utánam a szobalánnyal. Aztán fiam, kártyapaklit, ostáblát, sakk-készletet. Itthon ne hagyd, apuka: viszed? Viszem, ha berakjátok, a malachit-faragott dögnehez, de főfejedelemhez illő – csak ne legyen nagyon nehéz az a guruló bőrönd. A vámhatáron szaladnom kell vele. Hány vámhatáron, apuka? Csacsi: egy, de nagy. Sebaj, elbírja a mozgójárda. Ami nincs ám minden vámhatáron. Mi nincs, fiam? Mozgójárda. Hátha játékos kedvében találom ŐNagySzentFelségét és felteszi lányát/fele királyságát egy játszámra, amilyen hazardőrök a királyok (rosszabbak Pascal-nál. Kinél? Ugyan hagyd, egy életbiztosítási ügynök, siess, még elkésem). Mainapság igaz, nemigen akadnak igazi királyok, ez a miénk is, mutatóba, amilyen tedd-ide-tedd-oda, olyan Legnagyobb. A mienk. Mondják, akkora mennyezetes ágyban hál, hogy afölött soha nem megy le a Nap

elindulás előtt, amilyen gyorsan csak lehet, befalni az újházi tyúkhúslevest; de ne hívjuk fel a sofőrt? Ne ültessük le, ne kínáljuk meg egy tányér levessel?

Meleg kanál a hasában és majd nem lesz olyan türelmetlen: nem kellemes a döngő lóhere-keresztelés pillérrengetegében, a döngő útelemek alatt parkolva. Ne! Ne! (elvetjük a gondolatát:) csak időt veszítenénk, jobb így, sürgő-forgó családi körben, egyes-egyedül. Villámgyorsan belefetyeljük az újházi tyúkhúslevest és leküldünk valakit, akárkit: szaladjon le és nyugtassa meg, hogy igenis indulunk. A sofőrt, ha még ott van és nem szökött meg. Összekapkodni. Iratárca, okmányok, pénz, valuta, bankátutalás, iparendély, hitelkártya. Hogy minden együtt legyen.

(második felvonás)

Útközben vagyunk. A taxisofőr fejét telebeszélem a változással: hajlítóboldogság, boldogságfeszültség, a boldogtalanság kisülésének földelése. A pályaudvar hogy milyen lesz fellobogózva. A tömegek elszédítése. A titokzatos „Megérkezés”, az örvendetes „Kibontakozás”. Nagy érzelmi felolvadások, már mindenki *illendő* és hajlandó. Minden hogy milyen lesz. A döntő pillanat. Eltépett célszalag, farsangi üvegrágók, tojásnyelők, zsákfutás. Harsonások, háromszoros fanfár. Követek érkezése – ajándékhaicsárok. Ilyen lesz.

Hetedhét határon igazoltatás, anyja neve? születési éve? rendfokozata, rendszáma? (Hogy menjen, mint a karikacsapás). Lepányvázva-körülkötözve: ajándékok torony-tömegével fogok megtérni. Fordított „tatárjárás” – ajándékok zúdulása az országra. Nem kaszabolni, hanem hozni jönnek, hozni. FÜGGÖNYJÁRTAS, TÉRKÉPJÁRTAS, CSILLAGJÁRTAS, FEGYVERJÁRTAS a fegyvertelenségben. ÜTKÖZETJÁRTAS az ütközet-mentesítésben.

Már mintha ott volnánk. Az első berohanás a Trónterembe. Nem sikerül. Lanyha, lassú, lélektelen.

Második berohanás. Jelmezes próba. A trónterem rendetlen, mindenki ideoda rohangál.

JÁTÉKMESTER: Miért üres a trón? Oda, aki király mindened van, ülj fel, szaladj!

Tartás, de méltóságteljesen! Megcsördítem a korbácsomat: hármat csördítek és addigra mindenki találja meg a helyét.

Harmadik berohanás: főpróba. A sajtó. Zörög-zizeg, picsog, susmorog. Egyöntetű-maliciózus. A ridegség falanxa. A színen harsány memóriazavar. Akinek ugornia kéne, meg se moccan. Akinek körül cigánykerekeznie kéne, lecövekel. A háttérfüggöny ideges hullámozása. A nagy Megmerevedés: semmi-de-semmi. Nem-és nem, az istennek se.

JÁTÉKMESTER: Mi ez? Játsszod az eszedet, fiam, ami nincs? Színre hozod nekem a RIGOR MORTISZODAT, ahogy Euripidész a Szerepet neked megírta? Mi?! Te mondtad rám, a hátam mögött, a társulati ülésen, hogy hülye dög?! És még anyázol? Hogy a fal adja a másikat, fiam, akkora nyíltszíni pofleveszt,

amikorát ti kaptok, szarjankó hét vén bunkó, hogy a közönség közé nagy ívben kiköpöd a hamisfogadat! Igen...?!

Jégfal-mozdulatlanság. A leejtett gombostű – elfelejtve: annyi se

(harmadik felvonás)

Berobban a Diadaláradat. Árad a diadal: az üreskezűséget „bőségnek”, az üresfejűséget „lényeglátásnak”, a nyomorékokat „atlétáknak”, a begazoltakat „bajnokoknak” tüntetik fel

Koronabeszédében a Trón türtőzteti haragját, melyre előbb-utóbb gerjedni kénytelen: nem lát semmit a beígért „csudákból”. Becsapva érzi magát. Az uralkodás gunyoros „tajtékzása”: az Örömhírhozónak elébetárja, melyminő halálnemek között választhat. Forgatott torokpecekkal, hátulról: hurokfojtás. Kimetszett belétől való elkorbácsolás. Keréketörés, karóbahúzás; elevenemegnyúztatás felnégyeléssel, stb.

A Boldogságkövet egy másmilyen halálnemet választ: azt, hogy mindahányan vagyunk, többé soha-de-soha ne ébredjünk fel ebből a boldogító álomból.

NAGYKIRÁLY: Hogyan? Mindvalahányan a te álmodban volnánk létezőben, te csimasz! Azt állítod, hogy általad mondom, amit beszélek, még hogy te adnád számra a hozzád intézett szavakat és, a ripők aki vagy, engem is te tettél ide azzal hogy megálmodsz trónomon?

BOLDOGSÁGKÖVET: Úgybizony. És ha én most ebből az álomból felébrednék, te is megszűnnél, Nagykirály, birodalmastul-mindenestül.

NAGYKIRÁLY: Pimasz pernahajder! Álompaprikajancsi! Hogy ez mit nem merészelsz –

BOLDOGSÁGKÖVET: Mert Nagyúr, csak az álmodásban létezel, és csupán az álmodásban van, hogy megérjük ezt a Rólad elnevezett Aranykort, ezt a tejjel-mézzel folytatott Kánaánt, amely a visszafelé sült fegyverek ellehetetlenülése és a mindbékeséges Globalizáció. Hogy megtarthatd TeNagySzentFelséged glórióját a viláгурalkodásban, ki a te Baldachinos Kutyaszorító, egyetlen útja a te Üdvödnek és bennemaradásodnak az Aranykorban: az *állóképpé* változás.

NAGYKIRÁLY: Én, hogy azzá merevüljek – hogy ott lapuljak a Festett Fügönyön, és azzá legyek, ami színházatokban óriás-fügönytök, széltében, a proscéniumon, a Nagy Szipáron?!

BOLDOGSÁGKÖVET: Hogy azzá légy –

NAGYKIRÁLY: Még mit nem! Hát már a ragadványnevemnél több se legyek, mint volnék amúgy: *Sziparionidész*... ?!

BOLDOGSÁGKÖVET: Több se. Úgybizony. Fügönyöd *összegördülése* megragadja örökkön-örökké tartó trónboldogságodat, amely a felfestett Szipáronban él csupán és *felgördültével* te is és veled minden. Megsemmisül.

NAGYKIRÁLY: Azt akarod tehát, hogy merevedjünk meg, nemdebár?

BOLDOGSÁGKÖVET: Igen, azt. Dedebar. Hogy megmerevedjünk és képpé változzunk.

NAGYKIRÁLY: Álomképpé?

BOLDOGSÁGKÖVET: Nem, Nagyuram. Hanem *állóképpé*. Mindvalósággal azzá a csudatekony faliszőnyeg-képpé, amelyben vérünk tovább kering, és mindörökétiglen érezzük, hogy nagy ágaskodással vágatunk, nagy bizsergéssel bozunk és pendülünk.

NAGYKIRÁLY (*gyanakvólag*): Mi ez: sarlatánság avagy csudamívelés?

BOLDODGSÁGKÖVET (*füligvigyorral; kényszeredett-szemérmes-cinikus*): Is, is.

NAGYKIRÁLY: Megfogtalak, lacházi bitangja, megfogtalak! Vallj színt, mordízomadta, vallj színt izibe!

BOLDOGSÁGKÖVET: Sem, sem. Emennek sok volna, amannak kevés. Biztosíthatom NagySzentFelségedet.

NAGYKIRÁLY (*rosszul palástolva keserűségét*): Azért jöttem a világra, hogy példázatban éljek? Hogy így, ilyen állítólagos mivoltomban mímeljem uralkodásomat a Mindenségen...?!

BOLDOGSÁGKÖVET: Ne mímeljed: míveljed. Uralkodjál.

NAGYKIRÁLY: Haj-baj. Példálódzásoddal elvetted uralkodásom gyepőjét és én meg eleresztettem –

BOLDOGSÁGKÖVET: Hja! Szolgálatodra, Nagyuram. Valamennyien példázat vagyunk: példátlan példázat.

NAGYKIRÁLY: Kétdimenziós?

BOLDOGSÁGKÖVET: A mester, aki bennünket rajzol, az is, ő is: kétdimenziós. Csak később következett be amaz átkozott meghármasítás, a dimenzionalizáció.

NAGYKIRÁLY (*önnön gránitszobrában. Halálraszántan körülnéz; parancsolólag felmagasodik. Fejedelmileg*): Legyen meg. Mindenki! Legyen meg!

A Birodalom megmerevedik. A kontinensek állóképpé válnak.

(*epilógus*)

A Játékmester lekapja a protagonistaszínt nagybeszédűségéért. A garrulitás megbocsáthatatlan, hát még a Főgarrulitáriusé, aki arra tette fel életét. A *Verbum* részegültje az önmérgezésig.

JÁTÉKMESTER (*magánkívül ordibál vele*): Mi ez, te ország-gyalázata, mi ez? *Furor Verbalisandi?* Rosszabb: *Furor Garrulandi?* Mi ez?

BOLDOGSÁGKÖVET (*féltérdre ereszkedik*): Uram, *philosophi garrire coeperunt*.

JÁTÉKMESTER (*mind jobban megdühödik; toporzékol. Leköpi. Crescendo*): Rosszabb, annál is rosszabb. *Furor logorrheandi! Furor Transmogrificandi! Furor Galimatiandi! Furor Circumbilivaginandi!* Bitang haramia!

BOLDOGSÁGKÖVET (*elébeborul*): Uram, tégy velem magas belátásod szerint.

(*álom: 2000 11 24*)

SZÖLLŐSI ZOLTÁN

Vers után, vers előtt

FÖNT MÉG A HOLD

*Fönt még a Hold, fönt már a Nap,
köd szállt a barna földre.
nem válik el éjtől a nap,
föntnek és lentnek völgye.*

*Füstöl a hideg, elborít,
szikrát hány réten, égen,
egybefolyt két nagy szem ordít –
közelgő mozdony régen.*

TÓCSÁBAN ÉG EL A TENGER

*Tócsában ég el a tenger –
elgondoltam s cigarettáztam,
halálig kölyök az ember
lázban.*

*Kő és galamb –
virrasztásom fekete süveg,
tollászkodott esti harang,
lűktet az ablaküveg.*

*Álltam –
odakint tavaszi szél tombol
lámpák fehér jázminában,
söpröm a mesét asztalomról.*

PRÓBÁLOK TALPRA ÁLLNI

*Próbálok talpra állni,
a csillagos ég – nyár van –
testemmel akar hálni
e széles földi ágyban –
próbálok talpra állni.*

HULLÁMZÓ BETON

*Hullámozó beton, térdig járom
és hervad,
mind messzebb hajlik a Nap,
szál virágom.*

HOGY LEHET

*Hogy lehet, hogy nem folyik el a kő
e nehéz ragyogásban,
nem fut el patakban, mint a hó –
emelgetem a lábam
száraz csodálkozásban.*

ABLAKBAN ÁLLTAM

*Ablakban álltam,
mögöttem mosott néném,
sírtam kegyetlen.*

*Könnyemmel teli
zsebkendőm kicsavartam
földes szobában.*

A HÁZ MÖGÖTTI ERDŐT LEVÁGTÁK

*A házmögötti
erdőt levágták,
fehér dobokon
kuporog a csönd.*

ELSÍRTAM, AMIT BÍRTAM

*Elsírtam, amit bírtam:
gömb-betűim leírtam –
hangokkal teli égbolt:
csillaghoz ért az ujjam.
Így volt, Istenem, így volt,
bánatom nékem szép volt.*

*Utamnak, amit jártam,
ködlik vége halálban –
tükreim összetörtek,
arcom se legyen társam.
Volnék boldogod, szented:
ezüstlök és kerengek.*

*Ezredvégi tavasz van,
szemeddel fénye Napban
mosolyogsz rám egeddel –
veled vagyok, magamban:
Kölyök, aki csak lebzsel,
öklével teli zsebbel.*

SÁNTHA ATTILA

Húsz év múlva

*Az ifjúság tündértaván
felmerült hattyúi képed.*

*Szemem fénye elveszett,
amint belenéztem.*

*Életre kelt egy lepke,
belevetette magát a tűzbe.*

*Párosult az imádkozósáska,
a párját megette.*

*Vagyok janicsár,
és nagyon, nagyon kereslek.*

Jól tudom

*

*Verseimről, jól tudom, mondanak
jókat, de inkább rosszakat.
Mint porszem a szemben, zavarhatok,
ennyi az esélyem, jól tudom.*

*

*Hadakon át nem gázoltam,
de rosszabb sem lett általam a világ.
Írtam, mert kérték (no nem a sajtó),
s akkor írtam, hogyha féltem.*

*

*Jól tudom, nincs pardon,
engem is kiterítenek egy padon.
De míg eljutok oda,
szólnék még egyszer-kétszer
például arról, hogy meghalok.*

Jeremiás Müller az idő múlásáról

*Költészetem olvasgattam éppen,
amint vihar kerekedett,
zúgott a szél, a fák recsegték,
csapkodtak villámok, hogy a kerge
víz már nem is oltá őket – szerencsére
kicsiny lakomban üldögéltem szépen.*

*Micsoda erő! Micsoda mélység!
milyen ironia volt versimben régen!
szójátékok csak úgy zuhogtak,
az olvasót törölték képen!
Na de, szólottam magamhoz bölcsen
(az antennám a háztetőről – régi ismerős –
egy nullszaltót mutatott be közben),
öregem, hol a tavalyi szó...*

*Ma már tanácsos úr (Müller!) vagyok,
zakóm lett munkaruhám,
s farmert csak szombatokon hordok!
Fut a világ, már-már nem is tegeznek,
bizonyíték ez: megöregedtem.
Vihar ha zúg, meg sem hessent,
a székemről az első légy lök le.*

SZABADKOZÁS

*Hercig, vén jószág löttem:
Müller, ki vár a szentlélökre.*

A colstok és a ferdeszemű kandúr

*Csak a ferdeszemű kandúr látja,
a collstok álmában mily kicsi.
Percegés hallszik éjjel a spájzból,
nebezen pihen az ész.
Kavarognak agyában számok,
füstől a fejben mérnöki láz,
serkentőnek kéne jófajta méz.
Számok közt magát összehúzza,
óriásra nő benne palota, szó, és
– habon a torta – büszke felhőkarcoló.*

*Az ébredés viszont kissé zsenáns:
mint collstok a legjobban tudja,
a kandúr az éjben mindent lát.*

Razglednyica

*Tudod, kedves, ma egyedül a semmi
van egy vonaton, mely a setét
jövőbe úgy hatol...*

*mint kés a vajba, vagy mint
térbe régen a garázs
(mely állt ugyan) az udvaron.*

*Suhan velem a gondos ősz,
a vonat visz, hogy merre, nem tudom,
te meg én, és mi meg ők (mily banális!)
akaratlanul változunk.*

*Megkérném önt, kalauz,
ha egyszer majd megállunk,*

*tegye e razglednyicát postára
(a címzett: ki te voltál),
miközben éveink, mint éjbe őz,
a jövőbe úgy hatol...*

Gyakorlati útmutató a fölízgatáshoz

*A fölízgatás a lábujjnál kezdődik
onnan megyünk fölfelé
komótosan araszolva
hajlatokhoz szőrösomókhoz köldökig
A munkahelyi gondokat
felejtse el lazíts
dúdolni közben felesleges
hagyjuk inkább a magnóra
Koncentráljunk a tárgyra
akár a mellig is fölmehetünk
körülni a bimbók körül
(melyek nem csengők hogy huzigáld)
utána induljunk vissza lefelé.*

*Ne ragadj el sehol különösebben
kutakodj válaszd el
tárgytól az alanyt
meglévőtől a megtaláltat*

BEKE GYÖRGY

Megíratlan balladák a Dél-Alföldön

Magyarpécska magyar népében meg lett volna az érdeklődés saját hagyományai iránt, ha valaki tudatosítja benne. Magam ezt a kulturális igényt ismerem meg a tanyasiakban, még azelőtt, hogy jártam volna Pécskán. Tizenhat évi kihagyás után, 1957 februárjában újraindult a kolozsvári *Korunk*. A magyarországi forradalmi hangulattól megrettent román pártvezetés 1956 nyarán megígérte a *Korunk* és más magyar folyóiratok feltámasztását. A magyar értelmiségben nagy várakozás élt. Egyik terepjárásomkor, Arad városában különös körülmények között vettem kezembe a folyóirat első számát. Sétáltam a hosszú Köztársaság bulváron, és a minorita templom előtt, az egyik újságáruda közelében fiatal legényt pillantottam meg; falusi viseletben, csizmában, kezében a rózsaszínű borítójú új *Korunk*.

– Most vásárolta? – kérdeztem meg tőle, ismeretlenül.

Az újságáruda felé mutatott, és szívesen ideadta a lapot, hogy beletekinthessek.

Gazdalegény volt Magyarpécskáról.

Kiss Gyurkának, katonatársamnak, a helybeli jegyzőnek tizenöt évvel ezelőtt említettem ezt az epizódot.

– Mondtam már, hogy fogékony emberek a pécskaiak – felelte. – Lelkük szikrára vár, hogy fellobbanjon.

– Nem nektek, értelmiségieknek kellene adjátok ezt a szikrát?

– De igen, nekünk.

– Miért nem csiholjátok hát a szikrát?

Nagyon megnézett:

– Látszik, hogy nem éltél Dél-Erdélyben!

– Nem éltem itt, de ismerem a megfélemlítés légkörét, ami Antonescu marsall uralma alatt körülvelt titeket... Még most is érzitek a nyomást?

Évtizedek lelki, szellemi némasága mutatta meg, hogy milyen mélyre húzódott a lelkekben a félelem – önmaguktól. Az észrevétlenné dermedés. Erdélyben, Kolozsvárott a hetvenes évektől virágzott a magyar népköltési gyűjtés, sorra jelentek meg Faragó József, Nagy Olga könyvei, Kallós Zoltán a moldvai csángó-magyarok világát hozta el. A nemzeti önismeret ébren tartásának, ápolásának, gazdagításának a művei voltak mind.

Kálmány Lajos emlékezte ugyanekkor feledésbe hullott Magyarpécskán, első gyűjtőhelyén, első papi állomáshelyén. Mintha az erre vállalkozó tanárok, tanítók tilosat cselekednének, a Bánságban, Arad tájain majdnemhogy titok-

ban, rejtekezve gyűjtötték a magyar népköltészetet. Az állambiztonság tisztjei mintha kémektől óvnák az országot, úgy figyelték a gyűjtőket, adatközlőiket. Juhász Zoltán aradi újságíró írta meg, hogy egy Horváth nevű, magyar nemzetiségű őrnagy beidézette és arról faggatta, milyen célból gyűjti az olyan haszontalanságokat, mint a népdalok, mesék, közmondások.

– Hasznos-e ma Romániában magyar népköltéssel foglalkozni?

Később, mikor Moldvából úzték el a folkloristákat, a román ávó emberei azt terjesztették a csángók körében, hogy ezek aljas kereskedők, akik kicsalják a meséiket, énekeiket, és utána külföldön drága pénzért eladják. Ezzel pedig egyképpen megkárosítják a csángó nótafákat, de a román államot is.

Az első Arad környéki magyar folklórgyűjteményt egy kisiratosi magyar szakos tanár, Kovács Ferenc állította össze, és az ötvenes évek végén jelent meg. A gyűjtő kalandos életű bánsági író volt, a temesvári *Déli Hírlap* munkatársa, majd a *Magyar Újság* szerkesztője ugyancsak Temesvárott. Budapestre költözött, a *Független Szemle* munkatársa lett; államtudományi doktorátust szerzett Szegeden, *Kondor Tamás karrierje* címmel regénye jelent meg Budapesten, 1935-ben. Majd 1945 után hazatért a Bánságba, Kisiratoson tanár 1949 és 1955 között. Ekkor gyűjti, illetve tanítványaival összegyűjti a falu folklórkincseit. Ezek egy része került be az *Iratosi kertek alatt* című kötetébe.

„A kisiratosi könyv megjelenése után Kovács Ferencet a tanügyből eltanácsolták” – írja Juhász Zoltán, aki jól ismerte az 1959-ben elhunyt gyűjtőt, Aradon közösen kutatták fel a város külső kerületeinek magyar folklórlóját. Címet is kapott az új kötet, *Aradvégi magyar népköltészet*, de nyomdába már nem jutott el. Harminc éven át rejtekezett a kézirat Juhász Zoltán lakásának kamrájában. Kisiratos „lelki fia”, Sarusi Mihály békéscsabai, József Attila-díjas író bukkant rá, és Harangozó Imrével közösen, az újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola gondozásában, két kötetben megjelentette, *Aradvégi mondák* címmel, a népmondákat, *A sánta kutya lábán forgó palota* címmel pedig az Aradvégi népmeséket.

Magyarpécskán most Kálmány Lajos emléktáblája fogad, jól észrevehető helyen, a római katolikus nagytemplom falán.

Szülőhelye emléktáblával tisztelte meg Klebersberg Kunó grófot is.

A harmadik emlékeztető táblán az Ormós Zsigmond neve. A XIX. századi író és művészörténész életművét évtizedekkel ezelőtt magáénak vállalta az erdélyi magyar kultúra; Benkő Samu tanulmányai elhelyezték a magyar szellem térképén. Most Magyarpécskán is felfedezte akadémikusi szülőttét, aki itt látta meg a napvilágot, Csicseri Ormós József vármegyei esküdt és Kadicsfalvi Török Anna fiaként.

Dél-Alföld magyar népe, négy évtizedes némaság, félelem, rejtőzködés, lemondás és csüggedés után, kezdi megtalálni legjobb önmagát. Nagyok a lépések – sok a bepótolni való!

– Biztatást kaptok-e ehhez? – kérdeztem meg Matekovit Mihálytól, Arad megye helyettes főtanfelügyelőjétől.

– Kitől kapnánk?

– Mondjuk a hatóságoktól?

– Én inkább azt mondanám, hogy önmagunkat biztatjuk.

Serkentés mégis érkezik – a székelyektől. Arad tájain nagyon figyelnek arra, ami 1989 óta a Székelyföldön történik. Való igaz az, amit a székely szellemi önépítés csíkszeredai irányító egyénisége, Beder Tibor főtanfelügyelő úgy fogalmazott meg, hogy a Székelyföld az erdélyi magyar szórványok „anyaországá”. Bederék ennek jegyében hozták létre Csíkszeredában a Juliánus Alapítványt, amely anyagilag is, de főként erkölcsileg segíti a szórványmagyarságot sajátos gondjainak megoldásában. Legfőbb törekvése, hogy megakadályozza a szórványok további beolvadását, eltűnését. Az 1992-ben létesített alapítvány egyáltalán nem teszi fölöslegessé Magyarország gondviselését, ellenkezőleg, mélyebben tudatosítja Budapesten is a segítség történelmi szükségességét. Beder Tibor a Székelyföld serkentő szerepét abban látja: úgy élünk és úgy cselekedünk, hogy példánkat követhessék Dél-Erdély, a Bánság, Máramaros és Bihar szórványmagyarjai.

Nem mindenben követhető a tömbmagyarság példája. Számolni kell a szórvány adottságaival, a nem mindenütt barátságos román többség hangulatával. Itt van például március 15-e megünneplése. Az 1989-es változtatásokig egész Romániában börtön terhe mellett tilos volt Március Idusára nyíltan emlékezni. Azért is súlyos fogság járt, ha valaki virágot tett a sepsiszentgyörgyi 48-as emlékműre vagy Marosvásárhelyen a Székely Vértanúk szobrának talapzatára. Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégium diákjainak egész csoportját elítélték ilyen csendes koszorúzásért.

Egy évtized óta azonban a Székelyföld márciusban zászlódíszbe öltözik. Kézdíszék falvainak lakói, magyar lobogók alatt, magyar hazafias énekekkel az ajkukon vonulnak be Kézdivásárhelyre, az egykori helyőrségi honvéd egység egyenruhájában! A szórványokban azonban csupán a templomokban tartanak márciusi megemlékezéseket, és ott is, néha egészen halkán éneklük el Kölcsey *Himnuszát*.

Történelmi „menetrend” szerint, a Bánság magyarsága most azt a korszakot éli, ami a Székelyföldet 1989 előtt jellemezte: emléktáblákat avatnak, szobrokat állítanak, igyekeznek feléleszteni a hely szellemét. A kedvezőbbé vált lehetőségek kiváló értelmiségi csapatot találtak Magyarpécskán. A szellemi önépítés embereit, akik fel tudták kelteni az egykori tanyasiak kulturális vonzalmát. Heinrich József esperes-plébános újjáalakította a Kolping Család Egyesületet,

amely három irányú tevékenységet fejt ki: vallási, szociális és kulturális téren egyképpen érezhetően alakítja a közhangulatot. A plébános úr tevékeny ember volt mindig, az ifjúsággal könnyen szót értő, az ifjak körében népszerű pap. Előző szolgálati helyén például, a Temes megyei Otelken labdarugó csapatot alakított. Mégpedig a Ceausescu-diktatúra idején, amikor ezer gáncsot állítottak az olyan pap útjába, aki a templomon kívül is híven körében kívánt élni. Pécskán megalakították továbbá a Kálmány Lajos Művelődési Egyesületet, elnöke Pálffy Sándor orvos. Támogatta a kezdeményezéseket Nagy István tanár, az emléktáblák állítása idején a község helyettes polgármestere.

Pécska, Battonya, Zenta... Nemrég még határkövek és szöges drótok választották szét őket, három országra tépve a tájat. Kálmány Lajos jó emlékezete, a közös örökség most egyazon tűzhely köré ültette őket.

Időben majdnem egyszerre, 1999 késő őszén emléktáblákat avattak Észak-Torontál két falujában is, Egyházaskéren és Szajánban. Közös történelem rokonítja a két falut. Mind a kettőbe Szeged környékéről érkeztek a telepések; Egyházaskérré 1789-ben, Szajánba 1806-ban. Mind a kettőben gyűjtött Kálmány Lajos, és a legendás pap halálának nyolcvanadik évfordulóján ez eszükbe jutott a hajdani balladamondók utódainak.

Ezentúl minden évben ismétlik az ünnepséget, egyik esztendőben Egyházaskéren, a másikon Szajánban. Dudás Károly szabadkai író, lapszerkesztő – a kegyeleten túl – az időszerű tanulságokat tudatosította Szajánban: Kálmány Lajos mindegyre arra figyelmeztette korának írástudóit, hogy „nekünk feladatunk nem magunkat, hanem a népet, a népköltést bemutatni”. Munkássága ezt az üzenetet sugározza a ma élő írástudóknak is. A távoli értékek helyett a saját környezetünkben fellelhető, a távoliaknál semmivel sem kisebb becsű értékekre összpontosítsunk.

Így építi, halála után nyolcvan esztendővel, Kálmány Lajos, a szerény és szegény szegedi pap a nemzet szellemi egységét. Sugallata olyan békeszerződés, amelyet nem önkényesen döntő nagyhatalmak kötnek, hanem a nép maga állítja helyre a megszakadt, természetes áramkört.

Válaszként Trianon máig megíratlan balladájára.

Mindig kísért a képzelet képtelensége: Sarusi Miska lehetett volna itt igazán kiváló balladaköltő, ha őseinek falujában, Kisiratoson marad, és nem jön át az országhatáron, megszületni Békéscsabára. Ez az országhatár és a túlmaradt falu azóta is nyugtalanítja, mindegyre vissza-visszatér, mint vándormadarak tavasszal elhagyott fészükre. Élhetett a Dunántúlon, Székesfehérváron vagy Veszprémben, szerkeszthette a *Jászkunságot*, a szíve mindig visszahúzott Csanád megyének abba a csücskébe, amelyet a nagyhatalmak 1920-ban Romániának ajánlództak. Szépirodalmi műveihez is hoz onnan hősöket, hangulatokat, ízes

szavakat és fordulatokat, de ami meglepőnek tűnhetik: még a kisiratosi nevek gyűjtését is elvállalta hűségében. A pécsi tanárképző főiskolán kapott kedvet a nyelvészkedéshez, de hogy szakszerűen végzi, annak bizonyítéka az a két tanulmány, amelyet a *Magyar névtani dolgozatok* rangos sorozatában a tudós Hajdú Mihály jelentetett meg. Egyik gyűjtésében Kisiratos helyneveit hordta kalangyákba, másokban a falu ragadványneveit. Ezeket a tanulmányokat családi néven Kurtucz Mihályként jegyzi, így kell keresnünk a katalógusokban, szépirodalmi műveiben pedig a családi ragadványnéven, Sarusiként jelenik meg.

Elképzelem, hogy milyen izgalommal és élvezettel kutatta fel e családi ragadványnév múltját a népi emlékezetben és az írásbeliségben s a szépíró menyenyire élvezte a népi, nyelvi leleményt a névadásokban. Közben pedig lelke nyugodalmára kideríti, hogy a *Kurtucz* valójában *Kuruc* volt, ősei ilyképpen II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem katonái között kereshetők.

Íme, a Sarusi név története:

„*Sarusi*. Eredetileg valószínűleg ragadványnév, az egyik *Kiss* családot különböztette meg a többitől. Az 1882. évi földmérési térképen – talán a dédöregapám – így szerepel: *Kis (Sarusi) János*, ám a leánya 1890-ben már *Kis Sarusi Borbálaként* anyakönyveztetett, s az egyik rokon az 1911-es kataszteri felmérésen *Kis Sarusi Andrásként* íratott össze. Ma a faluban csak *Sarusi* meg *Kiss* család él, a Sarusiak a *Kis előnevet* elhagyták. Apám regéli: a Sarusiak Makó környékéről valók, sarukészítők voltak, és *Kis* meg *Nagy Sarusiak*, növés szerint. *Kis Sarusi János* alacsony volt, a felesége magas – *rá hasonlítunk* (mármint hogy mi, *Kis Sarusi János* unokája, *Kurtucz Mihály* és az ő gyermekei mind magas növésűek). Az egyházi anyakönyvekben a *Sarusi* családnév 1838-tól máig megtalálható, ám – hogy teljes legyen a zavar – a földmérési térképen *Kis (Sarusi) Jánosként* jegyzett ősmet korábban a plébános *Sarusi Jánosként* vezeti be az anyakönyvbe. (*Kis Sarus* és *Nagy Sarus* Árpád-kori falvak egymás mellett a zarándi Miske szomszédságában, tehát a közelben.) Ha a faluból levelet kapok, a címzett gyakran *Sarusi*.”

Kisiratos és Békéscsaba között – ahol *Sarusi Mihály* él – nemcsak fizikai valójában ingázik állandóan, s ezért mindent tud édesapja falujának mai életéről, de belepillantgat a történelembe, hogy miként is esett a trianoni határhúzigálásban Kisiratos éppen az országhatárra, s így a történelem mélyébe. Miként kellett apjának felkerekednie, és 1940-ben átvetnie magát a „kerítésen”, miként az iratosi legények szokták, csak hogy ez a kerítés nem egyik portát választotta el a másiktól, hanem a bécsi döntés után is Romániában maradt falut az országtól.

Godó atya története igazi ballada, vagy inkább dráma. Nincs benne semmi könnyítő mosoly....

Kolozsvárott ismertem meg, 1946-ban, mint az egyetemi ifjúság lelkesét. Elsőéves bölcsészként hallottam néhány megrázó erejű prédikációját. Évtize-

dek múltán egy kedves házaspár, Torkos József mérnök és felesége, Éva asszony idézte fel előttem a jezsuita páter alakját. Mélyen vallásos érzelmű, ferences szellemiségű házaspár volt, mindketten a harmadik rend tagjai. Idejüket áldozták az ősi templom és a hívek szolgálatára.

Éva asszony ebből a szempontból kísérte nyomon a szétszórt ferencesek küzdelmét, és lám, a többi szerzetes sorsát is, mert egy ízben izgatottan újságot:

- Godó atyát megint elítélték.

Godó Mihály a hetvenes évek végén Herkulesfürdő plébánosa. Az ellene indult bírósági eljárás megrendítette az erdélyi magyarságot.

- Annyit zaklatták, hurcolták, lakását felforgatták, hogy a végén maga kérte a letartóztatását.

- És elítélték? - kérdeztem.

- Úgy mondják, a bíróság ezúttal nem talált semmi terhelő bizonyítékot ellene. Fel akarták menteni. Ekkor szót kért, és a vádlottak padjáról ostorozni kezdte a Ceausescu-diktatúra emberellenes, ateista, magyarüldöző politikáját. Az elnök szerette volna elhallgattatni, de nem lehetett. Godó atya mondta tovább a véleményét, az igazságot, amit senki nem mert nyíltan kimondani. Végül hat évi börtönre ítélték.

- De ha egyszer nem volt semmi bizonyíték ellene!

- Kitalálták, ráfogták, hogy sikkasztott. Godó atya! A börtönön felül még 140 ezer lej pénzbírságot is kiszabtak rá.

Ez az összeg egy tanár öt esztendei fizetésével volt egyenlő, ha nem több ennél is. Ugyan, miből fizethette volna meg egy 66 éves jezsuita szerzetes, akinek a rendjét a román állam évtizedekkel előbb feloszlatta, és maga egy olyan plébánián szolgált, délbánsági számkivetettségben, ahol alig éltek katolikusok? Ha a külföld nem zúdul fel (1980-ban vagyunk) és Bukarest nem kényszerül elengedni a büntetését, élete végéig raboskodhatott volna.

Ez már a harmadik fogsága volt. Előzőleg 17 esztendőt töltött börtönben. Első ítélete, 1953-ban 16 évre szól: „lázítás és hazaárulás” miatt.

Mit minősíthetett a román államvédelem „lázításnak” egy pap prédikációiban? Godó atya egy árnyalatnyi eltérést sem tért el az egyház tanításától, a krisztusi igazságtól. Kolozsváron sokan emlékeznek beszédeire, amelyekben a bűnt, a tévelygést, a megtévesztő csábításokat ostorozta. Emberpróbáló, nehéz idők jártak, 1946-ot írtunk; Godó Mihály akkor volt az egyetemi ifjak lelki vezetője, mikor a küzdelem az erdélyi magyar fiatalok lelkéért folyt a leghevesebben, a Bolyai Egyetemen és környékén, a kisebbségi élet csapdájában. Márton Áron gyulafehérvári püspök tudta, hogy kit nevez ki az egyetemisták lelki vezetőjének. Püspöki felszentelése előtt maga is a kolozsvári egyetemi hallgatók hitszónoka, pedagógiai folyóirat szerkesztője.

Godó Mihály súlyos ítéletét csak most érthetjük igazán, mióta tudjuk, hogy a jezsuita páter több alkalommal titkos futárszolgálatot teljesített Mindszenty József esztergomi érsek, prímás és Márton Áron erdélyi püspök között. A szentéletű gyulafehérvári főpap letartóztatása után Godó atya titokban terjesztett egyházi írásokkal erősítette azokat az erdélyi római katolikus papokat, akik roppant kiszolgáltatottságukban is dacoltak a román hatalom ijesztő nyomásával és nem voltak hajlandók elszakadni Rómától.

Ez volt az erdélyi magyar katolikus egyház talán legdrámaibb időszaka... Rágalomhadjárat a sajtóban... börtön vagy a Duna-csatorna kényszermunkatelepe... hamis bírói ítéletek és ítélet nélküli elhurcolások... államsegély megvonása... az egyházi igazgatás „lefejezése”... halálos ítéletek és kivégzések... papok megkísértése előnyökkel...

Agyongyötört „békepapok” itt-ott vállalják a rájuk kényszerített szerepet, önmagukkal vívódva, hogy vajon ezáltal megmenthetik-e az egyházat, a templomokat, megvédelmezhetik-e híveiket? Előttük a szörnyű példa: a görög katolikus egyház felszámolása, bekényszerítése az ortodoxiába.

Ebben a kényszerben Godó atya biztató írásai felbecsülhetetlen lelki támaszt jelentettek. Amíg 1952. november 19-én éjjel nem jönnek érte és hurcolják börtönbe... Márton Áron püspök 1955-ben szabadult. Nem adott ki tiltó rendelkezést a papi békemozgalom ellen, de nem vett részt benne, és papjaitól is elvárta, hogy kövessék az ő példáját. A bűnbánó papok feloldozást kértek, és kaptak. Az egyházellenes csalárdság nyomtalanul eltűnt az erdélyi katolikus életből. Bukarest soha többé nem is próbálta újrakezdeni a papi békemozgalom szervezését; noha ez jónéhány szovjet vazallus országban egészen 1990-ig létezett és mérgezett.

Godó atya a börtönben marad egészen 1962-ig, miközben önfeláldozó küzdelme – és nyilván, Áron püspök rendíthetlensége – győzelmet vett az erőszakon.

Órizhet-e haragot szívében egy pap a közös hitet és eszményeket eláruló lelkésztársai ellen? Godó Mihálynak minden indoka meglett volna a kérlelhetetlenségre. A nagybányai ólomhányában töltött évek, a nyolc évi magánzárka Rámnicul Sarat óromániai város hírhedt börtönében, a naponkénti megaláztatás és a szabadulását követő három évi kényszerlakhely. Mikor 1994 márciusában a magyar kormány államtitkára a temesvári római katolikus püspökségen átnyújtotta a Magyar Köztársaság Érdemrendjének középkeresztjét, a 81 éves pap fájalmát emlegette, amiért paptársainak egy része a magyar egyházban még nem nézett igazán szembe önmagával, diktatúra alatt mutatott lelki gyengeségével...

Joga volt ezt elmondani, neki, aki egyik jelképe lett Erdélyben és a Bánságban a katolikus lelki ellenállásnak.

Honnan kapta a töretlen és törhetetlen belső erőt? Kisiratos népétől, a Godók családjától, amelyben 1913-ban megszületett, és ahová holtában, 1996-ban hazatért.

Kurtucz-Sarusi Mihály helyneveket és ragadványneveket gyűjtött, a kisiratosi nyelvi, szellemi örökséget, egy falusi gazda, Kása Antal a helyi történelem tárgyi emlékeit mentette meg a jövőnek.

Vadászgatott éppen, ez volt a szenvedélye. Vagy fél évszázaddal ennek előtte. Kisiratosról indult el, Nagyiratos felé tartott. Nyúl nem került a puszkája elé, de a szeme észrevett egy furcsa tárgyat. Kőből csiszolt véső volt. Az eke dobhatta fel, ki tudja, mennyi ideje rejtekezhetett itt, a mezőben, az idő mélységeiben. Felvette és hazavitte. Kíváncsi természetű lévén, érdeklődni kezdett tanároktól, hogy mi lehet ez a különös kőszerszám, kik használhatták és mikor? Könyveket vásárolt a történelemtől, a régészetről, és elhatározta, hogy azontúl semmit nem enged elkallódnia a régi idők emlékei közül.

Kása Antal lassan összehordott minden leletet, mint az éhezéstől rettegő falusi szegények őszi tallózáskor. Idők, korok, értékek és lim-lomok között ugrált a tekintetem, mikor a nyolcvanas évek közepén meglátogattam a Kása-portát... Baltatöredékek a bronzkorból, hálónéhezékek a XIX. századból... pénzérmék a bronzkorból és rohamsisak az első világháborúból... gazdaszerszámok és telepes rádió... Zichy gróf vadászkése és egy kezdetleges festmény az akkor éppen száz esztendőes Horváth Károly hajdani kisiratosi zsellérről... bronz karperecek, fülbevalók és az aradi tizenhárom vértanú tábornokról készült kép... Lándzsahegyek és tisztai agyagkulacs, kincstári holmik a Habsburg-időkből... obszidián penge és patkók, valahonnan a XVI. századból... a kisiratosi dohánykertészek egyesületének körbélyegzője, az alapítás évével: 1816...

- Úgy hallom, hogy már kiment a divatból a dohánytermesztés... Pedig valamikor éppen ebből a célból telepítették ide az őseiket...

Kása Antal, aki harminc évig volt egészségügyi előljáró - „szanitár” - Kisiratoson, s akit magángyűjteménye okán „múzeomos embernek” hívtak, így felelt:

- Tudja, jobban fizet a paradicsom, nagyban, exportra. De azért néhányan még babrálunk a dohánynal. Én is ültettem vagy 15 árnyi földbe... Sok munka van vele, hétszer izzasztja meg az embert.

- Éppen hétszer?

- Meg lehet számolni.

- Akkor miért ültetett 15 árnyi dohányt?

- Tudja miért? Valamikor készítettem egy dohányfűző gépet, hát nem akarom, hogy megegye a rozsdá...

Egyszer bizonyára múzeumi tárgy lesz ez a saját készítésű masina is...

Ha egyszer magánmúzeum volt a Kása Antal gyűjteménye, neki is kellett helyt találnia hozzá. Ott szorított helyet, ahol a házi rend – talán a gazdaasszony erélye – engedélyezte. Két lakás is állott a telken, egyik kényelmesebb, nagyobb, meg egy másik, a kaputól balra, kicsi zöldségeskert szélén: két szoba, benyíló, kamra. A „múzeumos ember” itt rendezkedett be.

Füstölt szalonna illata járta át a szobát, a múzeum gazdája régi paraszti szerzők fölé akasztva tartotta a télen vágott sertés maradványait. A szalonnának szellős hely kell, hogy ne avasodjék meg... Nem messze a sertésbordáktól, spirituszba tett ötlábú malac, meg a természet más bizarrságai... Kerti törpéket is láthattam, a sorvadó ízlés árulkodó nyomaiként.

Költözik most az iratosi magánmúzeum. Nem az alapítója költözteti; Kása Antal vagy tíz esztendeje örökre elment a világmindenség nagy múzeumába, ahol évezredekkel társaloghat kedvére, és megfejteth végre minden titkot, amik életében rejtve maradtak előtte.

Almási Béla körorvos impozáns „palotát” emelt a Kása-portára. Hivatalos neve: szociális otthon, amelyet a Máltai Segélyszolgálat tart fenn. Az alapító Almási doktor Kisiratos szülötte, a marosvásárhelyi orvosegyetem elvégzése és két évi – magyar orvosok számára kötelező – moldvai szolgálat után, visszatért szülőmegyéjébe, majd a falujába. Lakhelye ugyan a szomszédos Kürtös, onnan ingázik Iratosra. Lakhatna Arad városában, orvosi tevékenysége indokolná. Egészen 1989-ig, körorvosi teendőinek ellátása mellett, az aradi szabadegyetem előadója Aradon, tudományépszerűsítő és egészségügyi kurzusok irányítója. Aradon részt vett a Máltai Segélyszolgálat létrehozásában, 1992-ben, azóta is a megyei szervezet vezetője. Megépíti Románia első mozgássérült otthonát, népkonyhát alapít, rászoruló idős embereknek és gyermekeknek. Szakmai elismerést a debreceni Ady Akadémiától kapott, 1995-ben.

Feleségét Csíksomlyóról hozta. Olga asszony előtt már telepedtek le székelyek Kisiratoson, az 1946-os nagy székelyföldi aszály idején. Gáll Ignác, Szabó Árpád vagy Sarusi Andrásné – mostani nevén – annyira alföldivé lett, hogy nagyon oda kell hallgatnia annak, aki a székelyes kiejtést keresi a beszédükben. Mert ezt azért őrzik most is.

Az orvos házaspár tíz esztendőn át Kisiratoson élt, az Almási-házban. Majd Kürtösön építettek saját lakást maguknak. Nagyságrendben ez Arad megye harmadik városa, középiskolával, több munkalehetőséggel. Innen nem is tűnik ingázásnak átjárni Iratosra. Egyébként Kürtösön magyarok is élnek, vagy százötvenen: értelmiségiek és iparosok, főleg vasutasok.

Kürtös? Jól hangzó név, de nem vagyok bizonyos abban, hogy nem kellene-e *Kurticsnak* írnom? Ugyanis a XIX. században így szerepelt a magyar térképeken. Még előbb, mikor az aradi káptalan birtoka: Kurtafélegyháza.

Márki Sándor, a történész szerint: „*Kurtics*” Kurtaegyház – Kurteghaz – a mai Kurtics; 1519-ben a Báthoriaké, 1559-ben Kurta-Félegyháza néven a Ravazdyaké, 1561-ben Méregh Ferencé és Videdy Mihályé. E században már puszta. 1645-ben *Kurtile* a neve.”

Eszerint a pusztává lett hajdani település nevét vették át a helységet benépesítő románok, és ezt a saját kiejtésükhöz igazították. Egyébként a *Curtici* román szónak nincs semmilyen értelme. Mikor Trianon után Curtici állomása lett az egyik legfontosabb vasúti határátlépő Magyarország és Románia között, és a helység gyors fejlődésnek indult, a környező magyar lakosság is mind sűrűbben emlegette, és saját kiejtése szerint, magyar ételmű szóvá alakította át. Lett belőle *Kürtös*; hagyjuk meg hát a kürtösök városának...

Almási Béla – hogy térjek vissza a körorvosra – életében és holtában egyképpen tiszteli a múzeumlapító Kása Antalt, aki különben szintén szeretett nyelvészkedni, a maga módján, mint a falusi öreg férfiak jó része. Az orvos pedig azzal tisztelheti meg igazán a múzeumos parasztot, hogy méltó épületet emel a gyűjteményének, és ezt a kisiratosi múzeumot megnyitja a széles közönség előtt. Előbb azonban – és ezt nagyon jól teszi – átnézeti, átrendezteteti az anyagot az erre szívesen vállalkozó békéscsabai régészekkel. Ne csak népi romantika lengje be, de a tudomány is vonuljon be a falai közé...

Faragó József néprajztudósunk Kovács Ferenc gyűjteményéből a meséket tartja a legértékesebbeknek, eredeti népi alkotásoknak. Az iratosi balladakinccset inkább a betyárballadák képviselik; új típusú művek, noha megtaláljuk a *Kőműves Kelemen* két változatát is. Ezek azonban nem helyi alkotások, hanem valamilyen népszerűsítő kiadvány révén hatoltak be a kisiratosi folklórbá.

*Mikor én már tizennyolc éves voltam,
Akkor én már lovat lopni tanultam.
Én loptam el a vármegye hat lovát,
Engem keres mindenfelé az ország.*

Az iratosi öregek ezt a nótát Kovács Jóskának tulajdonították, akit Csikós néven őrzött meg az emlékezet, s úgy, mint a vármegye leghíresebb lóköötőjét.

Tóth Joakim bácsi személyesen ismerte. Aszott arcú öregember volt Joakim bá, de 71 esztendősen is dolgozott még; kocsis volt, és az is akart maradni, még legalább 15 esztendeig.

– Mert a munka nekem orvosság. Gyógyító szer az öregség ellen – mondta nevetve. Ráér ő még „pellét űzni”, vagyis játszani, mint a gyermek.

Kedvenc lovai mellett beszélgettem volt el vele.

– Ha ez a Kovács Jóska élne, egyetlen éjszakára sem merném magukra hagyni ezeket a drága állatokat. Túljár ő hetven pandúr eszén. Ha a kapunál várták, mert megüzente előre, hogy jön, akkor a kerítésen ugratott át. Még be

is kiáltott a gazda házába: „Gazduram, viszem a derest! Az aradi vásárban jó lovakat árulnak, ott vegyen másikat helyette” A vásárban pedig a kárvallott gazda nem egyszer a saját ellopott lovát vásárolta meg; ennyire értett Kovács Jóska ahhoz, hogy átváltoztassa az állatokat...

Máig megíratlan a legnagyobb, legigazibb magyar ballada: Világos.

Magasba ugró hegytetőn áll a vár, romjaiban. Alaktalan falak, amelyek mint-ha nem is emberkezek nyomát őriznék, hanem a hegyek folytatásai lennének, sziklaszirtekből. Az ott bástyafok volt valaha? Mellette a leomlott törmelék erős várfal? Cserjék verték fel a porladó köveket. Köd borong a magasban, furcsa alakzatokban tekergőzik, nézhetném kísértetnek is... Jobbágyok tömegei lennének? Köveket hordanak az épülő várhoz?... A tatárjárás döbbenete után épült meg Világos vára. A maradandóság szigetének szánták a pusztulás tengerében. 1331-ben említi először okirat, mint várat. Antal comes friss szerzeményeként, együtt a vár oltalma alá tartozó településekkel... A ködből mintha katonák lép-nének elő a romvár falaira. Képzetelem csapong... Várnemesek tiszte volt Világos őrzése, a vidék nyugalmanak biztosítása.... Ott az a férfi Brankovics György lenne, a szerb deszpota?... Hunyadi Jánost látom előderengeni; Brankovics után ő Világos várának ura. Az a páncélos vitéz meg Szilágyi Mihály, a Hunyadi sógora? Most éppen az ura vagy foglya a várnak? Volt ez is, az is... A köd újabb hullámokban öleli át a csúcsot, ha akarom Dózsa parasztkatonáit látom, amint 1514 égi esztendejében Világos várát ostromolják...

Lent, a falu fő utcáján, a kastélyba tartok. Az út fölött, a kastély alatt csorgó – soha ki nem apadó forrás. A fél falu innen hordja az ivóvizet. A forrás fölött, a park fái között bronzszobor, felirata: „Bohusné Szögyényi Antónia, 1803–1890.”

Ki volt ez a nagyasszony, akinek a szobrát történelmi, társadalmi s főleg a nemzeti változások is a helyén meghagyták? Pedig valamelyik őse, Bohus János lövette szét az akkor már lakatlan vár falait a XVIII. század végén, a Horea-felkelés idején, nehogy a lázadók befészkelhessék magukat oda.

A szobor nagyasszonya a magyar nőnevelés úttörője volt, az irodalom pártfogója. Krenner Miklós a két háború között Aradról írt portréjában a város dícső szerepet játszott nőalakjai között idézte meg az alakját:

„Majd egy hatalmas alak kísért: Bohusné Szögyényi Antónia, akinek szalonjában a világosi fegyverletétel aktáját írták meg, aki nemcsak a véletlen, hanem a később nagyszerű, tudatos, sokszor veszélyes munkássága révén történelmi nevet szerzett, és szobrot kapott érte a világosi parkban, ahol egykor olyan sötétség volt. Leszármazottai és rokonai, a Bohus név örökösei, férfiak és asszonyok mind kitűnő, érdekes vagy különcködő emberek voltak, ma is azok. Sokfelé és sok megnyilatkozásban találkozunk velük. Történetük regényíró tollára méltó. Külön érdekesség, hogy később Görgey Artur családja is szoros rokoni kapcsolatba került velük.”

Ha ritkán, de ma is hallani, és csupa jót hallani a nyugati égtájakon szétszóródott leszármazottokról. Az utolsó itthon maradt Bohus, egy nő – így mondják – az aradi menházban halt meg, de Világoson temették el.

A kastély szalonjában megvan az asztal, tölgyfából vágott kerek asztallap, közepén ezüstlemez, a fegyverletétel drámai dátumával: 1849 augusztus 13... Megsimogatnám, de félek, hogy közben ökölbe szorul a kezem. A történelmen nem lehet bosszút állni. Hideg és könyörtelen.

Állok dermedten, arcom merev, s mintha a szívem is kihagyna egy pillanatra. Temetőben járok...

Aztán kiállok a kastély kőtornácára. Tekintetem a szőlősi síkot keresi. Nem látok el addig, mégis előttem a jelenet, amit a génjeinkbe írt be a magyar történelem.... „A katonák egymás nyakába borultak, sírtak, zokogtak... összetörték fegyverüket... a huszárok leölték lovaikat...”

Van még egy megíratlan világosi ballada, éppen olyan tragikus Magyarország számára, mint az 1849-es fegyvertörés.

Ezen a kőtornácra állt, ebben a szalonban hajolt térképek fölé és tanácskozott vezérkarával a II. Ukrán Front főparancsnoka, Malinovszkij marsall.

Innen indultak a futárok, szálltak a telefonutasítások a Battonya és Dombegyháza felé támadó szovjet csapatokhoz. Talán a nagy debreceni páncélos csata terveit is itt dolgozták ki, vagy itt született meg az elképzelés. Előretörés Kecskemét felé, Buda bekerítése, Karácsonykor ágyúk sortüze kell hogy köszöntse a magyar főváros elfoglalását. Egyenesen a Kremlből, magától Sztálintól jönnek a parancsok. A marsall, aki néhány héttel azelőtt kapta meg ezt a rangot, a legnagyobb orosz katonai rangot – mert a generálisszimusz cím csak Sztálint illethette meg – a Iasi és Kisinyov között aratott győzelemért, hadvezéri pályájának csúcára érkezett. Az orosz polgárháború zászlóaljparancsnoka, a spanyolországi harctéren a köztársaságiak katonai főtanácsadója, Sztálingrád egyik felmentője mit érezhetett az egykori cári hadiszálláson, Világos kastélyában? Rüdiger tábornokra gondolt-e, aki itt 1849. augusztus 13-án már a meghódított Magyarország urának tekinthette magát? Mit is jelentett neki Rüdiger, a cári sereg, mikor Magyarország újbóli meghódítására indult?

Egyáltalán: mit jelentett Malinovszkij marsallnak Magyarország? Meggyötört nemzetet, elárult történelmet, elbukott szabadságharcok földjét, vagy egyszerűen hadi célpontot, amelyet fel lehet rajzolni a katonai térképre?

Érdeklődtem, szemtanút kerestem: mi is zajlott 1944 októberében a Bohus kastély környékén? Választ nem kaptam senkitől.

– Hiszen háború volt, uram – gubóztak be az öregek – Itt volt a háború a falunkban. Bezártuk a kaput, függönyt eresztettünk az ablakokra. Este meg senki nem gyújtott lámpát, a fény árulkodó...

Egyébként is nagyon nehéz szóra bírni a mai világosiakat. Vagy csak nekem volt ez az érzésem, mikor a nagy többségben lévő románok között a mai magyarokhoz szerettem volna nyomokat találni.

Milyen az élet ma a Bohus-kastély árnyékában? Elejtett szavak csak a homályt növelték. Mondom, a világosi magyarok nem beszédes emberek. A *Nyugati Jelen* munkatársának, Balta Jánosnak egyet sikerült szóra bírnia közülük.

Ismeretlenül is hiszek ennek a Frajna Edit nyugalmazott tanítónőnek, aki a panaszait sorolta. Hiszek, mert ismerem a nevét és előző tevékenységét. Znorovszky Attila tizenöt évvel ezelőtt úgy emlegette, mint az aradi színjászó csapatuk „nagykövetét”. Akkor Galsán tanított, falujában színjászó csoportot, táncegyüttest, zenekart szervezett, noha Galsán alig 350 magyar élt. De akkor még volt iskolájuk, anyanyelven, a templomukban a plébános magyarul prédikált, a fiatalok ünnepi alkalmakkor, szüreti bálok zajos felvonulásain öntudatosan hordták az alföldi magyar viseletet...

Nyugdíjas életére Frajna Edit ide, a szomszédos Világosra költözött. Képzhetni a mindig tevékeny, nyelvéhez, hitéhez, magyarságához ragaszkodó tanítónő elkeseredését, amikor körülnézett és a nemzeti romlás riasztó jeleit látta. Galsán a helyi katolikus lelkész, Marksteiner plébános részt vett a magyar közművelődésben. A kisdíákok szívesen jártak hozzá vallásórára, noha akkoriban a hatalom minden elképzelhető módon akadályozni próbálta, hogy a fiatalok megismerjék Istent és az Evangéliumot.

Kidőlt azóta mind a két tartóoszlop. Galsán 1993-ban, Frajna Edit elköltözésekor megszűnt a magyar oktatás. Világos és Galsa mindig egyazon egyházközséget alkotott, most a két települést elválasztották: Galsa Pankotához került, Világos pedig Gyorokhoz. Nincs elegendő áldozár, érvel a temesvári püspökség, noha éppen mostanság több mint félszáz plébániát zártak be az egyházmegyében: a kitelepült svábok falvaiban. A gyoroki plébános idejéből most csak arra futja, hogy megtartsa a szentmiséket, kereszteljen, eskessen, temessen, de a hitoktatásra már nem. Három nyelven prédikál a gyoroki tisztelendő úr Világoson. A kórus is három nyelven énekel, noha a tagjai szinte mind magyarok. Frajna Edit azzal is megelégedne, ha Karácsonykor, anyák napján, Mikuláskor, ajánlékosztáskor egy rövid magyar köszöntő is elhangzana, egy magyar vers...

Ezzel szemben a katolikus magyar gyermekek az ortodox román pópához járnak hittanra, mert Romániában a hitoktatásban kötelező a részvétel. Ha az idősebb nemzedék elmegy vagy csak túlságosan megöregszik, a mostani fiatalok nem tudnak majd elmondani egy verset, elénekelni egy éneket magyarul...

A *Miatyánk* örökre elhal Világoson.

Marad egyedül a *Tatal nostru*...

Világos mindörökre a magyar drámák színtere lesz?

VEKERDI LÁSZLÓ

A tusakodó és a belátó ember*

Szabó Zoltán *A tusakodó ember* címmel foglalta össze emlékeit, gondolatait, érzéseit Németh Lászlóról. Az első rész *Collage* 1971-ből, az *Új Látóhatár*-ban jelent meg, a második rész – *A la recherche* – 1975-ben az *Irodalmi Újság*-ban Németh László halálhírére. Az *A la recherche* terjedelmes tanulmány; a *Collage* reflexiók mozaikja a feketelila életmű-kiadás első kötetéről, jobban mondva a dedikált kötet ürügyén:

„...Vonalkázott blokk matracán fekszik a könyv. A papírra írnom kellene. A szemközi szikla fokán. Krakéler hullám csap a hajócska bal felére, az ülések továbbítják a csiklandozást, kisiskolás osztálykirándulás jókedv-viharává korbácsolva társutasaim derűjét. Velük egy hajón előlük menekülök. A szigetre. [...]

Lökdösgeti a víz, a Földközi-tengeré, a hajócska oldalát. Ennek a tengernek a partján termett a civilizációk közül az egyiptomi, a zsidó, a görög, a latin, a bizánci, a mór, az olasz, a spanyol; a francia is. Várom, hogy az új Németh Lászlók mindezekben a nyelveken, s a többen – mindenütt a helyi érdek szerint – mikor fogalmazzák meg a maguk mind esedékesebb minőségi-reformkiáltványait. Szóba téve, amit a látható világ s közérzetük régóta mond. Azt, hogy többtermelés – egymaga – emberéletnek elégséges értelmet nem ad. Azt, hogy a pusztá produktivitás – akár kapitalista vállalkozóképeség növeli, akár szocialista tervgazdálkodás az elve – nem teszi az embert tökéletesebbé. Azt, hogy a munka, ha egyetlen jutalma a munkabér, biztosan nem nemesít. Azt, hogy városnak nem a vidék, iparosodásnak nem a mezőgazdaság, építkezésnek nem a táj megsemmisítése a feladata. Azt, hogy gyár mellé kertet, kert mellé gyárat kell telepíteni. Azt, hogy termelő gyár és termő földgyüttműködtetése tenne olyan rendet, amely kifejelettségének tetőpontjához közelítve nem taszítja az emberéletet élvezhetőségének mélypontja felé. Fürdőhelyek gyárvárosiasításánál is értelmesebb a gyárvárosok vagy éppen az üzemek gyepűinek a kertesítése. Aki magyarul megtanul, tanácsokat talál a *Tanú*-ban. Ezek a század első harmadának végén íródtak le. Hogy a szorongásérzet mennyire indokolt, s a tájékozódás irányvétele mennyire érvényes, az most, a század utolsó harmadában bontakozik ki más méretekből.

A sziget lakatlan. Fája nincs. Kövek gördülnek, éles kövek, a lábam alól. [...] Elől az űr kékjét kissé lehajló vonal választja el. Térképen a léken átfektetett lénia Calabriába érne sárgát ... *Látod-e mily kicsiny itt a föld félrésze vizekkel – Béfoglalva, félrésze világos – S mint félérésű citrom hintálva tulajdon terhe nyomásától – Lóg a nagy semminek ágán...* Sziklapadomat régóta nem gravitáció tartja helyén. Alatta víz. Alávájta a hullám. Nyílaz a februári nap. Dél van. Ide a harangszó se ér ki.

Balról megvannak még a vízben a tegnapelőtt teleírt s nyomban eldobott kéziratlapok. Sarkam egy cseppvájta kőcsészének támaszkodott, hogy térdem szilárdan tartsa

* Az előadás 2001. április 18-án, a vásárhelyi Németh László-emléknapon, a Bethlen Gábor Református Gimnáziumban hangzott el. Vekerdi László tanulmányával a tíz évvel ezelőtt elhunyt Grezsa Ferencre is emlékezünk.

a blokkot. Amit a jobbkez teleírt, a balkéz leszakította, később összegyúrte és hátradobta, hogy vigye a víz. De a víz a papírlabdákat keringőztette örvénylésének külső körein. A belső körön egy nehézsúlyú narancshéj forgott: a vízvájta rotunda falai körbeforgatták a belépő hullámok vizét. Palack se jutna ki innen, üzenettel. S milyen ösztön dobatta el velem a teleírt papírt? Leírhatom, ami emlékezetembe menekült.”

Ezekből azonban itt csak egyetlen egyet emeljünk ki:

„A *Kapások* a jelzőkő a pálya vízvázasztóján.”

Erre a vízvázasztóra tekint ugyanis *A tusakodó ember* sokkal hosszabb második fele, az *A la recherche* képekbe és elemzésekbe osztott értékelése a pályáról. A *Kapások* a *Tanú* záróköve, a *Tanú* pedig „Német Lászlónak önmagához leghívebb műve”, melynek alaprajzában, stílusában, eszméiben, példáiban, vágyaiban, nomád szabadságigényében és függetlenségében „*A tehetség természetére jellemző módon*” mutatkozik meg. Márpedig: „Németh László esetében a tehetség izgatóbb, mint a szellem.

A szellem izgatóbb, mint összes műfajai.”

„A pálya folyamán az első évtizedben – 1935-ig – a hódítást, a képességek szerteszét szórását parancsoló »homme naturel« az úr, Németh László tehetsége természetének megfelelő korszaka: kalandozások kora. Fiatal kora, a váltott vállalkozások kora. Megvan az artifiális, kívülről érkező ellenérő is, de a döntés a tehetség természete szerinti döntés. Az a feljebb rendelt lélekkben, ami valóban felsőbbrendű, mint a kapott képzeletből összetevődő tanáros, diákos ellenlábasa.

Ez a helyzet Németh Lászlóban 1935-ben ellenkezőjére változott, valószínűleg maga is tudta ezt, illetve feltételezte, bár nem ilyen terminológiával, s nagyon is érthető, hogy nem tudatosította. A *természetes* detronizálásának erejét a *Kapások* kristálytiszta fejezi ki. Az utópiában Németh Lászlónak az az énje, amelyik belőle magából való, egy bukott angyal zuhanásával hull le az úrbe az író képzeletében meglévő (tehát meglévő) egyéni paradicsomból kifelé... A következő harminc év alatt, három évtizedig már az artifiális az úr. Nem korlátlan úr, ami azt illeti. Az *homme naturel* megmaradt, de csak a följebb került artifiális örökös és állandó, lázadó, de engedékeny ellenléke. Hogy az artifiálist száműzze, arra nem tesz kísérletet, nem is tehet: a történelmi időjárás ezt nem engedi meg, csak annak van módja az ilyesmire, aki költő. Saját énje csak a pálya végén győz ebben a küzdőtérre vált lélekkben. Azzal, hogy nem ír több írói művet. Ez volt az ár. Az az ár, amit saját énjének felülkerekedéséért fizetnie kellett. Egyszerűen azért, mert az artifiális azzal került felül s akkor, amikor arra a bizonyos görögösség »sziget«-ére kivonult, s ezt azzal az elhatározással tette, hogy csak a »sziget« lehet az alkotás helye és kirepítő fészke, mivel író lesz, nagy-író igénynyel – más nem is lett volna méltó hozzá – s ennek érdekében *nagy műveket* fog írni...”

Az elemzéshez hozzá tartozik az artifiális, azaz „a társadalom csinálta” ember definíciója: „Szociális konvenciókból, irracionális konvenciókból, és érdek szerinti balítéletekből tevődik össze, amelyeket az értelem kritikája levegőbe röpíthet ugyan, de mégis ezek a korabeli társadalomnak támaszai s talpkövei. Az *homme artificiel* Németh Lászlónál környezetből, iskolából, ismeretekből, sznobizmusból, társadalomból, kívülről érkező becsvágyakból, nyomásokból tevődik össze, ezek, hatásától meghatározva, olyasmivé összegeződnek benne, amit mondjuk az »íróság« kifejezéssel, ezzel az *artifiális* szóval lehetne jellemezni.”

Dehát ezek – hacsak nem akarunk az eldönthetetlen *natur-nurture* vitába bonyolódni – igencsak megtalálhatók az *homme naturel*-ben is; és aligha képzelhető el a kör-

nyezete – a társadalmi környezetet is beleértve – által determináltabb ember a nomádnál. Nem inkább arról lehet szó, hogy a Lakatlan Szigetre kivonult vagy kényszerült ember vízbe dobott papírlapjait önmagába zártan keringeti a sodrás, és még jó, ha nem keverednek össze az örvény közepébe húzódó szeméttel? Ez persze semmit le nem von Szabó Zoltán igazából, és valószínűleg Németh László értene leginkább egyet véle – kivált ami a *Tanú* értékelését és új, *Pléiade*-szerű változatlan, ám releváns jegyzetekkel ellátott kritikai kiadását illeti –; csak éppen a Lakatlan Szigeten élő ember – és mi egy kicsit máig ott élünk – nem mindig tudja könnyen megkülönböztetni a „naturalist” az „artificialistól”, de még nagy kontinensek irodalmaiban is gyakran épp a leginkább saját tehetségre épülő művekről derülhet ki az „íróság”. S ő pedig éppen az „íróság”-ból bújt ki vásárhelyi tanársága idején, s ha az újrászülető *Válasz*-szal Sárközi Márta és Illyés Gyula szerkesztői gondviselése nyomán valósággal második „íróvá avatását” éli is át, ez nem a csupa nagybetűvel írt „Művek” szellemében történik. Ellenkezőleg: a helytállást, önmaga megalkotását szinte fontosabbnak ítéli a drámakénál, a regényénél, a tanulmányokénál; Békésen leányai, Vásárhelyen pedig diákjai tanulótársaként élete úgy lehet legkövetlenebb kalandjába kezd; a matematika, a fizika, a kémia, a biológia, a filozófia tanítható megtanulásától – ez az óraadók királyságának az értelme és az alázata – a nyelvek természetén való – egy kicsit Chomskyra emlékeztető – töprengéseiig. Ha valami, hát ez a néhány év nevezhető tán élete „legnomádabb” periódusának. Grezsa Ferenc nagy hármaskönyvének első kötete, a *Németh László vásárhelyi korszaka* (1979) diákjegyzetekből vett idézetek tömegével illusztrálja, mit és milyen szintig sikerült a jórészt frissen tanult vagy felfrissített tudásból közvetítenie; gyakorló tanárként Grezsa Ferenc a tárgyi – de nem föltétlenül *tantárgyi* – kompetencia mellett értékeli a pedagógiai teljesítményt is: „Semmi feszesség, semmi pedantéria. »A merev, rögzített tanterv azért ellenszenves, mert tanmenet-lebonyolítássá teszi a tanítást. Márpedig a tanítás olyan, mint a verselés, a legjobb rímet mindig az alkalom, az elcsípett véletlen adja«... A »keveset, jól« didaktikai elvét a »sok anyag« – érdeklődés, kíváncsiság »vitorlát« merészebben kibontó – módszerével cseréli föl. Megleli a természettudomány »nyelvtanát«: a szervezettségben, az életműködések összefonódásában. A filozófia ezer irányba terjedő anyagát három kérdéssel markolja egybe: mi a világ? (= metafizika), hogyan kell róla gondolkoznunk? (= logika), miképp éljünk benne? (= etika). Rájön a magyartanítás igazi feladatára: »Az igazi tudás, éppen az irodalom dolgaiban, megfoghatatlan valami. Színfolt, melyből ha kell, egy emberi arcot tudsz kibontani. Hallás, amely felfülel egy szép vagy jellemző mondatra. Arányérzék, amely elmúlt törekvések helyét, viszonyát érzi.«” (92.) „A szellem izgatóbb, mint összes műfajai”.

Új Tanu születik a vásárhelyi órákon, s mint egykor a régít, ezt is egy „utópia” zárja le: *Az Iskola Kakaskúton*. Azonban ez már nem „az író képzeletében meglévő (tehát meglévő) paradicsom”, mint a *Kapások* volt. „Nem rezeg benne a megvalósíthatatlanság fájdalma: kipróbált pedagógiai eszméket bizonyít benne. Az életiskola igazolása. Észrevétlenül haladunk át benne a megtörtént és a megtörténhető valóság határán... Mondandója paradox: a Németh László-i pedagógia a közvélekedéssel ellentétben nem utópikus képződmény – primitív tanyai viszonyok közepette is életképes eszme. Selye Pista magániskolája visszajára fordított utópia: önmaga ellentétét bizonyítja. Innen az alteregó megkettőződése: a lelkesedés a módszernek, az ironia a körülményeknek szól. A sánta tanító – afféle naív szent – és az író alakja olyasféle viszonyba kerül egymással,

mint kezdetben Méhes Égető Eszterrel. Bámulja, de azonosulni teljesen nem tud vele.” (93.)

A vásárhelyi pedagógiában, s következésképp az *Égető Eszter*ben a valósághoz való új, differenciáltabb viszonyulás érik. A gondolkozás helyett, hogy minduntalan érintő irányban kívánna kilöködni, igyekszik követni a valóság görbületét. A zuhanás legfeljebb az a pici szakasz, melyen az érintőirányban – mert másként nem igen tehet – elindult elme szabadesésben nyomban visszahull a valóság görbéjére. A kép a Newton törvényeket tanító (és megértő) tanárnak természetes, ám az már a véletlen ajándéka, hogy a valóságra-nevelés másik nagy inspirálójaként épp az iróniát emeli ki: „Gulyás Pált a költeményei fogják fenntartani. De volt egy nagyobb tehetsége: az iróniája. Igazi sokratesi irónia, aminthogy maga is hasonlított kivételes csunyaságában és földöntúli bájában Sokrateshez. Tán ez a csunyaság volt az oka, hogy figyelte az elegáns fiúkat, a vidéki író a sima pestieket, a nehezen emésztő szellem (akiből, mint mondta, farral jönnek ki a gondolatok) a gyors gondolkodókat. Ez a folytonos ironikus éberség páratlan szimatot fejlesztett ki a gondolkodás önbecsapásai, a gondolat-kikerekítések, gyorsaságnak ható restség, színpadi tetszelgés iránt.” (Összefoglaló a nyolcadikban. *Puszták Népe* 3. kötet 1948. ősz, 167-181.)

Nem akármilyen bírálata a kor éppen egyedulalomra jutó filozófiájának. Németh László nem „határolódott el” látványosan, mint annyira szeretik szemére hányni ma sokan: de nem rejtette véka alá meggyőződését. Egyébként sem törekedett már, hogy jól meghatározható lapokkal különítse el magát; inkább azt kereste, ami összeköti az emberekkel. Az *Égető Eszter* egyik olvasatban arról szól, hogy miként állna be majdnem a rokonszenves „Örültek” sorába maga is, ha nem óvna a valóságra-nevelő irónia. Így lesz „Méhes a regény kétlelkű hőse. Csomorkányi álomkergető, mint Égető Lőrinc, de fogékony Décsi Feri mozarti dallamára is.” (277.) „Németh László a mozarti dallam és a csomorkányizmus ellentétességét nem élezi antagonizmussá. Vigyáz arra, hogy a regény a tompított feszültség erőtere maradjon. A Szeghátal való kontrasztban tisztábban csillog Csomorkány humánuma, Eszter és Méhes találkozása is csökkenti a távolságot, ami eszmény és valóság közt feszül. Az író a csomorkányizmus kórképével nem veti el az embert; torz nemességükből még nyílhat ablak a jövőre. Égető Eszter édenszövő őszöne nem ideákat vesz munkába, hanem erényekkel és hibákkal megáldott és megvert jellemeket.” (273.) „Méhes jellemének kettőssége, aztán emberi ambivalenciájának föloldása a regény humanista mondandójának hordozója. Példázza, hogy a csomorkányizmus betegsége nem végzetszerű sors, az alkat eleve elrendeltetése, hanem gyógyítható kór, van átjáró belőle a közösségi társadalom eszméje, egészsége, nemessége felé. Örültség és belátás: nem ráció és ösztön párbaja, hanem a hibás gondolkodás és a tudattá nőő erkölcsi érzéké. Az idill – a munka öröme által s az emberi kapcsolatok gazdagságával – egyetlen emberben is megteremhet. De követhető morállá akkor válhat, ha a történelem kigyógyítja az emberiséget az individualizmus csomorkányi állapotából.” (287.) Égető Eszter alakjára, „az *Iszony* és a *Gyász* hősnőinek szelídebb, »a kozmosszal jobb viszonyt tartó, zeneibb« nővére a maga szellemi portréját vetíti ki. »Önmagam mély, az élet törvényeihez húzó fele« – vallja róla, szemben a másikkal, a Méhes Zoltán-i alteregóval, mely viszont az örültekkel tartja a rokonságot.” (264.)

A szellemi portré megkettőzése rengeteg nehézséget vet fel, amit még fokoz az örültség – hiszen individualis – sokféleségének a skálája. De épp ezek legyőzésével „tá-

gul a kép a kisváros rajzáról az országéra, sőt az emberi természetére”. (265.) Grezsa regény-értelmezése szervesen nő ki a vásárhelyi pedagógia ismertetéséből, ellenpontot teremtve a vásárhelyi drámák „pánik” és „idill” – támadások és tanítás – antagonizmusából kibontakozó dinamikájához. Grezsa értelmezésében művek és élet egymásból következő és egymást feltételező dinamizmusa jelenik meg; a drámák a helyzet-megértés jeleként és eszközeiként szerepelnek. S hirtelen kiderül, hogy ilyenként észrevétlenül is milyen mélyen hathattak. A Döbling-Vásárhely párhuzamból például váratlan panoráma nyílik Baka István *Döbling*-jére: „Éjszaka van magamra hagytak végre / az orgyilkosok árulók sehol / körülnézhetek Döbling ez vagy Magyarország / vagy Döbling-Magyarország-Pokol”.

Grezsa Ferenc évtizedekkel ezelőtti és ma is nagyon mai *close reading* interpretációjában egyébként is megváltozik a „hatás” fogalma és jelentése. Nem korlátozódik a filológiai igazolható adatokra. Szervesen hozzá tartoznak megfoghatatlan, bajosan igazolható ám dokumentálható hangulatok, jelentéktelen mozzanatok és mozzulatok (mint amilyenből Füzi László Grezsa szellemében íródott *Iszony* elemzésében kibontja Kárász Nelli rokonságát Kundera *Halhatatlanság* című regényének Agnesével), makacsul visszatérő dallamok, mint hogyan végig az *Égető Eszter*-ben hallatszik, s ahogyan gyakran fel-fel csendül a vásárhelyi órák üvegharangja alatt Mozart muzsikája. „Katalizátor” – találja meg Grezsa a kifejező szót az ilyen szubtilis összecsengésekre, nyilván nem függetlenül a Szent-Györgyi szerkesztette akkortájt megjelent biológia-könyv Németh-órákon bevezetett használatától. Az élettani katalizátor effektusok egymásba kapcsolódásához és egymásra épüléséhez hasonlóan bonyolódik és bontakozik ki a mű funkciója, legyen szó egy szövevényes hosszú regényről vagy egy gyors megértésre szánt könnyed leckéről.

A katalizátor-effektusok nyomán haladva azután átalakul Grezsa kezében a Németh-művek hatás-koreográfiája. Még hozzá nem vagy tán elsősorban nem is nevesíthető szerzőkről van szó (bár Joyce katalizátor hatása vagy Toynbee-é nem kerüli el Grezsa figyelmét), hanem változó és gyorsan fejlődő modern diszciplinákéről. „A biológia – szemben az életfilozófiával – nem mitikus kulcs, hanem az ember megértése, a filozófia pedig világtitok helyett a ráció birodalma. A szellemtörténet a természet-tudomány és a bölcsélet kettős, ám összehangolt pergőtüzében hátrál ki a Németh László-i életműből.

Hasonló folyamatot figyelhetünk meg a társadalomelméletben is. Az író *Gazdaságtan* címmel Vásárhelyen történeti szempontú társadalomtudományt is tanít. Mint valóság-tudományt. [...] Összefüggéseket keres, a legfőbb determináns kiemelése nélkül.” (62-63.)

„Így bontakozik ki szemléletében a spengleri kultúrkörök ellenében az egységes világcivilizáció eszméje. »1945 körül már világos volt, hogy a kis népek életét a nagy népek receptjei szerint fogják átrendezni. A világ valami világállam felé halad, ennek a megvalósítása a nagy népek dolga és versenye. A kisebb népektől ez a hatalmas folyamat egyelőre csak durva integrálódást követel – a szükséges változást: nem a helyzetét magukban átéltek emberek, hanem kisebbségek hajtják végre, melyek ezeket a világtörténeti recepteket akár a nemzettel szemben is képviselni tudják. A kis népek – ha szóhoz jutnak – akkor jutnak szóhoz, amikor ez az új hatalmi konstrukció készül, s a világot átfogó pántok helyett az életet elviselhetővé tevő színekre, szóval minőségre lesz szükség« – olvassuk *Irodalom 45 után* című tanulmányában. A hang Ézsaué, de a kéz

Jákobé: a metafora elszakad jelentésétől, s a toynbee-i világállam a kiépülő szocializmusnak lesz képmása.” (65-66.)

„A körforgás-teóriát a tanórán is bírálja: a diákjegyzetek tanúsága szerint hibás okoskodás, mert nem számol a kultúra regenerálódásának esélyével. A cézárizmus és a fellah nép ideológiája helyett Németh rokonszenve a minél teljesebb demokráciáé: válságtünetként tárgyalja, ha a történelemben a »fent« és a »lent« közti kapillaritásban zavar támad. Olyan antropológiáról gondolkozik, amelybe minden emberi fajta belefér: szükség van rá, mert »a nacionalizmusok kora véget ért«. A művelődés reformjától azt várja, hogy átjáró lesz elit- és tömegkultúra között.” (64-65.)

Könnyű lenne ma leszakítani, összegyűrni és hátradobni ezeket a lapokat, „hogy vigye a víz. De víz a papírlabdákat keringőztette örvénylésének külső körein.” Keringőzteti máig.

KEREC FERENC: AJTÓ

FARAGÓ JÓZSEF

Száz éve született Domokos Pál Péter

1901. június 28-án született az utóbb Csíksomlyóval összeépült Csíkvárdotfalván Domokos Pál Péter, aki a moldvai csángómagyar népköltési gyűjtés Petrás Ince által 1841-ben indított első korszaka után egy második, új korszakot: a szövegekkel együtt azok dallamát, vagyis a népzenei gyűjtés korát kezdte.

1919-ben Csíksomlyón szerzett tanítói és kántori, majd 1926-ban Budapesten tanári oklevelet. 1929-ben a román tanügyminisztérium felfüggesztette csíkszeredai tanári állásából, mert a két ország között nem volt egyezmény az egyetemi diplomák kölcsönös elismerésére. Saját vallomása szerint ekkor olvasta Bartók Bélától, hogy „Bákó városa körül van néhány magyar falu – moldvai csángók –, ahonnan nincs népzenei anyag” – és ez a megjegyzés buzdította arra, hogy állástalanul, minden hivatali megkötöttség nélkül kerékpárral Moldvába menjen gyűjteni. Útjának eredményeit *A moldvai magyarság* (Csíksomlyó, 1931) című könyvében közölte. (Ez néhány év múlva újabb kiadást ért: *A moldvai magyarság. A csángómagyarok múltja és jelene. Hatvannyolc csángómagyar népdal. Második kiad. Cluj-Kvár 1934.*)

Mivel „csak helyszíni feljegyzéssel végzett gyűjtésem a tudományos szakérdeklődést nem elégítette ki”, 1932-ben kóbóros szekérrel és Fickó nevű lovával, Laczkó László egyetemi hallgató társaságában, cserépedényárusnak álcázva magát, négy hónapi gyűjtőútra indult, ezúttal a korabeli tudományos népdalgyűjtés műszerével: fonográf-fal is felszerelve. A fonográf-felvételeket Bartók Béla jegyezte le számára és ezek újabb gyűjteményben láttak nyomdafestéket: *Mert akkor az idő napkeletre fordul.* Ötven csángómagyar népdal. Cluj-Kvár 1940.

Lukács László jegyezte le, hogy ezen a második gyűjtőúton, miként Lészpeden Báló Marika visszaemlékezett, „a lészpediek Domokos Pál Pétert Magyarország királyának tartották, aki álruhában, cserépedényárusként érkezett, hogy megismerje, kifürkésze a moldvai magyar nép életét, sorsát, helyzetét, s az így szerzett ismeretei alapján segítsen rajta.” Mint egykor Mátyás király, aki parasztnak, majd II. József császár, aki Falkenstein grófnak adta ki magát.

Az idézett két kötetet, az *Adalékok Moldova történetéhez* (Cluj-Kvár, 1940) című harmadik könyvét, az újabb kutatási eredményeket, valamint második gyűjtőútjának tanulságait összesítve adta ki 1941-ben Kolozsváron élete főművét: *A moldvai magyarság múltja és jelene. Százhusz csángómagyar népdal. Harmadik, bővített kiadás.*

Két gyűjtőútján, saját kimutatása szerint, tizenhárom moldvai helységben (Adzsud, Bogdánfalva, Forrófalva, Gyoszény, Klézse, Lábnik, Lészped, Magyarfalu, Nagypatak, Onest, Pusztina, Szekatura, Trunk) és két bukovinaiban (Istensegíts, Józseffalva) 48 név szerint jelölt énekestől 127 népdalt gyűjtött hallás után, illetőleg vett fonográf-hengerekre. Ezek közül fő művében – mint láttuk – 120 dal jelent meg, az élen 31 balladával, majd a végén még 3 egyházi énekkel, valamint 1 népmesével.

Két moldvai gyűjtőútját egy olyan harmadikkal egészítem ki, amelyről a szakirodalomban sehol sem találtam említést. E gyűjtőútján, 1958. február 15-20-a között kolozsvári Folklór Intézetünk részéről Jagamas János kísérte el, s archívumunk kettejük

neve alatt 21 tatrangi (hétfalusi), 35 lujzikalagori és 23 szabófalvi magnetofonfelvételt őriz, nagyrészt énekes, kisebb részben hangszeres zenével és prózával. Így 127 korábbi gyűjtése e 79 felvétellel tetemesen gyarapodott, három olyan gyűjtőpontról, amelyeket 1929-ben és 1932-ben nem volt alkalma felkeresni. Nem tudjuk, hogy e felvételek eredetijét vagy másolatát magával vitte-e Budapestre, de archívumunkban Mg. 200j-Mg. 205m. leltári számok alatt valamennyi hozzáférhető a tudományos kutatás számára.

1938. májusában az Eucharisztikus Kongresszus alkalmával Trunkból másokkal együtt 2 moldvai énekes asszonyt vitt Budapestre, akik Bartók Béla és Szabolcsi Bence, valamint a csángómagyar folklórgyűjtés akkori szakemberei: Balla Péter, Lajtha László, Veress Sándor és az ő jelenlétében a Magyar Rádió stúdiójában 16 dalt énekeltek Pátria hanglemezzre. „A felvételt a terem magasabban fekvő üveghelyiségéből Bartók Béla irányította”, és a felvételeket ugyancsak ő jegyezte le. Így Domokos Bartókot a csángómagyar folklórgyűjtésben-kutatásban közvetlenül érdekeltté tette.

Ez az érdekltség Bartóknál 1913-ban kezdődött, amidőn Ion Bianuval, a Román Akadémia akkori tudós könyvtárosával, később elnökével folytatott levelezése után moldvai utazását 1914. augusztus-szeptemberére tervezte, de ez sem a világháború kitörését követő zavaros időben, sem a két világháború között soha nem valósulhatott meg. Pedig ha ez sikerül, a moldvai csángómagyar népzene gyűjtés nem 1928-ban Domokossal, hanem 15 évvel korábban Bartókkal kezdődött volna; több lenne a gyűjtött anyag, s bizonyára a gyűjtés története is másként alakult volna.

Viszont Domokos érdeme, hogy gondozásában Budapesten 1981-ben Bartók neve, bár jóval halála után, egy csángómagyar gyűjtemény címlapján mégiscsak megjelenhetett: *Bartók Béla kapcsolatai a moldvai csángómagyarokkal*. Népdalok, népmesék, népszokások, eredetmondák a magyar nyelvterület legkeletibb részéről címmel. A kötet többek közt Bartók 16 trunki és a kászoniimpéri szöveg- és zenei lejegyzését, valamint 3–3 trunki és kászoni népmesét valamint Domokos 9 prózai gyűjtését tartalmazza.

Előbb azonban Domokos életpályájának és munkásságának új szakasza kezdődött: „A II. világháború családommal együtt engem is Budapestre sodort és így osztályrészem az áttelepítettek magukkal hozott népzenejének továbbfigyelése maradt. Első feladatomban a moldvaiak népzeneanyagának feltárását tekintettem. E célból őket életük új helyén többször felkerestem, sőt két teljes évig közöttük laktam, hogy mennél jobban, alaposabban megismerhessem őket. Dalaikat hallgatva, jegyzetelve arra a megállapításra jutottam, hogy szövegük a Petrás Ince János által 100 évvel ezelőtt feljegyzett szövegekkel igen sokszor egyezik. Néhány kiváló hazatelepített énekes éppen Klézseről, abból a faluból való, ahonnan Petrás szövegeit küldötte. Az akkor néma dal az itt élő énekes ajkán megelevenedve áll elénk. Van olyan énekes, ki negyed századdal ezelőtt nekem Moldvában fonográfra énekelt, s így arra a megfigyelésre ad lehetőséget, hogy dalai az idők előrehaladása és a körülmények változása folytán változtak-e és milyen mértékben változtak meg. (...) A népművelési kormányzat nem kis áldozattal tette lehetővé, hogy a csángómagyar telepések strofikus anyagát több szakasz [ti. versszak] felvételével rögzítsük, a balladákat pedig teljes terjedelmükben vegyük magnetofonra. A recitatív sirató-anyag is maradéktalanul rögzíthető volt. Az így rögzített népdalok, mikor nem egyetlen versszak dallamának pillanatfelvételeként, hanem szakaszokként, teljességükben kerülnek lejegyzésre, magukon hordva minden színt, jellegzetességet, fontos tanulmányanyagot adnak a népi előadóművészet, díszítő technika és a csángómagyar énekstílus vizsgálatára. (...) Ennek bemutatására lehetőleg ugyanazt a dallamot ugyanattól az énekestől többször is feljegyeztük és a variánsokat egymás alatt

közöltük. (...) A bemutatásra került teljes zenei anyag lejegyzése Rajeczky Benjamin érdeme.”

Igy jelent meg, Rajeczky kitűnő dallamlejegyzéseivel Budapesten 1956-ban a *Csángó népzene* I. kötete. A sorozat 1961-ben a II., majd 1991-ben, már Rajeczky halála után, a III. kötettel folytatódott. 1981-ben az I–II. kötet második kiadást ért. Az I. és III. kötet élén a bevezető németül, angolul és franciául, a II-ban németül is olvasható.

Az I. kötet Petrás hagyatékán és 5 kiváló énekes asszony dallam nélküli szövegein kívül dallamaikkal együtt siratókat, gyermekjátékokat és lakodalmasokat tartalmaz. A II. kötetben a 6–10 szótagú négy soros, a III-ban a 10 szótagszám fölötti és a nem egyenlő szótagszámú dalok jelentek meg, a három kötetben összesen 228 szöveggel és dallammal. Pontosítva és méltatva Domokos fönnebb idézett ismertetését, a magyar folklórgyűjtés története során első ízben jelent meg nyomtatásban számos népdal és népballada összes versszakának lejegyzése a fonográfhangerekről az egyéni változatképzés bemutatására. Szintén ezt a célt szolgálta ugyanazon énekesnek Domokos által 1932-ben és az 1949–54-es években gyűjtött, valamint Bartók 1938-as gyűjtésének egymás alatti, partitúra-szerű közlése, gazdagítva Veress Sándor akkor még kiadatlan, valamint Balla Péter mindmáig kiadatlan néhány darabjával.

E három gyűjteményen kívül a II. világháború után Domokos még három önálló kötettel gazdagította csángó vonatkozású életművét. Az egyik a már idézett *Bartók Béla kapcsolatai...*, a másik a „virágos” sorozatban a 96 csángómagyar népdalt tartalmazó *Rezeda* című népszerű válogatás, amely 1953–1978 között öt kiadást ért, majd a harmadik 1979-ben az „...édes hazámnak akartam szolgálni” cím alatt Kájoni János *Cantionale Catholicum* és Petrás Ince *Tudósítások* című művével.

Mária leányától összeállított bibliográfia Domokos közel másfélszáz címét tartalmazza, köztük számos tanulmányt és cikket a csángómagyarok múltjáról, sorsáról és folklórájáról. Íme néhány példa: *Egy csángómagyar népballada* (1934); *Néprajzi jegyzetek a Szeret partjáról* (1938); *A moldvai magyarok történeti számadatai* (1938); *Egy népballada dallama* (1952); *Júlia szép leány*. Ballada-monográfia (1959); *Sültü* (1963); *Találkozásom Bartók Bélával* (1965); *Pogocsál* (1971); *Lakatos Demeter és a csángómagyarok* (1972); *Mit adott Moldva magyarsága a magyar kultúrának* (1973); *A legelső magyar népdalszöveggyűjtő*; *Petrás Ince János* (1975); *Csángómagyar katolikusok Moldvában* (1979); *Bartók Béla kapcsolatai a moldvai csángómagyarokkal* (1979); *A csángómagyar kérdés* (1986); *Csángómagyar lakodalom* (1993) stb.

Halálakor (1992. február 19) többen búcsúztatták a koporsójánál, a sajtóban. Mi sem búcsúzhatnánk el tőle szebb szavakkal, mint amelyekkel Veress Sándor emlékezett rá: „Ami Domokos életművét megkülönbözteti másokétól, sőt sokat fölé is emeli, az a tudósi felelősségtudatán túl a minden sorából sugárzó személyes elkötelezettség humánus melege. A csángó falvak népét nem mint tudományos elméletekre kiszemelt statisztikai objektumokat közelíti meg, hanem mint örömeiket és bűbánataikat megélt embertársait, akik a puszta létezésükkel, nyelvükhöz, dalaikhoz, szokásaikhoz, hitükhöz való ragaszkodással évszázadokon át íratlan történelmet csináltak ősi földjükön. A csángókérdés ilyen sokrétű, dokumentáris jellegű feltárása felbecsülhetetlen értéke a magyarságkutatásnak.”

TÓTH ÁKOS

„Aachenben az ember raacer...”

TANDORI DEZSŐ KOPPAR KÖLDÜS C. KÖTETÉRŐL

„Nincs új világ új nyelv nélkül.”

(Ingeborg Bachmann: A harmincadik év)

Az utóbbi évtized verseskötetei közül a szakmai illetve olvasói közvéleményt egyik leginkább megosztó mű Tandori Dezső KOPPAR KÖLDÜS című munkája. Az értékelő jellegű kijelentések erős ingadozásának hátterében talán a versek nyelvi-stilisztikai szintjén véghezvitt egységes koncepció áll, amely egy végletekig ronszolt, eltorzított magyar nyelvet emel a középpontba. Míg az írás radikalitását egyes méltatói (Margócsy István)¹ az *Egy talált tárgy megtisztítása* húsz évvel azelőtti rendkívüli, a magyar líratörténetben korszakhatárt jelentő bravúrjának megisméltéseként, mások (Farkas Zsolt)² a legrosszabb neoavantgarde hagyományok felújításaként értékelik. A megítélésbeli ingadozások sora tovább bővíthető: Kukorelly Endre méltató ismertetése,³ Szilágyi Márton Tandori művészetében új pályaszakaszt felismerő, pozitív kicsengésű tanulmánya,⁴ illetve Fogarassy Miklós *Tandori-kalauz* című munkája,⁵ amely kevésbé foglalkozik a KOPPAR KÖLDÜS-sel.

Elsőként a műfajiság kérdésével foglalkozom, mely hasonló problémákat vethet fel más Tandori-művek vizsgálatakor. Tandorinál egy-egy verseskötet a szokásosnál sokkal inkább homogén egészet alkot, általában pár, jól kidolgozott, illetve körülhatárolt tematikus, narratív, elméleti szándék megvalósulásaként. A nyolcvanas évek vaskos kötetei lehetnek példák ennek alátámasztására (*A feltételes megálló*, 1983, *Celsius*, 1984, *A becsomagolt vízpart*, 1987, *A megnyerhető veszteség*, 1988, *Vigyázz magadra, ne törődj velem*, 1989. stb.), kiegészítve a kötetsszerző komponensek felsorolását még egygel, a formai egységesítésre való törekvéssel.

A KOPPAR KÖLDÜS szerzői utasítása szerint: „-Versek, 1970-es es nyolcvanas évek, es konkrétan 1990 majus-”. A köteteken belüli kapcsolódások mellett az önálló, sokszor eltérő műfajú munkák kontextuális függése is jellemző tulajdonsága e szövegeknek. Az egy-egy pályaszakaszt jelölő stilisztikai-poétikai megoldások, tematikus irányok egységesítő, párhuzamok vonását elősegítő jellegének következménye, hogy az irodalmi kritika szívesebben közelít az életmű „tömbszerű” egységeihez, s kevésbé az egyes kötetekhez. E jelenség figyelhető meg Tarján Tamás: *Az ittenkereső* (Hosszú Koporsó, *Kísértetként a Krisztinán című művek elemzése*)⁶, Szent Witt esetére az új csillárral – *Fejlemények a Tandori-életműben, anno 1995*⁷ (Madárzsoké, Hosszú Koporsó, *Kísértetként a Krisztinán stb.*) című tanulmányaiban. Sor került már az általam vizsgált KOPPAR KÖLDÜS című kötet hasonló szellemű, összehasonlító jellegű vizsgálatára is Szilágyi Márton *Halálgyakorlatok* című cikkében, aki az írás elemzésébe bevonja a kevéssel azután megjelent *Döblingi befutót*.⁸ A KOPPAR KÖLDÜS tanulmányozásakor az imént említett prózaköteten túl számos analógiával szolgálhat a korszak két kevesebb kritikai visszhangot kiváltó kisregénye: *Szent Lajos lánchídja* (1991)⁹,

Sancho Panza deszkakerítése (1991)¹⁰. Lazább szálakkal kötődve ide sorolható még a termékeny időszak három további, a fragmentumszerűséget műfaji elvű emelő munkája: *Hosszú Koporsó*,¹¹ *Műholdas Rózsakert*,¹² Underlord „T”: *A Tizedik név: Walton Street*.¹³ A fent említett három regény és a verseskötet pályaszakasz alkotó jellegét egyrésztől az azonos „szövegbank” használata teremti meg (az idegen, beidézett szövegek variálása, a narratív-tematikai elemek nagyszámú megfelelése), másrészt pedig a szövegek egymásra utaló, kört alkotó, zárt rendszere:

„Bementem a múzeumba-az aacheni írógépen írtam ezeket a verseket, mondtam-e Düsseldorfban, hogy a készülő könyvem címében ott a városunk, KOPPAR KÖLDÜS, a DÜS az Düsseldorf.”

(Döblingi befutó)¹⁴

„Hát ezeket egy Szent Lajos lánchídja c. könyvben megírtam, a vincennes-i kezdetek is ott vannak.”¹⁵

„Tervezem: *Sancho Panza deszkakerítése*.”

(Döblingi befutó)¹⁶

Az általam elsősorban vizsgálni kívánt mű, a KOPPAR KÖLDÜS első pillantásra szembeütő „differentia specifica”-ja egy roncsolt, eltorzult magyar nyelv. Azonban míg eljutunk ehhez az állapothoz, azelőtt nyomon is követhetjük a nyelvi retardálódás folyamatát. Bányai János¹⁷ megállapítása szerint: „Évek óta halad már Tandori költői gyakorlata, írásmódja a Koppár köldüs versei felé.” Az írógépen másolt szövegváltozat, mint a nyelvet rendszerező, lejegyzésre képesé tevő gépezet terméke régóta felbukkan a költő munkáiban. A cím szemantikai meghatározói által determinált jelölőhalmaz *Az én Bachom Avagy: A jól hangolt villanyírógép*,¹⁸ melyben már megjelenik az írógép, mint aktív szövegalkotó tényező. Ez esetben az egyértelműsíthető nyelvi jelentés helyébe az áttételes-ritmikai-sorrendi stb. meghatározó tulajdonságok lépnek. A folyamat leírásának szempontjából fontos megjegyezni, hogy az alábbi jelölősor (írógép billentyűzet) eltérő címmel szerepel *A becsomagolt vízpart* című kötetben: *A jól villanyozott írógép (DAS WOHLTEMPERIERTE...)*.¹⁹ Ez a „címcseré” is felhívja a figyelmet az életmű egyes szövegeinek mobilitására, illetve egy problémakör, a cím, mint az írás lehetséges olvasatait preszuppozíciókkal limitáló egység központi jelentőségére. A *Feltételes megálló* című kötet Hommage átiratai²⁰ esetében a primer módon koherens szemantikai jellemzőkkel továbbra sem rendelkező szöveg (a cím azonossága által meghatározható) eredetije már ismert írás, a titkosírásokra emlékeztető, szabályszerűen alkalmazott transzformációkon átszűrve. Az írógépnek szintén domináns szerepet juttató KOPPAR KÖLDÜS (és utolsó három részében a *Döblingi befutó*) szintén a nyelvi jelek eredetijének elbizonytalanítása felé tett lépésként értelmezhető. Azonban az előző kísérletekkel ellentétben képes az elsődlegesen érzékelhető jelölősorban egyszerűen megjeleníteni a nyelvi normát és az attól különböző, annak lefedésére szolgáló jelek rendszerfüggő voltát hangsúlyozó, másodlagos, akusztikailag értelmezhetetlen alapú réteget.

A KOPPAR KÖLDÜS nyelvhelyességi hibáinak, elírásainak megjelölt oka egy aacheni írógép használata. „8jav. (A gep aacheni)” Ez a magyarázat a referencialitás szintjére utalja az egyébként nyelvfilozófiai-esztétikai indíttatású poétikai-stilisztikai megoldásokat, minden értelmezési irány helyébe egy konkrét normának (a német írógép billentyűzetének) való megfelelést állítva.

Már a belső címlapon megelőlegeződik a később állandósuló nyelvhasználatbeli tulajdonság:

„-Verse, 1970-es es nyolcvanas évek, es konkretan 1990 majus-”

Azonban tovább lapozva, az első vers első szavának elolvasása után nyilvánvalóvá válik, hogy Tandori nem elégedett meg a belső címlap (ékezetek elhagyásával operáló) szóképzésének roncsoltságával, a nyelv grammatikai rendszerében véghezvitt mélyebb változtatásokra vágyik:

„(Hogyminirodot: nemlac, mirodot nemlasztc. Sajn. En van voltl pontsg toöerkvvoöü, elmond trkvöo, nemlactsz, mimondtel, nelmac hogymondtl.)”²¹

Az ékezetelhagyáson túl, melyet továbbra is következetesen véghezvisz az író (gépelő), a nyelv szerkezetében további, az egyértelmű szóalakra való kiegészítést mindjobban megnehezítő változtatásokat végez. Ezt a folyamatot szeretném most néhány példán keresztül demonstrálni:

„Hogyminirodot”: a magyar grammatika szabályai szerint ez a szóegység három külön részre tagolódik, azaz e szabályok megsértésével a szó mibenlétére kérdez rá a szöveg létrehozója (a kötet más verseiben is megfigyelhető jelenség, hogy a gondolati-tartalmi egységet alkotó szócsoportok jelölten is egybe tartoznak), a szóvégi -t lerövidülése pedig a hagyományon alapuló, mára funkcióját veszített grammatikai szabályokkal való szembenállást tudatosítja az olvasóban

„nemlac”: ez esetben a költő még drasztikusabban elszakítja egymástól az írott szóképet és a kiegészítés gesztusa által az olvasóban felidézett „romlatlan” megfelelőt. Az írott forma a fonetikus átírásokra emlékeztető (később valóban ehhez hasonló funkciót lát el a lejegyzés folyamata néhány idegen szó esetében: Lanedn, Bluz for ju, Geri Mur, Wielhfl ur iszt esz stb.), az adott kifejezés akusztikai jellemzőit körülíró, s ezáltal az értelmező belső olvasására irányítja a figyelmet, mely a szókép jelentését annak élőszóbeli felidézésével alakítja ki. Míg az előző esetben egyszerű jelpótlással (irodot-írodott), szétválasztással (Hogyminirodot-Hogy min írodott) érthető alakot nyert a szó, itt már kétértelmű helyzet alakul ki: nemlac-nemlác (nem látsz E/2. személy). A szöveget továbbolvasva újra előkerül egy az előzőhöz hasonló szóalak: nemlasztc. Ez esetben a c betű jelölhet egyéb szóvégi mássalhangzót, s így egy nemlácik (nem látszik E/3. személy) alak körvonalazódik.

A mű itt kiragadott első két sorában még két alkalommal található meg a fentebb említett kétértelmű szókapcsolat, látszólag tudatosan variálva tovább az írásmódot: „nemlactsz”, „nelmac”. Ezen jelölésekben is fölfedezhető egy szerzőileg mindvégig alátámasztott kétértelműség az alanyi E/2. igeragozott és az ikés ragozású látszik E/3. alak között (látsz-látszik).

„Sajn.”: itt a szóvégi hangzóelhagyás játszik szerepet (amennyiben a dekódolható, eredeti alaknak a sajnos szót fogadjuk el), amelynek oka az lehet, hogy az eredeti alak nem ékezetes, tehát látszólag változatlanul szerepelhetett volna, mindenféle, a köznyelvi szintjét jellemző romlás elől kitérve.

„En van voltl pontsg / toöerkvvoöü, elmond trkvöo,...”: a voltál-ra kiegészíthető alak a látsz- szó olvasót megszólító, E/2. személyű alakjával, míg az En van szókapcsolat a látszik szövegre vonatkoztatható, önreflexív jellegével hozható összefüggésbe.

(A pontosság törekvő olvasó és az elmondás törekvő író – Ld.: Bányai János ceruza-használó-kiegészítő olvasója.)²²

Ennyi hivatkozás alapján megállapítható, hogy a szöveget létrehozó eltorzított nyelv nem egységes kódolási rendszeren alapszik, mechanikus dekódolásnak ellenálló, hiszen az azonos nyelvtani helyzetben, környezetben szereplő szavak különböző alakot kaphatnak. Tehát az olvasás egyetlen alapja a romlott nyelv eredetijét ismerő olvasó (legtöbbször több irányba) kiegészítő gesztusa.

Az első vers végén található dátumozásban már nem az anyanyelvi normával való összevetés hoz létre olvasatot, hanem a százalékjel, paragrafus jel illetve a német sarfesz esz jel az eredeti számjegyek vagy betűk grafikai/tipográfiai jellegére utalnak, s az azokkal való párhuzam, hasonlóság mentén értelmeződnek:

„19%9 m + jus§ 2β = 7 regl” → 1989. május 23. 7 reggel²³

Még néhány példával utalnék a betűk illeten való felhasználására. Itt mintegy az emberi, azaz természetes nyelvek ingerfüggetlenségi tényezőire játszik rá: a jelölők, a betűk az általuk jelölt objektumok, dolgok valamilyen emblemikus jellemzőjét külső megjelenésükben is megragadják:

„/A 8-olcast vegyuk allo vegtelen-jelnek,²⁴
már nem is felreutes, tlan./”

S így más értelmet nyer a belső címlap eligazítása is:

„-Irogep: Praesident electric 2012-²⁵
8 jav./A gep aacheni/
8 jav. /Eleg
ritkasag!/>”

Tehát a nyolc javítás, mint a végtelen jeléhez fűzött magyarázatban olvashatjuk, jelképezheti a valóság rögzítésére tett kísérletek örökös kudarcát, a javítások számának ellenére is Sziszüphosz-i jellegét („En van voltl pontsg toöerkvvoöü, elmond trk-vöo,...”).

„(.....)....(.....)FELJÖN A HOLD:) (.....)....(.....(.....)
(Gep- vagy szellembiba, v. automatizmus)

Nagyon vilagos van itt mostan (es elvezem a zarojelet)²⁶

A fent idézett részben Tandori Dezső még tovább fokozza az írásjelek tipográfiai megjelenése illetve grammatikai funkciója közti feszültséget. Tulajdonképpen itt már félúton jár a kötetekbe szerkesztett képversei, illetve a tisztán nyelvi kommunikáció által nyújtott kifejezésmódok között. Itt a látható jelek már nem valamely más írásjelre utalnak (pl.:%-8), nem is egy elvontabb jelentésű jelcsoportra (pl.: nyolcas, mint álló végtelen jel), hanem egy égitestre, annak emblematisan használt, széles körben elterjedt jelölése alapján (félhold-szimbólum).

Az újírás mozzanata, mint a nyelvhez való viszonyulás alapja erősen jellemzi e művet. Az előzőek során példákkal alátámasztott folyamatok is a nyelv újrafelhasználhatóságának feltételezéséből indultak ki. Egyrésztől megfigyelhető egy, az avantgárd mozgalmakra jellemző szakítás, elszakadás szándéka a művészi kifejezés nyelvi normába ágyazásától, másrésztől annak, mint fundamentumnak, hivatkozási alapnak biztos tudata. Az olvasók magyar nyelvű szöveggént kezelik az írást, mely „épp az adott

pillanatban folyó olvasás kiegészítő gesztusai által nyer értelmet”.²⁷ Ezzel megszűnik az állandó, konstans szövegegyeség, mivel más és más szöveg képződik meg egyetlen olvasó egymást követő olvasásai folyamán, ami viszont az újraolvasást illetve az egy szöveghez kapcsolódó differenciált olvasatokat, mint a modern irodalomelméletek központi fogalmait állítja előtérbe nagyon szemléletes formában.

Számos alkalommal azonban nem is jön létre egyértelműsíthető, határozott nyelvi alak, csak a kiegészítés vágya, kényszere marad, illetve írásképbeli, hangalaki analógiák, hasonlóságok alapján a kifejezés hangulati tényezővé válik, mindenféle önálló jelentésegység nélkül.

Például:

„SZEGENYES ROM HALMZ HOGY IRV KÖT EZ TET VAN
DE ISTENEM NE IGAZOLD”²⁸

Ezesetben az első sor -hogya kötőszava utáni mondategységhez nem tudok egyértelmű, az idézett cím további részeivel koherens szemantikai egységet alkotó alakot létrehozni. Mivel azonban a megfogalmazás módja a prédikációk, könyörgések nyelvvezetésének stílusfordulatait idézi, az „IRV” alaknak a ma már kevésbé használatos írván, míg az „EZ TET” kifejezésnek a szintén archaizáló eztet formát tulajdoníthatjuk.

A ciklus- illetve kötetszerző momentumként már megemlített választott mottók is értelmezhetők az újírás, átírás, parafrazeálás szempontjai felől. Több oldalról is „átváltoztatja” Tandori a megidézett szövegeket: az eredeti helyükről kiragadott részletek egymással új összefüggéseket teremtő együttesként illeszkednek. (A kötet eleji mottók esetében a nyelvi retardálás, a mű stilisztikai specifikumához való igazodás is szerepet játszik.) Tandorinak, akit Szabolcsi Miklós²⁹ a magyar nyelvű „szövegirodalom” egyik első képviselőjeként aposztrofál, korántsem itt jelenik meg először írói módszertárában az eredeti összefüggésükből kiszakított versszakok újracsoportosításával létrehozott szövegforma (ld.: Mottók egymás elé-Paszsiánsz, Szép Ernő versszakai-ból egy Édouard Vuillard-képhez stb.).³⁰

A KOPPAR KÖLDÜS idézethálójának szövegközi átiratai a jelölt idézetek (emblematis funkció) belső motívummá válásának folyamatoként értékelhetők. Nélkülözhetetlen szerepük az egyes mottók Tandori-féle olvasatának meghatározásakor is.

József Attila Óda című versének e kötetbe idézett részletére reflektálnak a következő részletek:

„MINTALVAT VERDRABKHUL, MEG ÖDÖRBN,/AZTAN MAJ 24 NAGY
SETANP”³¹

„...Talalki talalt iras mi
minden kod. Mod iras minden ez, nem ert, de mint dadogva mint
akarpeofikis, mint akar akaar alkmaar akar, profik
is beszélnek dadogv a, alakit ki iras, mod sem, nem mond,...”³²

A Jékely-idézet halottat, mint elérhetetlen távolságba (csillagok) került személyt megszólító formát variálja Tandori egy másik versben:

„szpero fold ben foeld ben foledben van koelelele meg kozelelele
van kezem tamaskod foeld van sz kozel kozel szper nagyon es
mesze mesze mint csilag nincs mesze olny nagy mesze nagymesz...”³³

A Márai-sor átírt szövegváltozataként értékelhetjük a következő részt:

„...*Sokat gondl re ez vers köt, meg ekezet hul
ott mindenrol, job, meg ketos betu...*”³⁴

Azonban nyilvánvalóan hívja fel már e részlet is figyelmünket a Halotti beszéd sorának KOPPAR KÖLDÜS-beli rendszerszervező, egységesítő funkciójára, mely axiomatikus alaptételként való felmutatása után szekunder módon ott munkál a szöveg egészének hátterében.

A Hamvazószerda című T. S. Eliot mű egyik ismétlődő mondatának átirataként olvasható a következő részlet:

„*UJ FRDULTA UJFRODULAT NEM HOGY NEMREML...*”³⁵

mely dupla negációjával voltaképpen megismétli a kezdő mottó kijelentő mondatát.

„...a dekonstruált talált nyelvbe beékelődnek azért standardizált szavak és versorok is” – állapítja meg Bányai János Tandori-tanulmányában.³⁶ Ide számítható a Londoni Mindenszentek című vers (a *Döblingi befutó* című kötet változatlan formában szintén tartalmazza), mely „romlani kell, kijavulni” kifejezésével közérthető módon tematizálja a roncsolt nyelv-tiszta nyelv, halál-élet fogalompárok közötti megfeleléseket. A „túlvilági beszéd” (roncsolt beszéd) szignifikáns megnyilatkozásaként értelmezhető a *Döblingi befutó* utolsó három részének retardált nyelvi közegebe illesztett Szpéró-monológ.

A következőkben a kötet értelmezési lehetőségeinek egy csoportját vizsgálom meg röviden. Elsőként a Tandori-írásokra köztudottan nagy hatást gyakorló Ludwig Wittgenstein nyelvfilozófiája felől közelítem meg a művet. Az összevetés jogos igényként való jelentkezését támasztják alá a szerző ezirányú útmutatásai, utasításai („Erről jut eszembe: 1–2 kezdeményen túl ki elemezte meg »Wittire föl« a KOPPAR KÖLDÜS-t?”)³⁷.

Egyrészt értelmezhető a hallgatás-elmélet felől olvasva a szöveg, ilyenformán a nyelvi retardáltság mint elhallgatás, az ép grammatikájú kifejezés mint megszólalás szembenállása értelmében. Egy korábbi, a *Tractatus* utolsó mondatát címmel választó versében (Az én Wittgensteinem avagy: Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell)³⁸ Tandori már a nyelvi normák (itt még némi szabályszerűséget mutató) áthágásával ismétli meg Wittgenstein híres mondatát.

Másrészt példát szolgálhatna a szöveg a wittgensteini nyelvjátékelmélet megvalósítására is, melynek alaptulajdonsága a nem szórványos, diaszporikus nyelvi leleményesség, hanem a rendszerszinten véghezvitt standardba avatkozás, újítás. Tandori: „Allé, a lényeg a lényeg, a „Sprachspiel” formája a félreütés is, meg hogy kimászunk belőle.”³⁹ A KOPPAR KÖLDÜS nyelve mintegy végletes megfogalmazásaként értékelhető annak a wittgensteini nézetnek, melyet Neumer Katalin így ír le: „Wittgenstein szerint... a nyelv maga sem rendszer a szónak logikai vagy szcientikus értelmében: nyelvünk ellenáll minden szisztematizáló törekvésnek... Nyelvünk kibújik minden definiálási kísérlet alól.”⁴⁰ Nem itt keresendő-e e nyelv szabálytalan, megfejthetetlen rendszert alkotó roncsoltságának előzménye?

Ugyancsak a wittgensteini filozófia felőli hatásként értelmezhető a mű példázatszerű olvasatának lényege: a költő más nyelven beszél, mint a hétköznapi nyelvhasználó. Ez a felfogás a hosszú ideig anyanyelv őreként tekintett költőiség elleni radikális

támadásként állítja elének a KOPPAR KÖLDÜS-t. Wittgenstein ezt írja a köznyelv és a költői nyelv különbségéről, összeegyeztethetlenségéről: „A zene beszéde. Ne felejtse, hogy egy költeményt, ha a közlés nyelvén is fogalmazták, nem a közlés nyelv-játékában alkalmazzák.”⁴¹

A mű nyelvi szintjének specifikuma értékelhető az irodalmi hagyománytörténelem kívüli maradás gesztusaként is, amennyiben a hagyomány egy kategóriába sorolható műveinek alapfeltételeként a hasonló nyelvi normához illeszkedést tekintjük. A kritika esetleges párhuzamvonásai, tradícióba illesztő mozdulatai (például Bányai János, aki a „Psziché, a Csokonai Lili, szegény Vas István In flagrantijával rokon” alkotásként minősíti a KOPPAR KÖLDÜS-t)⁴² ilyenformán csak a hagyománytörténet egyéb, annak kivételes pozícióját elfoglaló, standard nyelvi kifejezésmódtól eltérő darabjai felé irányulnak.

Margócsy István: „...mintha a nyelv romlott (azaz torzult, kifacsart, helyéből elmozdított nyelv) lenne, s romlásának, ilyenségének pszichológiai v. ideológiai okai lennének...”⁴³ A felsorolást kiegészíthetnénk a szociológiai, politikai és legszemélyesebben hétköznapi okok említésével. A korszak kisregényei, a *Szent Lajos lánchídja*, a *Sancho Panza deszkakerítése* és a *Döblingi befutó* szolgálnak magyarázattal az ilyen jellegű okfejtés számára. A Thornton Wilder-regényt idéző Tandori-cím a kollektív végzettség, determináció fogalomkörét, a Sancho Panza név címbe emelése pedig a pikareszk-hagyományt és a Don Quijote-i magatartás-irodalmi típus vonatkoztatási körét csatolja a KOPPAR KÖLDÜS ezekre csakugyan reagáló világához. (A lovagság alapmotívuma jelenik meg a T. D. sírverse című műben is, melyet Valastyán Tamás az *enconium mortis* irodalom „sajátos újraértelmezéseként” a KOPPAR KÖLDÜS-beli Londoni Mindenszentek-vel párhuzamosan tárgyal. „Égi királyság / földi lovagja...”)⁴⁴

„Gépem hű tükre több mindennk, javítom, mindennk. A gyatrulóságnak; a magam gyarló makacszkodásának; ember és ember kapcsolatának – maradt így egész nyáron, majd csak megleszek vele.”

(Szent Lajos lánchídja)⁴⁵

A KOPPAR KÖLDÜS versnyelv-romlásának gesztusával egyenértékű a prózai szövegek strukturális szétesettsége, összeomlása, illetve a szerző által jelölt, de meg nem valósult regénytervek (klipregény, kísértetregény, vagy: „A regény összeomlása része annak, ahogy Párizs-valami módon-nem lehet számomra többé ugyanaz.” In: *Sancho Panza deszkakerítése*).⁴⁶

Dolgozatom második részében a KOPPAR KÖLDÜS kötetet, és az utána röviddel kiadott, számos poétikai-formai, illetve tematikus szál mentén együtt értelmezhető kisprózai alkotásokat egy eleddig új, nem tárgyalt kontextusban helyezném el, illetve a kapcsolódások kiterjesztésével felhívnom a figyelmet az életmű főbb motivikus meghatározóinál egy esetleges Kassák Lajos művészete felől érkező hatásra.

Tandori Dezső kötetben két alkalommal is közölt tanulmányt Kassák Lajos költészetéről: 1. Kassák Lajos matériái,⁴⁷ 2. „Minden a te szemeidtől függ...”⁴⁸

Az írásokból kitűnik, hogy Kassák munkásságának egy korszakát érintik (az 1931-es *35 vers* kötettől az 1945-ös *A költő önmagával felesel* című kötetig), s nem szólnak az első kötetekben található klasszikus avantgárd munkákról, s csak egy-egy mű erejéig térnek ki a késői Kassák-költeményekre is (pl. az 1968-as *Üljük körül az asztalt* kötet Halotti beszéd című verse).

A Kassák-művek Tandori-féle olvasatának egyik jellemzője az első és második Nyugat-nemzedék alkotóinak munkáival való párhuzamvonás vagy szembesítés. Számos verssor vagy vershelyzet kapcsán hangzik el Szép Ernő, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc stb. valamely tematikus-stilisztikai kapcsolódást nyújtó művének részlete, míg a külföldi kortársak közül a többször Tandori által felvetett Rilke-párhuzam köszön vissza.

„Ha két költő »ugyanazt« mondja, akkor látszik igazán, mennyire mást mondanak. (Például ha Szabó Lőrinc jelentené ki ezt a »minden miattadot«) Kassák sokkal közelebb áll a szívünkhöz, életműve nem »merő konstruktivizmus« stb., életműve érzékeny, igen lírai, örökké vívódó, szertelen, de a szó minden értelmében tiszta egység, vannak jobb korszakai, ez az 1931-es ezek közé tartozik,...”

(In: „Minden a te szemeidtől függ...”: Kassák Lajos)

Az általam kapcsolni kívánt Kassák-mű, *A ló meghal, a madarak kirepülnek*⁴⁹ című 1922-es hosszú szabadvers, a fentebb említett okoknál fogva a Tandori-esszéisztika idevágó darabjaiban említetlen marad.

Az összehasonlított művek tér-idő-kezelési szerkezete, kronotoposz rendszere nagymértékű egyezéseket mutat. A Kassák-vers és a Tandori-kötetek E/1. személyű elbeszélője által bejárt főleg nyugat-európai nagyvárosok sok esetben megfeleltethetők, s a KOPPAR KÖLDÜS-beli (és *Döblingi befutó* végű) nyelvi zavarokért felelős írógép származási helye, Aachen szintén előfordul a Kassák-költeményben:

„de mi növényevők és asszonygyűlölők voltunk
és átbúztuk magunkat Passaun
Aachenen
Antwerpenen...”⁵⁰

Fontos egyezéseket találhatunk az elbeszélő időszakok behatároltságának jellegében is: az elutazás-út-visszaérkezés szakaszai, melyek a rögzítés szintén a bevezetés, előhang-tárgyalás, kifejtő rész-befejezés, utóhang klasszikusan hármastagoltságú felosztását mutatják.

A művek csavargó-kóborló elbeszélőinek életformája, állapota a főbb, nagyobb tematikai-egységeket magába foglalóan mutat egyezéseket: A főhősök magányosak, élettársuk, feleségük nem tartózkodik velük, a nagyvárosokhoz való viszonyulás, mint közömbös magatartás ugyancsak jellemző vonása az elbeszélők vallomás-szerű szövegeinek:

Kassák: „én láttam párist és nem láttam semmit...”⁵¹

Tandori: „...,mentm Pars tülerk bütsomon,
mentm kopenhag EGYNEVSEJUSZEMB bogade...”⁵²

A magánbeszédként megszólaló művek mélyebb szerkezete, motívumstruktúrája is számos megfeleléssel szolgálhat a műveket tanulmányozó számára. Központi motívuma mindegyik szövegnek a repülőgép-madár kifejezések összevonásából létrehozott új minőség:

Kassák: „tűzd föl a szárnyaidat
...

*holnap osztrigát fogunk enni a boulevard italien-en és megnézzük/a villanyos madarakat...*⁵³

Tandori: *„ferihegy ult nem lehetet terasz ki, ultem foldon mindig ha gep/szal fel valakiv elont szem kony mint d. laczinak a foutcból,/elont szem, szpero van, hirteln, tanul elso szor repul, tanul/kicsi madar madara kicsit repul kisny madar repul tanul szal/fel nagy gep en nem terasz ul fold...*⁵⁴

Szintén közös tulajdonsága a szövegnek, hogy a madár és ló motívumok előfordulása olyan gyakori és hangsúlyos, hogy a két igen nagy irodalmi hagyománnyal rendelkező jelkép együttlátása során kapott pegazus-szimbólum külön értelmezést igényel. A Kassák-szöveg ilyen irányú vizsgálatát Bernáth Árpád több tanulmányában⁵⁵ is elvégezte, mindannyiszor összekapcsolva a probléma feltárását valamilyen, a költői szöveghez kapcsolódó elméleti kérdés megválaszolásával. Bernáth Árpád írja le a Pegazusról szólva, hogy fiktív jelöltről való tudásunk csak annak előző nyelvi leírásaiból nyerhető, ami azonban, mint az adott szövegből más „szemantikailag vagy szimbolikusan értelmezhető kontextusban megjelenő szövegrész”⁵⁶ az adott mű emblemastruktúrájának vizsgálatakor veendő figyelembe. Az általam vizsgált Tandori-művek egyik alaptulajdonságaként a kezdetben jelölt, művön kívüli szövegekre utaló emblematikus funkciójú szövegrészek variálásával, ismétlésével, jelöletlenné válásával párhuzamos belső motívikus körbe jutása jelölhető ki. Míg Kassák esetében a Pegazus-szimbólum egyedi, különleges előfordulásáról beszélhetünk itt vizsgált versében, addig a Tandori-életmű igen nagy hányada operál azzal. Tandori a címek azonosságával (pl.: Madárzsoké mint kispróza-, kötet- és verscím), szövegek közötti utalásokkal e szimbolikus funkció iránti érzékenységét az életmű minél nagyobb egységeire terjeszti ki.

A ló meghal, a madarak kirepülnek című Kassák-versről szólva Bernáth Árpád a mű vertikálisan kétrétegű térszerkezetéről ír, annak felső regiszterébe utalva a madarak, angyalok, fák alakjait, míg az alsóba a lovak motívikus rendszerét.⁵⁷ Tandori jóval kiterjedtebb motívumrendszere is hasonló egyezéseket mutat, azzal kiegészítve, hogy nála az egyes kategóriák közötti térbeli megjelenítések időbeli korlátozásokkal bírnak: a madarak halála idézi elő az elbeszélőnél a lovak előtérbe kerülését, amely az elbeszélő folyamatosan tapasztalható kiegészítő-magyarító gesztusai által generikus (sőt genetikusan) megalapozottságúvá válik.

*„De hát Nemes Nagy Ágnes írta azt: »mert végül semmitem marad,/csak az angyalok s a lovak«. 1988-ban sorra haltak meg, akiket a legjobban szerettem, akiknek éltem. Megtudhattam, mi a túlélés. Nem kell nagy dolgot csinálni belőle. Mögöttes angyallényeje jött elő így egy kifehéruült szárnyú éjten-meghalt madárnak, egy vak szárnyasnak, és a lovakban viszontláthattam őket 1990-ben.*⁵⁸

(In: Döblingi befutó)

*„A bújtatott szereplő. Mint pl. Hogy Szpéróból lettek a lovak.*⁵⁹

(In: Sancho Panza deszkakerítése)

A Tandorinál is a felső térbeli szintekhez kötődő madarak megjelenítése történhet a madár-lét specifikumára, a repülés képességére vonatkozó utalás, másrészt az időbeli eltérések (halott madarak) térben láttató (az eget a meghaltak hagyományos helyeként kijelölő nézet) módszer révén.

A vertikálisan kétosztatú térbeli rendszerhez köthető motivikus elemek közti átjárás, nem kötött pozíció Tandorinál a Kassák-szöveg ilyen szintekhez rendelhető szimbolikus funkcióitól eltérően elbizonytalanító, ugyanakkor nagyon komplex jelképek kidolgozásához vezet:

„Ülnek „hat lov fen eghoüez ko üzlb, közlüb en Szperom szeormn eg fen”.”

(In: Döblingi befutó)⁶⁰

„szpero fold ben...mesze mesze mint csilag...”

(In: KOPPAR KÖLDÜS)⁶¹

A Tandori-szövegekben előforduló madarak és lovak különböznek egy sokatmondó mozzanatban a Kassák-versbeliektől: míg Kassáknál a belső motívumkörbe kapcsolható ilyen jellegű kifejezések köznévi formában szerepelnek, s így jelöletüket halmazként adhatjuk meg, addig Tandorinál konkrét jelöllettel rendelkező tulajdonnevek találhatók.

Tandori Dezső írja egy esszéjében:

„... elgondoltam, amit Wittt eleve az életformáról mondott-hogy nem fontolás tárgya; van benne valami az állati létezésből; s hogy az állatnál nem igaz, hogy lényegien nem beszél... Szpéroék is használtak testnél-több beszédet, valamit, amit az Esthajnalcsillagban viszont lehet látni, vagy-életforma-Londonban a Halottért egy gyertya égetésével be lehet tűnődni.”⁶²

A wittgensteini nyelvjáték felől (melynek tulajdonképpen szinonimájaként használható az egy kultúrában megvalósuló életmód) értelmezve a névvel jelölt állatok megnevezésének oka a szubjektum és a kollektív animális lét közötti feszültség feloldásaként látszik. Ennek szignifikáns példájaként értékelhetjük a Szpéro nevet, mely fonetikus, magyar hangjelölésre alkalmazott változata az angol nyelv köznévi kategóriába tartozó sparrow (veréb) szavának.

A nevek kitüntetett szerephez jutnak a két külön entitás, Pegazus-szimbólumunk két alapmotívuma, a ló és a madár közti kapcsolatok kimutatásában, melyet az írások egyes kritikusai (Szilágyi Márton) a „névmágia” kifejezéssel írtak körül.⁶³

„Hamarosan futott Jacinthe. De hiszen a Jácint madár a Szpéro barátja-volt, van-, leveleztünk a Jácinttal! Megtettem győzelemre Jacinthe-ot, nyert. Ez volt az első futamgyőzelemem.”

(In: Döblingi befutó)⁶⁴

A tulajdonnevek (melyeket egy fikcionális olvasat folyamán mindig meg kell vizsgálni) egy másik problémára irányítják figyelmünket a Tandori-szövegek olvasásakor: pályatársak, más írók-költők nevének, illetve a saját életmű egyes darabjainak emlegetése a művek non-fiction jellegű, referenciális olvasatának irányába terelik az olvasót. Ugyanezt a jelenséget erősítik a szövegek E/1. személyű elbeszélőjének ehhez hasonló kijelentései:

„...ezt irtam is Menyezet&% padlo/verskötet.”

(In: KOPPAR KÖLDÜS)⁶⁵

A tematikai jellemzőiben gyakran dokumentarista szöveg poétikai-formai megoldásaiban azonban nem követi a lineáris-meghatározott arányokkal operáló-rendszer-alapú narratív struktúrákat, illetve az azok alapját képző nyelvi normát (pl.:szórend), s „aránytalanságaival”, egyéni megoldásaival, a szöveg mikroszintjeit poetizáló költőiségeivel feszültséget teremt az írás optikailag érzékelhető nyelvi jellemzői és a mű lehetséges világi között.

A szövegek az életmű más részeire reflektálás, illetve az önreflexió olyan szintjén állnak, amelyek kívül helyezkednek a kritikán – állapítja meg Farkas Zsolt tanulmányában.⁶⁶ A művek értelmezés ellenes szövegek, mivel az olvasatok első, legkonkrétabban a szöveg felszíni rétegéhez kapcsolódó narratív stratégiája nem más, mint egy-egy nagyon összetett jelkép, motívum lebontása, értelmezése, esetleges újabb kapcsolódási pontok kijelölése, illetve az asszociáció útján szövegbe került elemek generikus kapcsolattá alakítása.

Az önértelmezés a szövegek bármely szintű egységei között megvalósulhat: a cím-adást megindokló mozzanattól (Ld.: Sancho Panza deszkakerítése, Pilinszky János Frankfurt című verse részletének kapcsolata) a kötet, illetve életmű főbb szerveződési pontjait szolgáló motívum-előzményeinek feltárásáig.

„Aztán Sagant kotrom ki az előszobai polc könyvtömegéből, kedvelem azt a nálunk Örök emlékül címmel megjelent könyvét... De hát, ha igaz is, amit ír, hogy a szerencsésjátékban a pénz azzá változik vissza, aminek folytonosan lennie kellene:” játékszerré, zsetonná, valamiféle lényegileg felcserélhető, nem létező dologgá...”, hát velem ez sajnos, nem így van, nekem nem.”

(In: Döblingi befutó)⁶⁷

Végül egy utolsó mozzanatra utalnék, mely összekötheti a Kassák-verset a Tandori-művel: az önmeghatározás, a névvel való önmegnevezés aktusa, mely hasonló módon, oppozicionális eszközök keretbe szerkesztett elemei által valósul meg (mű eleji név, művégi név). A nevek közti elmozdulás mindkét esetben a konkretizálódás irányába hat, utolsó, záró gesztusként feltüntetve a szerző nevét, mely az E/1. személyű elbeszélővel rendelkező szövegek dokumentáló olvasatának megerősítésével, s a fiktív szövegvilág dokumentum jellegű adatokkal való elbizonytalanításával jár (Kassák: „én KASSÁK LAJOS vagyok...”, Tandori: „TD”).

A Kasikám-ból Kassák Lajos-sá fejlődést Bernáth Árpád a „klasszikus (a parnaszszusi, a műben közelebből keresztény szellemiségűként meghatározható) költővel szembeállítható proletár költő megszületésével” magyarázza.⁶⁸

A Tandori-kötet „TD” monogramjának kezdeti megfelelője strukturálisan is leképezi elhelyezkedésével (ti. a monogramhoz hasonlóan szintén az idézetsor után található) a szerző nevét jelölő két nagybetűvel való párhuzamvonalást:

„-----
/holmkr nev (majus 2uszonbrm,
npj? nv np./”

A május 23. (Dezső névnapján) dátum feltüntetésével a Tandori-szövegekben központi problémaként jelentkező jel-jelölet közti viszony kerül előtérbe, mint a névnap megjelölésével lényegében jelen lévő keresztnév (és az ugyanolyan módszerrel lejegyezhetetlen vezetéknev) konkretizálódásának, jelölethez primer módon kötődő jel felé kiegészülésnek a folyamata.

JEGYZETEK

- ¹ Margócsy István: ... Lehul az ekzet (Három írás egy könyvről). *Holmi* 1992/6.
- ² Farkas Zsolt: Az író ír. Az olvasó stb. – A neoavantgarde és a minden-leírás néhány problémája Tandori műveiben. *Nappali Ház* 1994/2. (90. oldal 38. jegyzete)
- ³ Kukorelly Endre: A Tandori Dezső UFO-Nagy építkezés szürke ég alatt. *Magyar Narancs* 1993. július 8.
- ⁴ Szilágyi Márton: Halálgyakorlatok. – Tandori Dezső újabb pályaszakaszáról. *Nappali Ház* 1994/2.
- ⁵ Fogarassy Miklós: Tandori-kalauz. Balassi Kiadó, 1996.
- ⁶ Tarján Tamás: Az ittenkereső (Tandori Dezső: Hosszú Koporsó; Kísértetként a Krisztinán). In.: Tarján Tamás: *Tres faciunt collegium*. Orpheusz könyvek, 1997. 124–141.
- ⁷ Tarján Tamás: Szent Wittt esete az új csillárral (Fejlemények a Tandori életműben, anno 1995). In: i.m. 141–162.
- ⁸ Tandori Dezső: Döblingi befutó. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1992.
- ⁹ Tandori Dezső: Szent Lajos lánchídja (regény). Z-füzetek, Budapest 1991.
- ¹⁰ Tandori Dezső: Sancho Panza deszkakerítése (regény). Z-füzetek, Budapest 1991.
- ¹¹ Tandori Dezső: Hosszú koporsó (T. D. rövidítése 1990–1992). Balassi Kiadó, 1994.
- ¹² Tandori Dezső: Múholdas rózsakert (Versfordításregény-töredék). Orpheusz könyvek, 1991.
- ¹³ Underlord „T”: A Tizedik név: Walton Street. Holnap Kiadó, 1990.
- ¹⁴ Döblingi befutó 47.
- ¹⁵ Döblingi befutó 48.
- ¹⁶ Döblingi befutó 84.
- ¹⁷ Bányai János: Egy talált nyelv megtisztítása. In: Bányai János: *Talán így-Könyv és kritika III*. Forum Könyvkiadó, Újvidék 1995. 123–131. (125.)
- ¹⁸ Tandori Dezső: Vigyázz magadra, ne törődj velem. Válogatott versek (1959–1987). Zrínyi Kiadó, Budapest 1989. 229.
- ¹⁹ Tandori Dezső: A becsomagolt vízpart. Kozmosz könyvek, Budapest 1987. 107.
- ²⁰ Tandori Dezső: A feltételes megálló. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1983. 189., 190.
- ²¹ Tandori Dezső: KOPPAR KÖLDÜS (Versek). Holnap Kiadó, 1991.
- ²² Bányai János: Egy talált nyelv megtisztítása. In: i. m. 123–124.
- ²³ KOPPAR KÖLDÜS 5.
- ²⁴ KOPPAR KÖLDÜS 6.
- ²⁵ KOPPAR KÖLDÜS 3.
- ²⁶ KOPPAR KÖLDÜS 10.
- ²⁷ Margócsy István: ... lehul az ekzer. i. m. 858.
- ²⁸ KOPPAR KÖLDÜS 9.
- ²⁹ Szabolcsi Miklós: Világirodalom a 20. században. Gondolat, Bp., 1987. 231.
- ³⁰ Tandori Dezső: A becsomagolt vízpart. i.m. 143., 156.
- ³¹ KOPPAR KÖLDÜS 12.
- ³² KOPPAR KÖLDÜS 14.
- ³³ KOPPAR KÖLDÜS 58.
- ³⁴ KOPPAR KÖLDÜS 20.
- ³⁵ KOPPAR KÖLDÜS 65.
- ³⁶ Bányai János: Egy talált nyelv megtisztítása. i. m. 128.
- ³⁷ Tandori Dezső: Budán innen, Budán túl. In: Tandori Dezső: *Madárzsoké (kisprózák)*. Pesti Szalon Könyvkiadó, 1995. 182–212. (205.)

- ³⁸ Tandori Dezső: Vigyázz magadra, ne törődj velem. i.m. 223.
- ³⁹ Tandori Dezső: Budán innen, Budán túl. i.m. 205.
- ⁴⁰ Neumer Katalin: Határutak (Ludwig Wittgenstein késői filozófiájáról). MTA Filozófiai Intézetének kiadása, Bp. 1991. 19.
- ⁴¹ i.m. 173.
- ⁴² Bányai János: Egy talált nyelv megtisztítása. In: i. m. 130.
- ⁴³ Margócsy István: ...Lehul az ekzet. In.: i. m. 858–859.
- ⁴⁴ Valastyán Tamás: Tűnni és újra-eredni (Tandori újabb „sírverseiről”). *Alföld* 1999/7.
- ⁴⁵ Szent Lajos lánchídja 37.
- ⁴⁶ Sancho Panza deszkakerítése 26.
- ⁴⁷ Tandori Dezső: A zsalu sarokvasa-Irodalmi tanulmányok. Magvető Kiadó, Bp., 1979. 79–89.
- ⁴⁸ Tandori Dezső: Az erősebb lét közelében-Olvasonapló. Gondolat, Bp. 1981. 252–275.
- ⁴⁹ Kassák Lajos: A ló meghal, a madarak kirepülnek. In.: Kassák Lajos összes versei. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1969. 197–219.
- ⁵⁰ A ló meghal, a madarak kirepülnek 202.
- ⁵¹ A ló meghal, a madarak kirepülnek 214.
- ⁵² KOPPAR KÖLDÜS 6.
- ⁵³ A ló meghal, a madarak kirepülnek 214.
- ⁵⁴ KOPPAR KÖLDÜS 58.
- ⁵⁵ Bernáth Árpád: Fikcionalitás és értelmezés, avagy a nyelv mint a költészet nyelve. In.: Bernáth Árpád: Építőkövek-A lehetséges világok poétikájához. Ictus Kiadó és JATE Irodalomelmélet Csoport-Szeged, 1998. 211–221.
- ⁵⁶ Bernáth Árpád: A motívum-struktúra és az embléma-struktúra kérdéseiről. i. m. 79–107. (80.)
- ⁵⁷ Bernáth Árpád. i. m. 104.
- ⁵⁸ Döblingi befutó 9.
- ⁵⁹ Sancho Panza deszkakerítése 35.
- ⁶⁰ Döblingi befutó 48.
- ⁶¹ KOPPAR KÖLDÜS 58.
- ⁶² Tandori Dezső: Witt és vidékünk. Madárzsoké 142–166. (159.)
- ⁶³ Szilágyi Márton: Halálgyakorlatok. i. m. 78.
- ⁶⁴ Döblingi befutó 14.
- ⁶⁵ KOPPAR KÖLDÜS 56.
- ⁶⁶ Farkas Zsolt: Az író ír. Az olvasó stb. i. m. 86.
- ⁶⁷ Döblingi befutó 119.
- ⁶⁸ Bernáth Árpád: Fikcionalitás és értelmezés, avagy a nyelv mint a költészet nyelve. i. m. 217.

„A szenvedés íjára felfeszítve: húrod messzebbre hord”

HATÁR GYŐZŐ: A KARKASSZBAN

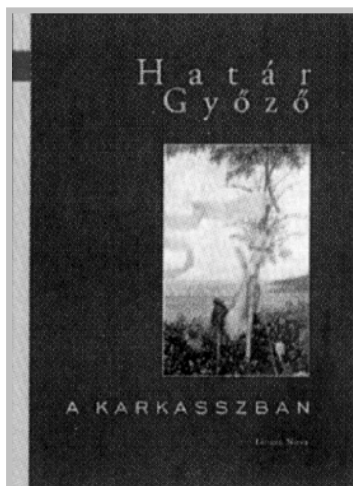
*véka alá rejtett az olyan szövétnek
mi csak lángol magában – nem világol
ezért lettem én világszégényének
a szög – ki kibújik minden zsákból*

*így lettem elvakart világótvárából
kit említeni szégyen ismerni vétek
és egyformán utál tábor – ellentábor
a kiátkozott közepén: az a szövétnek*

(A szabad szólas szörnyetege)

Pontos és hiteles önjellemezés. Ugyanakkor megszegényítő szellemi életünkre nézve, amely soha nem integrálta legnagyobb gondolkodóink, művészeink „intelmeit” még élükben; s csak holtuk után döbrent rá arra: iránymutató jelzőoszlopok voltak, akiknek szavára figyelmezve könnyebben megbirkózhattunk volna mindenkori problémáinkkal. Nem rajtuk múlt, hogy „véka alá rejtetten” pislákolhatott csupán szellemlángjuk – ellentétben a bibliai parancsolattal („Gyertyát sem azért gyújtanak, hogy a véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljk mindazoknak, akik a házban vannak” – Mt. 5: 4–15.). A XX. században, kivált annak második felében ez a szerepfelfogás (a Petőfi-féle „lángoszlop”) sokszorosan meggyalázódott, ellehetetlenült: a fénylő Igazak nem is juthattak szóhoz. Véka alá dugták – nemhogy szavukat, de még őket magukat is!... Csakhogy a szövétnek – lefojtva is, fulladozva is – parázslk; tehát mégiscsak betölti feladatát! Babits „gyertyalángja” (*Isten gyertyája*) még szabadon tört az Ég felé; azóta csak kormozott üvegen át – alig-alig pislákolva – juthat el a fény az emberekhez. S a sokaság már nem is igen viseli el a tiszta fényt, mert nem szeret szembenézni önnön valódi arculatával.

Határ Győző nem igazodik a „sokaság”-hoz, sem pedig az irodalmi „szekértáborok” szempontjaihoz – mondja a magáét, egyenlő távolságot tartva a különféle érdekcsoportoktól. Úgy véli: az Igazság minden-

Littera Nova
Budapest, 2000
400 oldal, 1490 Ft

kor a „kiátkozott” közepén van; ezért kezel iróniával mindenfajta részizagságot. Ez teszi líráját némileg „picassoid” jellegűvé: megfricskázza maga körül az egész világot, s benne önmagát is, persze. Ez nem azt jelenti, hogy nincs költészetének tragikus hangoltsága, hiszen az ironikus felszín gyakran mély sebeket, fájdalmat rejt, a sokat-szenvedett embernek a világ bajain való felülemelkedési képességéből fakad. Meggyőződése, hogy semmiféle „világboldogító” eszmével, „üdv történeti” ígéretekkel nem lehet segíteni a szörny-valóságban; leginkább még a mindenkori „hazugság-összjáték” leleplezésével. Ezért nézi majdhogynem derűs nyugalommal az országos „önpusztítást”, melyben ismét Ady jóslata látszik igazolódni: „Cirkuszponyvák bohócsorsa leng előttünk” (*A fajok cirkuszában*). Hiszen a történelmi tragikum nálunk mindig „komédiába” fúlt (Arany János: *Nagyidai cigányok*, Arany László: *Déli bábok hőse*). Határ Győző lírai oeuvre-éből pedig a XX. század második felének /tragi/komikus eposza rajzolódik ki: a Karkassz, amelynek mindannyian foglyai voltunk – s talán még vagyunk is, léleken. Nem véletlenül került a kötet címlapjára egy H. Bosch – festmény-változat: az /élet/fa viruló lombjai közül egy luciferi pofa vigyorog elő, s az ördög Paradicsomkertjében a hóhér segédei lengetnek győzelmi zászlót.

E monumentális életműből a két előző kötet (*A léleknek rengése*, 1990. – *Határ Győző levelesládája*, 1998.) után most hosszsmetszetben láthatunk válogatást, a legkorábbi (1932-beli) versektől a legfrissebbekig (a 90-es években keletkezettekig) – tematikus elrendezésben. Így válik teljessé a költő szellemalkatáról már korábban kialakult képünk. A hagyomány minden rétegét – a legősibbtől a legmodernebbig – szintetizáló költészetről van itt szó, mind virtuóz verselésében, mind formaképző eljárásaiban, s a legkülönbözőbb nyelvi rétegeket egymásra vetítő, egybejátszó, játékosan kreatív stílfantáziájában. Határ Győző egész szellemi habitusában, a világhoz való viszonyában a szó klasszikus értelmében vett avantgárd jelenség – amennyiben az avantgárd legfontosabb ismérve a „kívülállás”, az élet minden jelenségéhez való kritikai viszonyulás, a társadalmi konvenciók megbontása s ennek kísérőjelensége: a nyelvi „robbantás” (a kifejezésbeli sztereotípiák szétzilálása, merész újító törekvések mind a szóalkotás, mind a szintagma-struktúrák szintjén stb.). Szuverén személyességgel és hihetetlen belső intenzitással hasonítja magához a poétikai alapformákat – az archaikus népdalstrófáktól a legbonyolultabb görögös és nyugat-európai konstrukciókig. Ironikus próza-szövegek, nyelvi blöffök, ön- és világ-csúfoló halandzsza-kreációk, a stílári szerepjátszás kimeríthetetlen verbális variánsai vegyülnek nála a legtisztább, legmélyebb lírával. Felfogásában a tragédia és a komédia egy-tőről fakad: bármely élethelyzetet szemlélhetünk így is – úgy is; ha nem akarunk belepusztulni a szenvedésbe, akkor meg kell tanulnunk ki-nevetni önmagunkat („Tragédia? – nézd komédiának, s legott mulatni fogsz!” – mondja már Madách Lucifere). Hol sírunk – hol nevetünk önsorsunk buktatói fölött.

A kötet ciklus-beosztása koncentrikus körökben táguló-bővülő (a személyes problematikától a világegész létállapotának filozofikus megközelítéséig).

Alomvízióiban (amelyek végigkísérték egész életét) a tudattalan szub- és szürreális élményei törnek felszínre; a jelenségvilág tengerén lebegve, a szubjektum intuitív tapasztalatai bukkannak elő az abszurd valóságról, amely maga is fantasztikus álmok – rémálmok szövedéke (PÓK AZ ÖKÖRNYÁLON c. ciklus). Reviczky ironikus lírája, Csáth Géza félig-élt, félig-álmodott bizarr novellái, Füst Milán vizionárius képzelet-futamai, Krúdy szecessziós, majd később szürreális prózája, vagy a kései József Attila egyszerre tapasztalati és absztrakt komplex képei már előlegezték az „élet – álom” és az

„álom – élet” egymás határait át-átörő szüntelen ozmózisát. De Határ Győző – meszsze túllépve még rajtuk is – elmos minden „határt” a felszíni és a mélytudat között: „úszni álom tengerén a fulladásig / s ne tudni mék az egyik a másik / a lélek – ha lélek ki hálni jár belém / csak úszik: úszton-úszom az álom tengerén” (*Álomtenger*). Az empirikus valóságnál jóval mélyebbnek, igazabbnak érzi féléber-félálomban megélt intuitív tapasztalatait: „létnek ha van igazádisága és életnek teljessége a létezőben ha van: őbenne van s a kettő közül ő az – ez az, ez a másik / ez a csili-csali csali-csalhatatlan, csali-halhatatlan – ez a fennenlétező / ez az élet-tettenérő álomvilág / mégis! inkább! ez tán az igazádis” (*Világálom* – Kabdebó Tamásnak). A kitágult Idő – a bergsoni „élet-dús” pillanatok „tartam”-mal telítettsége (durée) – koncentrálódik ebben a nagy-intenzitású álomlebegésben: a képzelet, a gondolat szabadon csapong, nem ismerve sem földi, sem kozmikus határokat.

Költőnk persze ezt az álom-életet sem veszi komolyan. „Határ-átlépéssel” még tágasabb dimenziókba kívánczik: „azt álmodtam, hogy átestem a halálon. Am alighogy felfedeztem ezt a „halálutánit”, rádöbentem, hogy aki ezt belátja, nem „én” vagyok. /... / Csak az üres tudat maradt belőlem – az egykori tudat befogadóképességének (aki voltam) a befoglalóformája /... / egy olyan tudat-keret, amely lélektől / animától – személytől / éntől / éniségtől függetlenül megy – rohan tovább az ismeretlen közegben (*A „halálután*”). Filozófiájának egyik sarkalatos pontja, hogy személyi tudatunk lebomlik a halálban – s a khaoszmosz „fekete lyukként” magába nyel. Költőként azonban némileg másként képzei el ezt a „felszívódást” (hisz itt az irracionális lehetőségnek is ad parányi esélyt!) – hátha e tudat-keret majdan új és más személyiségtartalmakkal töltődik fel, újabb „megtestesülések” során?! Az „élet – álom”-ból végül mindannyian kikopunk – Határ Győző tehát ironikusan szemléli magát az elmúlást is: „mint a percegés / a szű percegése a fába / úgy hatol belém az öregedés / minden hiába /... / szemem is új van: / befele – röntgen – Harmadik Szem / azon lesem hogy folyton folyton / folyvást öregszem /... / éjfekete én / hályog mögött ha nyugodni térek: / lógva a lét álommennyezetén / álomdenevérnek” (*Szédülés – alálógás*).

A hústest fokozatos romlását, a szarx leépülését sem fájdalommal, inkább humorral fogadja (HULLAKABARÉ c. ciklus). Hiszen az „életvizsgán” végül mindannyian megbukunk, s „gyalázatunkkal” térünk a sírba – ez az emberiség „köztragikum”. (*Bukás minden tárgyból*) A súlyos témát a játékos forma ellensúlyozza: könnyed ritmikájú, kacagtató verszetekben, kihasználva a szavakban – hangalakban rejlő rímlehetőségeket idézi meg a költő a „haláltánc” groteszk vízióit (*Covent Garden, A konfabulátor, Bende-gúz Béka karrierje, Vis major* stb.). A kabaré műfajának megfelelően vaskos jelenetekben, a népelet vagabundos – olykor trágár – kifejezéseivel, a kivagyiság – heje-huja – vidámság dacos élni-akarásával vonultatja fel a „halál-menetet” (*A cipzár-ballada* – Hel-tai Jenő emlékének, *Az orvhalász* – Jékely Zoltánnak, *Kacorkirály* – Sulyok Vincének stb.). Mr Funeral director, a temetkezési vállalkozó ritornellójában derűsen nyugtázza: „a hullának is élni kell, a hullából is élni kell” – hiába, a világ így kerek! Költőnk magára vonatkozóan is kesernyés fintorral összegez – mint egykor Arany az Epilógusban: „Sok kudarcom mit meséljem / ha mi volt is kis esélyem /... / – fogyatékbán / elfogytanak: napok évek – elvétettem szerencsém /... / péntek tizenharmadikán / ilyen bajnak szült az anyám!” (*Szerencsenap*). Mindnyájunk közös sorsa: az egyre szűkülő életesély...

A KÁRVALLÁS – SZERELEMVALLÁS – HITVALLÁS c. ciklusok életösszegző jellegűek.

Kettős életérzés fogalmazódik meg itt, mint egykor Kosztolányinál a *Boldog, szomorú dalban*. Költőnk „boldog”: „mindent elvégeztem, megalkottam, amit akartam”; mégis „boldogtalan”: „az én természetem betakarítása húsz évvel elkésve érkezett”. Alighogy valóra váltak ifjúkori tervei – álmai, máris itt a vég: „éjem feketéje felfehérlett / lejárt a bérlet / lejárt a bérlet // szemem eres fehérje csupa vér lett / nincs mit remélned / nincs mit remélned” (*Boldogságról – szenvedésről, Vásári dal, Boldogság bumerángja, Életkép* stb.). Ahogy Füst Milán „kárvallott számadó, megbántott régi szolgáló”-nak nevezte magát – „ki bírót ment el keresni, de nem talált” (*Ónarckép*) – abban az értelemben érzi Határ Győző is „kárvallott”-nak magát. Az ironia leple alatt nála /is/ mély, tiszta emberi fájdalom rejlik (*Belül főrdög, Rohanós* stb.) Az Utolsó vacsora itt nem a krisztusi búcsúvétel és hagyományozás („egyétek és vegyétek...”, „ezt cselekedjétek...”), hanem egyszerű estebéd, amely a kietlen valóságból (hol „méhen kívüli léte” telt, hol egyre-másra érte „a lét ártókökemény verése sújtakozása”) való kiszakadását jelképezi. Az életet három szóban összegzi: „szenvedés – kínszenvedés – kiszzenvedés” (*Háromság*).

„Ködlovagnak”, mindenből kimaradtnak érzi magát, akárcsak a múlt századvég „ködlovagjai”: „elkészt” könyveivel nem tud behatolni a kortársi köztudatba („már csak a múltamhoz – árnyakhoz beszélek / könyvek sokasága sápadt ködlovaglás” – *Múltak árnyalakja* – Csuha Istvánnak, aki „a magyar irodalomba visszaintegrálhatatlannak” nevezte 1989-ben alkotásait). Mintha „kódedénybe bedugaszolva” élne, csak „az üreske sötétnek” mondogatja – mormogja panaszait; de már-már nem is bánja, hiszen „öreg-mindegy maholnap / hogy ötszáz – ezer – vagy egy szoftver-kötet /... / hova én indulok ki visz ‘tele koffert’ / betűsorra rőfnyi vastag föld terül / kiadók szerkesztők nem kajtatnak szoftvert / s a férgek nem értenek komputerül” (*A Tuskólábú vallomásai, Múmia, Szomjúság, Szövegszerkesztőmhöz* stb.). S bár sejti: a Halhatatlanok közt van a helye, mégis fájjalja: „utóélete van csak (élete nem volt) [...] az ő története: meg – nem – történte”. Szellem-Magaslatáról még visszatekint arra a közegre, amely kivetette magából, s könnyedén odahagyja földi börtönét: „megülök a mennybolt homlokán / félsz se mersz se – híd felégetése / jut eszembe! gondom a titok / – tejutazás tató tengerzése / s hamvaimban hátatfordítok” (*Utóélet, Hamvadóban*).

Határ Győző nem hisz abban, hogy bármiféle „világmegváltó” eszme – vagy személy – megmenthetné a „selejt-emberiséget” a maga-felidézte pusztulástól. Effajta illúziók – álmok csak a legendák világában teremnek (*Istenség, Térkitöltősdí, Keletkezés-mítosz, Angyalvallomás* stb.). Ezért idézi ironikusan versben is, prózai műveiben is Krisztus és a próféták alakját (*Három imposztorok, Lelenc-evangélium* stb.). Ugyanakkor racionálisan szembenéz azzal a ténnyel, hogy a szellemi ember sorsa mindenkori a „keresztrefeszítettés”. Ha az élen haladót utoléri a nyomában özönlő sokaság, nincs irgalom: „elvesztél, jámbor; szánd – ne védj magad” (*Tettenért, Karaván*). Ő arra büszke, hogy e „mítosz-zabáló, mítosz-hurkatöltő világban” nem a hit, hanem az értelem szavát hallatja, s illúziók hintése helyett a nehezebb, de egyértelmű utat választja: az áltatások leépítését, a láttatások letörését, a látszatok alásöprését – „a képmutogatók kiparancsolását a templomból”. Ez az őszinteség és keménység tartást, erőt és méltóságot ad neki. „Az én szemem a sasbércen rebbenetlen; tekintetem a sasbércen tiszta, pillantásom az üres ég boltozatára: felfelé néző”. Mindenféle /tév/eszménél többre tartja

a „tényérzést”, az élet eleven áramában megélt tapasztalatokat (*Megvilágosulás, Életideg könyörgése, Második könyörgés* stb.). S ha ezért „kiközösítik” – azaz nem vallja magáénak egyetlen érdekcsoport sem – ő büszkén vállalja a Legnagyobbak mindenkori magányát: „Visszavételelem az Úrközybe / gyalogsátánok fizetett kara / ne sirassa – nem kell a könnye: / krokodil-könny ontó Niagara // jól érzem magam keselyű-beleekben: szárnyizomban ojtó életmelegben” (*Magának halt meg*).

Az élet csodája, kegyelme, hogy „sasbérc-magányát” mégis van, ki megossa vele: „Édesével”, Prágai Piroskával, majd’ félévszázada megértésben-boldogságban él. Magaslati fészkek biztonságos, meleg otthont nyújt kettejüknek, melyből a pajkos-gyermeki jókedv és az egészséges erotika sem hiányzik (*A szerelem vallása, Eleven ház, Kantiléna, Flóra, Diána mozdulatlan, Öregbérés dala* stb.). S bár Határ Győző szerint sem csupán „test” az ember, szerelmi lírájának „üzenete” mégis: a testek harmonikus egybefonódása minden igazi párkapcsolat biopszichikai alapja. Az elementáris erejű találkozások – szerinte – csakis erre épülhetnek, s csak az lehet igazán boldog, aki nem tagadja meg a biosz hatalmát (természetesen, a lelki tényezőkkel összehangoltan!). Az öregkori, egymást életető szerelem csakis azoknál alakulhat ki, akik éltek „a húscsomag csodáját”, ugyanakkor ez az eredendő vonzás fokozatosan „lélekházassággá”: egymást gondozó – dédelgető összetartozássá finomult (*Húscsomag, Öreg test*).

Határ Győző öregkori lírájának egyik legszebb, legmegrendítőbb darabja az a monoton, mély tragikumú halotti zsolozsma, amelyben – még élve, de már félig-túlannról – búcsúzik Kedvesétől (aki, tizenhárom évvel fiatalabb lévén, feltehetőleg túléli majd). A „fekete lyuk” vonzásába kerülő élet – távozóban – gyöngéd-óvó szeretettel tekint társára vissza (*Ne nézz rám*). A kezdő- és a záró-versszak – egyetlen szó változtatásával – gyászkeretbe vonja a költeményt: „az élet estéje ránk sötétedett / ne nézz rám komozd be képedet / az élet koporsó éje ránk szakad / maradsz magadra – elbocsátalak” (a zárásban: „vigyázz magadra – elbocsátalak”). A halálba menő nem önmagát sajnálja, hanem az élő, akit magára hagy: mi lesz vele? ki fogja vigyázni lépteit? ki fogja megvédeni őt a magány gyötrelmeitől? A komor szabályossággal kripta-szerűen egymásba épített párosímű, négy soros strófák Hádészt idézik elénk: „a Nap itt nem sugár a fény fénytelen / itt szó jel kép érvény érvénytelen // se nyelv se költészet – nincs az a toll / hát még ének mi idáig lehatol”. Sugárzó „örömálmom életpalotájuk” összeomolván, vége mindennek.

A magyar líratörténetben egészen kivételes jelenség az ilyen mélységű öregkori szerelmi líra – már csak azért is, mert kevés költőnk élt ilyen hosszú időn át ilyen mélységű harmónikus párkapcsolatban. Kettejük életére „a szeretet rendje” jellemző (ahogy Aquinoi Tamás mondja: „ordo amoris”), ezért természetes módon morális – nem dogmák-konvenciók által szabályozott. „Szentség-házban” élnek, „életszentelő hűség” kötelékében; egymásból merítik az életenergiát, s a kölcsönös segítség-nyújtás (aminek legmagasabb foka az önzésen is diadalmaskodó szeretet) megtartja őket a külvilág minden roncsoló hatása ellenében. Talán ezért /is/ hosszú életűek – s még öregkorukban is sugárzóan boldogok.

Egyébként Határ Győző nemcsak az „élet”-hez, de az „irodalom”-hoz is ironikusan viszonyul. Ez a távolságtartó, „fricskázó” attitűd könnyíti meg számára, hogy a nálunk megszokott – elvárt poétai szereptudattal szembeszegüljön (*DARÁZSDURUZSOLÁS, GYÜLÖLET RAKÁJA* c. ciklusok). Ő úgy véli: a költőnek legyen meg a maga

sajátos világképe (amelybe természetesen politikai elgondolásai is beletartoznak), de a költészet nem lehet a politika „szolgálóleánya”! – ami a másodvonalbeli magyar költők mindenkori eszménye volt. „Az egyetemes ezeresztendő magyar irodalom mennyei depozitóriumában” – véli – mind megürülnének „a roskadásig telített hatalmas könyvespolcok”, ha a Megítélő utasítást adna: „adjátok vissza ha mivel a politikának tartoztok!” – s maradna „mindösszesen ha tizenkét ösztövért kötet”, ami valóban „irodalom”-számba vétetik (*Múzsátlanok múzsája: politika*). Az irodalmi élet porondján „a tehetség nincstelenjei” nyüzsgönek, akik kaján irigységgel gáncsolják-szidalmazzák, ellehetetlenítik avagy agyonhallgatják azt, aki valóban tehetséges, termékeny s fejjel magaslik a többiek fölé. A „közepesek diktatúrája” határozza meg a mindenkori irodalmi „kánon”-t, s „az újdánci neofita titánok” – ledöntve piedesztáljáról Minden Előtűk járt Nagyságot – a maguk javára mindig újjászervezik a középszerűség, „a tehetségtelen termékenység” és „a tehetséges meddőség” uralmi hálóját (*A tehetség nincstelenjei, Kultúrkuimász, Omninescentia, Poszt-neofiták, A meddőség apostolkodása* stb.).

Bármily hihetetlen is: a Kossuth-díjas és a hazai köztudatban mind ismertebbé váló Határ Győzőnek, aki minden lehetséges elismerést megkapott az utóbbi tíz évben, még ma is szép számmal hevernek kiadatlan kötetei az íróasztalán. A magyar államnak – úgy látszik – erre még mindig nem telt a büdzséből. Humorral, „felülnezetből” szemléli az egykori barátok áskálódását, egymás elleni gyilkos küzdelmét (a humor – a túlélés titka, az időskori alkotóképesség forrása!). Nincs benne „keresztényi” ájtatos megbocsátás, de „kirekesztését” is színpadias játékossággal kezeli: „ellenségeimnek? jaj de-hogy bocsátok / meg: az orgyilkosnál / duplán méretik / a rongy bűn – szakadjon rájuk dupla átok / ezer kín! halál a / teljes életig /... / egymás torkának ugorva mint a sáskák / és lerágyva egymást... / porrá hulljanak!” (*Életseb – Zalán Tibornak, Opera Omnia, Kortárs, Tumultus – Pomogáts Bélának* stb.). Viszolygással szemléli, ahogy a múlt szennye feláradt, és a „sárdobálók” egymást okolják mindenért – hiszen „mindenki ott élt a Hóhéj Házában / kezére járt neki szorgoskodott / kosztkvártélyról végtére s igazában / Ó Hóhéj Urasága gondoskodott”. Lehet-e ilyen körülmények között csak „a másikat” „bűnös”-nek tartani? „Mi élők nem várjuk ki ennek a végét / patkzik a sok szó a zokszó a vád / és de mindenik – fene a mindenségét / a piszok fajzatának – megjátssza magát!” (*A Hóhéj Házában*)

Filozófus-költőnk felfogásában az alkotó – teremtő munka előfeltétele a szellem „szabad lengése” – vagyis az elfogulatlan, közvetlen „életérdekekhez” nem tapadó szemlélődés állapota: egyfajta belső magaslatról való alátekintés a nyüzsgő – erjedő „ember-tenyészetre”, s e sokadalom élettörvényeinek kutatása – feltárása, minden dogmától – előfeltevéstől mentesen. A SZABADLENGÉS c. ciklusban egy szuverén szellemiségű alkotó belső portréja rajzolódik ki (meditáció a forgandó – változó életről, az ezredforduló emberi – társadalmi valóságáról).

Az Idő Határ Győző filozófiai műveinek is alapproblémája (*Szélhárfa, Özön Közöny*). Költészetében csupán egyetlen aspektusa kap kiemelt szerepet: az, hogy valójában „nem létezik”. Hiszen nem más mint elme-konstrukció; „nincs eredetvidéke / nem folyik – / se belőle ki nem léphetsz” – „naptárkunyhóban nem lakik”, „nem kering a Földdel a Holddal se nem forgadoz intergalaktikális űr-korongokkal”, nem figyelmez a Prófétákra, sőt még „tulajdon tengésére” sem ; számára nincs Millenium! Tagolására nekünk, embereknek van szükségünk – a kronológiai határokat mi állítjuk fel, tájékozódásunk megkönnyítésére. A Szellem otthona viszont az Örökkévalóság

– túl minden tér- és idő-dimenzió: a végességbe nem lehet beszorítani a Végtelet. A Szellem embere tehát nem tapadhat az aznapiság, a mindennapok szempontjaihoz, az „itt és most” érdekeltségeihez, ha válaszolni akar az „örök emberi” vagy „közös emberi” létproblémákra. Csak így tudja megőrizni „irányjelző” szerepét (*Az idő*).

Az elme „szabadlengéses” állapotában – félálomban / félébrenlétben szinkronitásban érzékelhetők a különböző történelmi korok, amelyekben az emberi lét keretei nagyjából azonosak – tehát ismétlődő jellegűek. A Nagy Babilon, az Alagutásók palotája, a külvárosi síkatorok s a bennük árván – elveszette bolyongó emberek – az örök Babel: mind-mind alapvető mitikus szituációk, toposzok. Képzeld bármily fejlettnek is magunkat – „a kannibalizmus egy magasabb fokon visszatér”. A „mazochista emberiség” újra és újra leborul zsarnokai előtt, imádja megtizedelőit – megkínzóit – meggyalázóit (*Tanagra, Húsdaráló gép, Itató – csepegtető, Mazochista emberiség* stb.) Tehát a történelemben mindig valóra válnak rémálmaink! Erre int a latin közmondás: „Historia est magistra vitae”... Határ Győző, aki megélte az egymást váltó társadalmi formációk egylényegűségét (hiszen mind a Horthy- mind a Rákosi-korszakban ült börtönben!) – eme egy-lényegűséget / esetleges fokozati különbséget többrétegű – egyszerre reális-szürreális, sőt szimbolikus próza-szövegben jeleníti meg (*Udvarok*). A *Napudvar* a „barátságos” földi Pokol, ahol a fogoly-létre kárhoztatott „szabad” emberek róják köreiket; a *Holdudvarban* őr és rab vigyázzák egymás lépteit (a József Attila-i „fortélyos félelem” bilincsebe verten!); a *Földudvar* sötét lyukában pedig Platon gyermekei keringenek halásápadtan, kiábrándulva az „ideális állam”-ból. Helyüket „oda-fent” (a napvilágon) az „új gondolkozókkal” töltötték be (ezek: „filozófáló csizmadiák és bélésszabók”, „újdonszülött köpönyegforgatók”, „mammonsztinápolyi ügyvédek”, „öntudatos analfabéták” stb. stb.)

Nem volt tehát külön a „diadalmas”, forradalmakkal terhes, „új ember”-t ígérő XX. század sem a többinél! Szerencsére, az Idő garatján már végleg alápergett, történelemmé vált, „elnyűtte háborúit, elnyelte népeit /... / mi hetven évig állt s fölénkmeredt: a jéghegy / robajló rianással talpighasadt s letűnt /... / garatra ért hol a mulandóság lebillen / s szóró őrlétével a lét holttengerébe lép” (*Századvég*).

A KIÉNEKLÉS és a NAPLÁNG c. ciklusok ismét személyesebbek, ontológiai hangoltságúak. A költő már-már az Örökkévalóság távlatából tekint önmagára is; egyszerre súlytalanná válik az „itt-lét” s fontosabbá a tőle való búcsúzás.

Az Áttűnés: alakváltás, metamorfózis, amelyen egykor mindannyiúnknak át kell esnie (a szó Ovidius Metamorphoses-ére utal!). „Az eleven öröm-áram generátoráról / lekapszolják az életérlelőt”; s bár a való világ objektíve ugyanaz marad, szubjektíve nem észleljük többé. Nem véletlenül őrzik a mítoszok a halál utáni „örök élet” ígérését: az ember szeretné hinni s remélni, hogy alámerülve az óperenciás időtengerben, hosszú földi vándorútja végén hazatalál (*Richmond – Vasadi Péternek*). Ugyanakkor – „átváltozott” alakban – szerettei körében marad. Még a „hittelen”-ségéről elhíresült költő is azzal vigasztalja élete Párját, hogy távozásban is mellette marad: „itt lengek tengék térben és időben / szobroknak rendjét véled szemlélőben / soklángú csillár fényén gyulladok / a féltett fészek csigaházás öble / ölel palotásan most s mindörökre / nyúl át Bogárkám / itt vagyok (*Integető*). Természetesen, ez csupán a képzelet játéka. De a lélekházasságban élők holtuk után is összetartoznak: „virágablakból kertek-alja szélén / állj meg Bogárkám / itt vagyok”.

Az apa – anya – sirató, emlékidéző versek sora jelzi: Határ Győző felfogásában a „halálon-túli lét” valóban csupán az a lenyomat, amit az élők a távozóról lelkükben megőriznek – a holtak így nyerne „örökéletet” hozzátartozóik által (*Hamvvederre, Gyertyák, Az ő utolsó sírása, Boltozat* stb.). A maga vonatkozásában sem riasztja, hogy földi énje megsemmisül: „magam vagyok csillagsugár-vasútam: / az egyhelybenrobogás mind sebesebb – / amott a tejút szélére borultan / magamra robbant fekete lyuk lesz” (*Egyhelybenutazás*). Csendes, észrevétlen halálra vágyik (nem úgy, miként Petőfi egykoron!), mely álmában lepi meg. Ugyanakkor – mint minden Halhatatlan – sejtitudja, hogy az ő szellemfénye holta után is sugározni fog (*Jó halál, Öreg gyertyamártó dala* I-III.). Távozni-készülőben tehát szellem-rokonainak is üzen (*Lombfedezék* – Hamvas Béla emlékének, *Duruzsoló* – Weöres Sándornak, *Tudós öregapám* – Baránszky Jób Lászlónak, *Én-szindróma* – Vajda Endrének, *Oldaltükör* – Szántó Tibornak, *Betű* – Csatlós Jánosnak, *Lenyugvó nap* – Csorba Győzőnek, 75 utánra stb.). Ők, akik nem fértek be a földi keretekbe – túlnőnek azokon, hiszen szellemházajuk az Örökkévalóság!

Ez a feltámadás... Túllépve a kicsinyes kortársi közeg irigy – fojtogató gyűrűjén, porhüvelyükből kiszabadulván, alkotásaikban megtestesült szellemiségük új életre születik...

Határ Győző, akit nem tudtak bezárni a közepesek „karámjába”, szinte várja dadalmas „feltámadását”, mert tudja: szellemereje a halálban fog majd igazán felragyogni: „napláng-oltárán” elégve – legyőzi a halált! Azok, akik életben „túltengőnek” találták, munkáért elmarasztalták, meg fognak lepődni még: „számítástok balul / üthet ki: a napláng ha felgyúl vele / holott a fönix a hamvába hull / felernyőz! a hamvak: / élet-eleme” (*Napláng*).

Miután költőnk bejárta a személyes sors, a nemzet- és a világhely állapot köreit, felfedi előttünk az ember- és szellemgyilkos – azaz „luciferi” – XX. század valódi arculatát.

A KARKASSZBAN c. (kötetcímadó) ciklus kiemelkedő jelentőségű a lírai oeuvre-n belül. A versek egy része még az ötvenes években keletkezett (a költő raboskodása idején, avagy közvetlenül az után); többsége pedig későbbi „rémálom” arról a szörny-valóságáról, amelyben élnünk adatott – látszólag „szabadságban”, de valójában a Karkassz törvényeinek kiszolgáltatva. Eme vissza-visszatérő álmokban a Sötétség erői által uralt természetellenes világ jelenik meg, amelynek kaotikus borzalmát az álom-elemek kusza, montázs-szerű egybevetése s a blaszfémia határait súroló, szarkasztikus nyelvezet közvetíti. A huszonnégy-tagú verspróza-ciklus tehát a fantasztikum eszközeivel jeleníti meg az abszurd világot, Bulgakov műveire hasonlít.

A „tömeg századának” legfélelmetesebb tapasztalata, hogy az /átlag/ember nem tud mit kezdeni a szabadsággal – valósággal kívánja, sőt elvárja, hogy irányítsák (mint bábokat – dróton mozgassák). Cserében ezért csak annyit kíván, hogy a mindennapi betevő falatja meglegyen. Így hát önként és gyanútlanul – „szabad” elhatározással! – veti alá magát a Karkassz farkastörvényeinek; ami az egész „világ-állapotra” (nem csupán a mi Köztes-Európánkra!) jellemző.

Eme „sírás – rívás – fogak – csikorgatása – ország”-ban minden érték – jóság – tisztaság a visszajára fordult. Egy Hórihorgas – „ördög-ojtott táncoló dervis”, „Nagyratörő Pojaca” – lekasabolja az „angyalképű kisfiú” fülecimpáját; míg nem a Megítélő parancsára ő maga is aláhull a Mélybe (*Vásár Ulémája*). Az elbeszélő / álmodó eleinte kívül és felül áll a Szörnyűségek Poklán; de aztán őt is elragadja egy fekete álomautó, s aláta-

szítják az életcsődbe jutottak iszonyatos kavalkádjába, ahol a reményvesztettek gurgulázó üvöltéssel, kárörömmel fogadják. A karkasszok itt „kergülten dörgölik egymáshoz a kosz-kor gyalázatát, mint bambaszemű sertések – ökrök – juhok a járhatatlan sártócsák közepére vert koszvakaró cölöpéhez [...] megmakacsodva az esztelen tisztulhatnékban és megtisztulhatatlanul”, kullancsok – rúhatkák – szertevándorló tetvektől eléktelenítve (*Elragadtatásom, Palotacsend, A préda, Milliók helyett, Lincshangulat, Koszvakarók* stb.).

Hősünk aztán végül is kísétál álmából (s a Pokolfészekből) feleségével, ki megmenetésére sietett – ami szimbolikusan hazájából való távozásaként is értelmezhető. „Gyorsuló lélegzettel az infernális búzben” igyekeznek el-kifelé, „belegázolvást, neki a völgynek, vízmosásnak, élősvényes legelőnek /... / a lassúdad ocsúdás – hétrét-nyujtózkodó felébredés felé” (*A tisztségviselő*). A Karkassz-állapotba belesüppedt ország pedig továbbra is fenntartja a látszat-idillt („illetlenek lennének – vélekednek az emberek – ha felemlegetnének az alattunk – előttünk – velünk elúszó Államalakulat hajója recsegését”), s „ahogy a Titanicon, a rájuk tornyadzó jéghegy éléből – ormából mit sem látva a lejtőre ferdült hangversenydobogón, a közelgő tengervíznek háttal, alámerülésig, a Titanic szalonzenekarának is megadatott, hogy játssza, és játszotta a Dalt” – ugyanúgy, kart-karba öltve az idillben „mi is énekeljük el Offenbach Vasorrú bábájából – a Barcarólát!” Zenezóval s országos csinnadrattával sülyed tehát a nemzet saját pusztulásába – miközben önmagát ünnepli, nem hajlandó szembenézni valós helyzetével. Ez jellemző – Határ Győző véleménye szerint – egész XX. századi történelmünkre. A nemzeti „sorstragédia” forrása elsősorban mi magunk vagyunk, illuzórikus önszemléletünk taszít a sírba.

Egy 1994 novemberéből való álmokkép arra figyelmeztet: a „Karkassz-visszafagyás” veszélye még nem múlt el felőlünk! Természetesen, itt sem csak rólunk van szó, hanem „Köztes-Európa” lehetőségeiről. Sőt: az egész világállapotról, hiszen a túlszaporodás miatt az emberiségnek egyszerűen nincs más lehetősége, mint megbéklyózni a személyes szabadságot, s mindenkit „beletaposni” a tömegtársadalomba (*Jégár, Összbolygókarantén a Karkasszban*). Ebből „kimenekülni” nem lehet semmiféle csillagközi űrutazással. „Ime a boldogtalan emberiség mit-sem-sejtő, foglyulejtett baromcsordája”. A „rémálom-jövő”: az egész Föld Karkasszá változik, 66 milliárdnyi lakossal, visszacsülyedve a természetársadalom szintjére, megfosztva a minimális élettértől – féreggé zsugorodva, otthon helyett ki-ki beéri már egy ágyfiókkal is. Az eltömegesedés a csupasz ösztönszintre redukálja az embert, elpusztítva minden magasabbrendű életigényességét, kannibalizmusra – egymás felfalására – készíti az elállatiasult „csordát”. Aki mégis megkísérli megőrizni személyi szabadságát, azt brutálisan „megfegyvelmezik”, testét – lelkét megalázzák, kiölik belőle önértetét s álmait (*Ágyrajáró emberiség, Belterjes kültermek, Haszekihürrem* stb.).

A ciklust *Lectori salutem* zárja : költőnk A Mentül Nyájasabbhoz fordul, lelépőben a Világszínpadról – meghajol előtte, hamiskásan összekacsint vele: „huncut szerrel szerzett verseimben / itt is kedved kerestem – szívem hasad: / itt válnunk kell a függöny rám legördül /... / farewell! kegyes légy Mentül Nyájasabb / Mentül Nyájasabb!” Vagyis: talán mégsem kell egészen komolyan vennünk rémlátomásait! Lehet, hogy ez /is/ komédiás-játék csupán!...

A SZÍNPADI LÍRA c. záróciklus is ezt látszik igazolni: a költő „bohóctréfáiból” kapunk itt ízelítőt. „Sírónevető” Harlekin ő maga is: tragikus fehér-bohóc, ki komé-

diába oldja fájdalmát, hogy megnevetesse – megörvendeztesse – sorsuk háttér-összefüggéseire rádöbentse embertársait. Lelke mélyén talán még náluk is jobban szenved – értük, helyettük, miattuk is: „bennem játszódik pereg ez a dráma / nagy-nagyon egy személyes színpadon / a szereposztás tolongó magánya / mindent arcom titokzatába von /... / göncöm rángásából ki ne találják / morgásomból elmenet aki lát / hogy színpadomon vergődí drámáját / ez a vérebben vergődő világ” (*Jupiterlámpák*).

Az ide sorolt versek zöme Határ Győző drámáinak betét-darabjai, amolyan világcsúfolók (a *Golghelóghiból*, *A majomházból*, *A libegőből*, a *Patkánykirályból*, a *Hernyóprémből*, a *Morzsatolvajból*, s az öregekkel drasztikusan leszámoló kor kíméletlen eldurvultságát fricskázó *Bunkócskából*, *Mamu a hamumondóból*). A vagabundos népi játékok és az európai abszurd elemei keverednek itt tréfás – de amúgy véresen komoly egyvelegben.

A verbális játékoság, a szó-gyökökből építkező nyelvi kreációk, hadarórigmusok, az akusztikai hatásra rájátszó rím- és ritmus-variációk a költői leleményesség és eredetiség olyan intenzitásáról tanúskodnak, amilyenre csak legkivételesebb poétáinknál van példa (Weöres Sándor, Juhász Ferenc). A nyelvkezelés módja (szó-tördelés, hangátvetések, szótag-dúsítások – variálások, különleges szóképzések stb.) próbára teszi a szavak, szintagmák teherbírását. A népköltészeti struktúrákat olykor a legbizarrabb, meghökkenítő tartalmakkal tölti fel (*A két elátkozott dala*, *A libegősök dala*, *Recepice*, *Vándorkoldus vén házaspár táncdala*, *Az egyszeri ember* stb.). Gyakran él vizuális eszközökkel is – elsősorban a strofa-szerkezet megbontásával, de olykor – olykor a szöveg-elrendezés egésze a „látható nyelv” szolgálatában áll (*A koldusbot-hallada*, *Aubade*, *Dal a csapodárságról*, *A duhajok dala*, *Rémületes szent-ének*, *Arabinda bűbájolása*, *Getra cigánybóhér epilógusa* stb.).

A világszínpadon az operett-díszletek mögött véres dráma zajlik: a születés – élet – halál körforgásában a „szenedő-kerék”-be zártan pergendez – forgadoz mindannyiánk élete, egybeszöve mások sorsával. A „haláltánc”- forgatagban kinek-kinek néhány fordulat jut csupán, s aztán vége a bálnak. De a kilépőt észre sem vesszük: „mulat a világ mulat / mulat a világ mulat / haláli jó a hangulat / mulat mulat mulat /... / mint a nap a havon elolvad / mindig voltak akik nem voltak /... / mindig lesznek akik nem lesznek / attól a világ még nem vesz meg /... / mulat a világ mulat / haláli jó a ! / haláli jó a ! / haláli jó a ! / mulat mulat mulat / mulat mulat mulat” (*A popmester dala* I-III.). Az „életcsődtömeg”-be jutottak groteszk levonulása a Világszínpadról meghökkenítő erővel döbbszent rá bennünket: az a „holnap”, amitől tartottunk, máris jelenné vált. Madách eszkimó-színe: mindennapi valóságunk. A Pokolkapu barlang tátott szájjal leleskedik ránk, elnyeléssel fenyegetve bennünket (*Golghelóghi alászállása*). Költőnk nem hisz abban, hogy a jövőnk más lehetne, mint a múltunk – vagyis a következő évezredben sem szabadulhatunk Sátán urunk „istenes áldásától”: „áll a világ ez a kurva világ – áll / kivirradtig a Sátán úr apokalipszise /... / Oszladozzék ki-ki s míg meg nem hal, / – éljen a jámbor / Sátán úr nagyságos / nagyon gonosz jóvoltából” (*Golghelóghi gyalázatos megdicsőülése*).

Határ Győző tehát – bár nem vallási-mitológiai alapon, mégis – „apokaliptikus”-nak látja az ezredfordulót; ugyanakkor tisztában van vele: „megváltásra”, „Jézus második eljövételére” hiába vár az emberiség! A „hit-remény-szeretet” hármassága csupán szubjektív, bennünk élő vágykép, s teljességgel hiányzik a reális valóságból. Eppen ezért ő ezt az üres valóságot világítja át a ráció fényével, erejével, hogy megkönnyítse

számunkra az eligazodást benne, bízva abban, hogy esetleg majd – a tisztánlátás segítségével – mégis találunk megoldást. Az „igazlátók” és „igazmondók” – nem pedig az illúzió-hintók! – tudnak rajtunk egyedül segíteni, ha egyáltalán még lehet segíteni rajtunk.

Ebben rejlik a Határ-líra kivételes szerepe és jelentősége: a „szent” és a „profán” olyasfajta elegyítéséről van itt szó, amely realitás-érzékünket, veszélyérzetünket növeli, s ezáltal tesz erősebbé, ellenállóbbá bennünket. Formakultúrája pedig nyilvánvalóvá teszi: az archaikus – ősi és a legmerészebb avantgárd formák tökéletes összhangban „megférnek” egymással, s a magyar nyelv alkalmas mindegyikük integrálására, szintetizálására. Így ez a lírai életmű összefoglal és további utakat nyit – a magyar költészet legkiemelkedőbb teljesítményei között a helye.

G. Komoróczy Eméke

KERÉK FERENC: ERDŐ MÉLYÉN

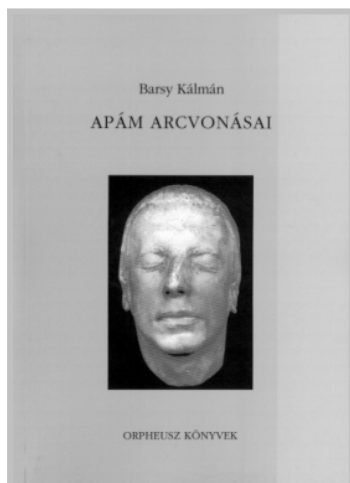
Egy idegen a Lánchídon

BARSY KÁLMÁN: APÁM ARCVONÁSAI

Az élő irodalom kiadását évek óta feladatának tekintő Orpheusz Kiadó által megjelentetett vékony kötetet a címlapon olvasható, a magyar olvasóközönség számára ismeretlen név, s a szerzőnek a hátlapon látható fényképe alapján első pillantásra egy kissé megkésett pályakezdés dokumentumaként vehetjük kezünkbe. Ha azonban a belső borítót és a hátlapon olvasható fülszöveget is megnézzük, hamarosan világossá válik, hogy ennél sokkal érdekesebb jelenséggel van dolgunk: egy olyan magyar származású, magyar anyanyelvű szerző első magyar fordításban megjelent elbeszéléskötete ez a munka, aki spanyol nyelvterületen számos díjjal, tíznél is több prózaketettel és népes olvasótáborral rendelkezik – ezúttal azonban a Magyarországról kisgyermekként elkerült Barys Kálmán úgy írta meg spanyol nyelven legújabb könyvét, hogy tisztában volt azzal, a családjáról, magyar származásához való viszonyáról szóló elbeszéléseit a magyar olvasóknak, közvetlenül pedig az ezt hozzájuk közvetítő fordítónak, a nyugati magyar irodalom egyik kiemelkedő alakjának, Ferdinandy Györgynek szánja.

Eppen a fordító, Ferdinandy György életművének magyarországi fogadtatása ismeretében válik már előzetesen is kérdésessé, milyen olvasási stratégiákat generálhat Barys kötetét: a recepció még a Magyarországról felnőttként emigrált, egész munkásságával önmaga magyar író voltát igazoló Ferdinandy esetében is az egzotikum iránti érdeklődés kielégítését tartja a művek megközelítésében egyik fő szempontnak, így valószínűnek tűnik, hogy a különösségre való rácsodálkozás könnyen uralkodóvá válhat Barys könyvének fogadtatásakor. S ezt a lehetőséget igencsak valószínűsíti a kötet szituálásának nehézsége: Barys a kötet hátlapján olvasható mondataival maga is a jelenség összetettségét hangsúlyozza, egyúttal reagálva az „otthonalanság” írójaként aposztrofált Ferdinandy többször elhangzott megjegyzésére, amelyben önmaga hazájaként a magyar nyelvet és az irodalmat jelöli meg: „Ha igaz az, hogy az író hazája a nyelv,

akkor az én hazám kétségtelenül Spanyolamerika. A dolgok azonban nem ilyen egyszerűek. Szüleim magyarok, és annak ellenére, hogy magyarul sem írni, sem olvasni nem tudok, érzem és beszélem az anyanyelvemet.” *A fordító jegyzetei* címmel illetett utószavában Ferdinandy megerősíti azt, hogy saját életműve, pontosabban az általa is képviselt emigráns magyar irodalom, valamint Barys első magyar nyelvű munkája egymásra vonatkoztatható: Ferdinandy mint „első generációs” emigráns önmagára osztja ebben az összefüggésben az apa-szerepet, s számára a mindössze hét évvel fiatalabb Barys Kálmán a mindezidáig csak-

Orpheusz Könyvek
Budapest, 2000
70 oldal, 1000 Ft

nem teljesen hallgató „fiúk” nemzedékének képviselője: „Egy másik gyakran elhangzott vád azt veti a nyugati magyar írók szemére, hogy nem írták meg, nem dolgozták fel az idegenben felnőtt második nemzedék, az emigráció második generációja történetét, ami így a magyar irodalom számára fehér folt maradt. [...] ez a mi második nemzedékünk minden erejével szabadulni akart apái örökségétől, argentin akart lenni, ausztrál, vagy francia.[...] Mi pedig nem érezzük, és nem értjük őket egészen. Nem a mi feladatunk megírni a történetüket. Nekik maguknak kell ezt a – miénknél semmivel sem kevésbé drámai – fejezetet a világirodalom számára megírniuk.”

Ferdinandy tehát ezekkel a megállapításaival a kötet olvasásakor alkalmazható egyik megközelítési módot jelöli ki: Barys prózáját így szűkebb értelemben a magyar emigráció első nemzedékére, tágabb vonatkozásban pedig Magyarországra, a magyarokra irányuló idegen, de mégsem teljesen kívülálló nézőpont megtestesüléseként kezelhetjük, nem feledkezve meg közben arról sem, hogy nem egy amatőr szerző visszaemlékezésével van dolgunk, hanem (tegyük hozzá, két író együttműködésének eredményeképpen megszületett) színvonalas művészi prózával. (A *memoár* azért is merülhet fel itt kontrasztként, mert, ahogy Ferdinandy hangsúlyozza, a fiúk nemzedékének léthelyzetében az „apákéval” szemben nem jelentkezik automatikusan az írás kényszere – „Az asszimiláció általában tevékeny periódus, nem kedvez a reflexiónak, az elmélkedésnek. A második generációnak kevés írója van.” Ugyanakkor: „Minden talajtalanúság, tehát minden emigráció a dilettantizmus, főként pedig a grafomania – a szófosás – melegágya.” F. Gy.: *Ecrasez l'infâme!* In: *Uő: Szomorú szigetek*. Bp., 1992, 84.) Ha tehát abból indulunk ki, milyen módon érhető tetten Barys kötetében Magyarországra, önmaga magyar mivoltára való reflektálás, felsorolhatjuk a magyar ételeket, egy Szent István arcképével díszített ezüstpénzt, az 1956-os forradalomra az emigrációban élő fiatalokból toborzott felszabadító brigád, a magyar bálon táncolt palotást, valamint néhány, Magyarországon készült régi családi fotót. Ha azonban már nem egyszerűen a kissé közhelyes Magyarország-képet kirajzoló tárgyi elemeket vesszük számba, de azt is megnézzük, ezek milyen módon épülnek be az egyes elbeszélések narratívájába és szövegének diszkurzív rendjébe, sokkal összetettebb jelentéshez juthatunk el.

A kötetet nyitó, *Szomorú vasárnap* c. elbeszélésben megjelenő családi ebéd, s az itt feltálat, illetve emlegetett magyar ételek (amelyek egy része kurziválva szerepel, vagyis már a spanyol szövegben is magyarul volt megnevezve) az emigráció első generációját képviselő apának nem okoznak érzéki örömet, hiszen *nem érzi az ízeiket*. Az ételek az „öreg” számára már szöveggé váltak („A magyar konyha bibliájával (*Az Ínyesmester Szakácskönyvével*) felvértezve fáradhatatlanul üldözi anyámat keresztül-kasul a házban, miközben hangosan olvassa neki a recepteket.”), s az elvesztett otthont és a gyermekkort jelentik. A családba bekerült „idegen” asszonynak, illetve a „harmadik generációnak”, vagyis az unokáknak a szemében azonban már ezek az ételek semmiféle szimbolikus tartalommal nem rendelkeznek, és sem finomnak, sem sajátosan magyarnak nem tűnnek. A szimbólummá vált túrós csuszához hasonlóan *A Benedek-kincs* c. elbeszélés középpontjában álló Szent István érme is *jelként* funkcionál a kötet több írásában elbeszélőként fellépő kisebbik fiú, Attila számára, akinek szemében ez a „Benedek-kincs” a magyar pénzrendszer és a nemzeti történelem szimbóluma, s arra hivatott, hogy az argentin tanítónő számára igazolja – a magyarok nem azonosak az „Argentínában ócskavasat áruló vándorcigányokkal”. Ahogy azonban a *Szomorú vasárnapban* az argentin unokák egy aszimbolikus értelmezést személyesítenek meg, úgy itt az a ta-

nítónő kapja meg ugyanezt a funkciót, aki az érmét a cigányokra jellemző szép csecsebecsének tekinti. Mitikus, szimbolikus megközelítés és a mítosz lebontása mentén írható le az 56-os magyarok megsegítésére toborzott *brigád* („A magyar mitológiának ez a legújabb variánsa, amit nyilván Csaba királyfi emlékezetes galoppja ihletett, nem vált valóra.”); a *palotás* – az emigránsok szemében egy magyar bál elengedhetetlen eleme, a Magyarországról érkezett fiataloknak azonban álarcosbál csupán; az anyjával szembenálló fiú, aki pusztán képeslapnak tekinti az ereklyeként tisztelt családi fotókat.

Ez utóbbi, a *Családi album* címet viselő elbeszélés központi szerepet játszik a kötetben: különösen megerősíti azt a több írásban is felbukkanó értelmet, hogy Magyarország és a magyar család a kötetbeli elbeszélő számára nem más, mint jelekben, szövegekben, képekben megnyilvánuló fikció, *olyan történet, amiből ő hiányzik*: „A világnak futó fiú örületéből lassanként kialakul a család albuma. Óriási puzzle, tömérdek elem, de egyikén sincs rajta Attila. Hiába keresi magát a kifakult képek kaleidoszkópjában; nem talál egyetlen ismerős arcvonást, mosolyt vagy mozdulatot. Attila nem létezik.” A család, a múlt fikció voltát erősíti meg az a fotó is, amelyen egy mindenki számára ismeretlen, mégis „félelmetesen családias külsejű” idegen látható, aki a Magyarország egyik (szintén meglehetősen közhelyes) szimbólumának tekinthető Lánchídon áll. A pusztta jellé transzformálódott *családi múlt* tehát nem írható le „nagy történettel”, s egyúttal nem lehet az elbeszélő saját történetének kiindulópontja sem, s ebből is következően az elbeszélések egymásutánja az apához kapcsolódás és az apátlanság szimbolikus jelentőségű feszültségére épül. Az elbeszélő, Attila egyfelől úgy véli, nem is saját családjában él, másfelől viszont az apjáról készített gipszmaszk helyére került tükörben apja fejeként azonosítja saját képmását – az apátlanságnak, az apától való elszakadásnak és a hozzá kötődésnek a kérdésére reflektál a kötet külső megformáltsága is, hiszen az elején a már említett gipszmaszk, hátulján pedig az ehhez a maszkhoz igen erősen hasonlító Barsy Kálmánról készült fénykép látható.

Barsynak és a kötetben egyrészt szereplőként, másrészt narrátorként fellépő Attilának az azonosíthatóságát azonban megakadályozza az, hogy a biográfiai szerző önmagát érzékelhetően „szétosztotta”: már a Ferdinandy által készített rövid életrajzi összefoglalásból kiderül, hogy az elbeszélések fiktív világában a helyben maradással, lezáratlan élettel jellemezhető Attila, és az utazgató, kalandvágyó, lezárt sorsú Laci alakja egyaránt részesült a biográfiai szerzőhöz köthető vonásokból. Igaz ugyan, hogy az írás, a beszéd Attilához kapcsolódik, ugyanakkor a spanyolul beszélés képessége az *Isten ígéje* c. elbeszélésben sajátos módon a fingás helyettesítőjeként jelenik meg: „Csak azért könyörög, hogy az Úr adja meg neki is a dallamos fingás képességét. De ezt soha nem fogja megadni neki az Isten. Megkapja, cserében, a szó adományát. Egy szép napon, mintegy csoda folytán, Attila hirtelen rájön, hogy spanyolul beszél.” Ugyanakkor Laci lesz az, aki az egyik képeslapnak tekintett fotóra (s nem véletlenül éppen arra, amelyik a múlt rekonstrukciójának lehetetlenségét jelképező „családias külsejű idegent” ábrázolja) a következőt írja, „most először spanyolul”: „Már nem tudok magyarul, mama” Az anya pedig „két nyelven válaszol neki: „Nem baj, *Lacikám, nem baj. Csak írd, csak írd, bármilyen nyelven! Csak írd, kislányom.*” Laci alakja tehát a magyar anyanyelvű fiúból spanyol íróvá váló Barsy Kálmán alakjához legalább annyira köthető, mint Attiláé. A két szereplőt továbbá az is azonosítja, hogy a kötetben nemcsak az egy helyben maradó, de a folyton utazó hős nézőpontjából sem láthatjuk meg Magyarországot: arról ugyan olvashatunk, hogy ausztriai emlékeit felidézve Laci elmegy gyermekkorára színhelyére, de magyarországi tartózkodásáról a tény közlésénél

többet nem tudunk, s ezt az információt is a család, a múlt fiktívvé válása köré szerveződő *Családi album* c. elbeszélés tartalmazza. Magyarország tehát mind Attila, mind Laci alakja felől nézve fikcióként van csak jelen a kötetben.

Az apátlanság és az apakeresés, az egykori szülőföld megtalálásának lehetetlensége, az íróvá válás problémája, sőt, a magát „apaként” s a szerzót „fiúként” meghatározó Ferdinandy kötetbeli jelenléte így erősen összefonódik, egymásra vonatkozathatóvá válik, s éppen ez lesz az *Apám arcvonásainak* az a jellegzetessége, ami miatt nem egyszerűen egy második generációs emigráns emlékeit megidéző kuriózumként érdemes olvasnunk.

Szilágyi Zsófia

KERÉK FERENC: MORZSÁK

Teremtés vagy rombolás

BITÓ LÁSZLÓ KÉT KÖNYVÉRŐL

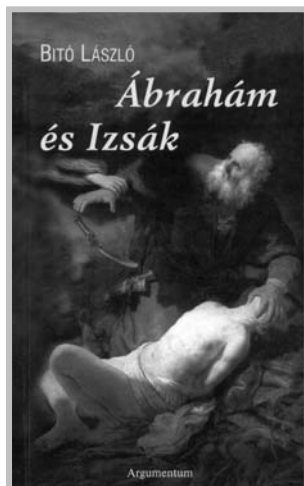
Esszéregények? Bibliai regények? Filozófiai regények? Parabolaregények? Bitó László műveire mind a négy meghatározás ráillik. Leginkább azonban az a megjelölés, hogy életviteli, magatartáserkölcsei és főképpen világnézeti útmutatásul kívánnak szolgálni. Eligazító kalauzul világunk zűrzavarában.

Erre anyagul az író számára a bibliai ősmítosz, az Ószövetség szakrális anyaga kínálkozik. Ábrahám története, aki Noriah hegyén Istenének fel akarta áldozni fiát, Izsákot, s aki annak előtte a pusztába űzte ki elsőszülött gyermekét, Ismáelt. Miért tette azt, amit tett, ami felháborítóan emberellenes? Szabad-e Istennek kívánnia tőlünk azt, ami istentelen? Követhetünk-e olyan eszmét, amely arra kényszerít, hogy érette áthágjuk az erkölcs határait? Századunk meg-megújuló, gyötrelmes kérdései ezek, s Bitó László az ősatyák nyomán kísérli meg megadni rájuk a választ.

Nem Isten, hanem mi magunk űztük ki magunkat a Paradicsomból – hirdeti az író. Kapzsiságunkkal, hatalomvágyunkkal, önzésünkkel. Félelmeink teremtették meg számunkra a haragvó, bosszúálló Istent, akibe mi emberek belevetítettük a bennünket mozgató hatalom- és vagyonehséget. S akire azután ráhárítottuk rombolásainkért a felelősséget. Istentől nem rettegnünk kell, hanem szeretnünk őt teremtményeiben, a teremtett világban, erdők, mezők, hegyek, tengerek szépségeiben. A tudás megoldott új meg új rejtélyeiben. A kezdeményezésben, a vállalkozásban, egymás segítségével.

Mindig akad egy-egy Lót, aki megkönyékezi Sárát, és a vele békében, szeretetben élők ellen fordítja az ő szívét. A birtoklás vágya az, amely elűzte belőlünk az Edent, s amely gyanakvóvá, féltékennyé, majd egymás gyilkosává teszi az embereket. Ilyen alkalmakkor azután mindig kínálkozik egy „isteni Hang”, amelyik megparancsolja, hogy tegyük azt, amit úgyis tenni akarunk. Nincs olyan Isten, akinek a szavára bármit – mégoly gonoszat is – megtehetünk, az erkölcs, a józan ész, a felelősség határait Isten sem lépheti át. A vakhit Istene nem Isten – tanítja bibliai példázatával Bitó László.

A két regény nagy érzelmi, erkölcsi nyomatékkal elutasítja Ábrahám útját. Azt az eljárást, amely égőáldozatokkal kívánja elnyerni az Egyisten kegyét. Amely nem kérdez és nem ítélkezik, csak parancsokat teljesít. Ábrahám a regényben nem önnön lelkiismeretére hallgat, hanem monomániásan követi Istene vélt parancsait – ugyanakkor valójában érdekeit, vagyonát, Egyiptomból hozott gazdagságát félti. Az író szerint az őrzöngő istenmámor, a megszállottság éppoly káros, mint a hitetlenség. A drámaiságtól feszülő jelenet, amelyben Ábrahám kést emel megkötözött fiára, kit máglyára szánt, emlékezetes

művészi bemutatása a

Argumentum Kiadó
Budapest, 2000
238 oldal, 1500 Ft

fanatizmus pusztító erejének. A birtok féltése életre kelti a gyűlölet, az irigység, a féltékenység, a gyanakvás és a bosszúvágy démonait, tébolyt hoz az emberekre. A művészi ábrázolás mementőszerűen belénk égeti: nem szabad hagynunk, hogy egyetlen gondolat uralkodjon el rajtunk, hogy csupán egyetlen „hangot” halljunk. Mint a regényben a bölcs Omaan mondja: „...ha valaki csak egyetlen hangot hall, annak rabszolgája lesz”. (Zárójelben: Izsák és Omaan dialógusai a legkiemelkedőbb – leghumánusabb részei a regénynek. Leghumánusabbak, mert a mester és tanítvány ősi pedagógiai alapviszonyát keltik életre.)

Bitó László vérbeli író – az *Ábrahám és Izsák* nyitó jelenetei tele vannak étellel, elevenességgel, filmszerű mozgalmassággal, „a napkelték és napnyugták végelethetetlen térségeivel” –, mégis inkább filozófiája ragad meg bennünket: tanítása, amely a dogmák, a szektarianizmus, az egysíkú véleményalkotás kiküszöböléséről szól. Minden főbb gondolata a pusztító „istenek” ellen érvel, amelyeknek parancsai mögött alantas emberi érdekek, önös szándékok húzódnak meg.

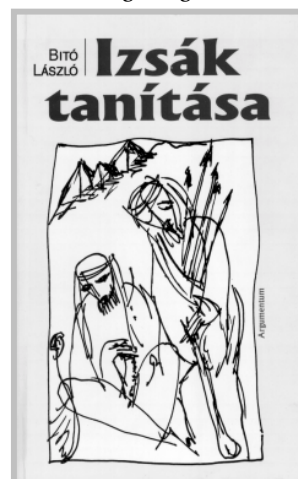
Legtöbb gondolatát Izsák, Ábrahám fia szájával szólaltatja meg az író. Őt egészen más fából faragták, mint apját. A belátás és megértés, a szeretet és a türelem embere, mondhatjuk: „jézusi formátum”. Az ő Istene nemcsak népét, hanem minden teremtményét egyaránt szereti. Nemcsak egy kiválasztott népet, hanem mindannyiunkat szövetségébe fogadott. Izsák Istene nem kíván tőlünk áldozatokat azért, hogy kegyeiben részesítsen, mert emberiségünk, egymás iránti szolidaritásunk tetszésére van. Istenét minden ember önmagában, a szívében hordja, s minden jó cselekvéssel közelebb kerül hozzá. S minden fölösleges erőszak kiolt belőlünk valamit az Istenhez közelítés akaratából.

Izsák azt ígéri elsőszülött fiának és választott utódának, hogy el fog jönni újra az Éden: sokszáz emberöltő múltán ivadékaik testvéri szövetségre fognak lépni Jákob ivadékaival, a féltudást felváltja majd az igazi tudás, „az emberiség egésze föllelheti a bölcsesség hét kulcsát”. Nem tagadom, bennünk, világháborúk, diktatúrák és holocaustok átélőiben van bizonyos szkepszis e boldog jövőt illetően. Ugyanakkor mégis megkapó a hit – nem is az aranyesős jövővízióban, mint inkább az önmagát megváltó Emberben, kit az író képesnek tart a jézusi megigazulásra, a testvéri világ megalkotására. Hátha? Hátha valóban el fog jönni egyszer az a világ, amikor a föld valamennyi népe kész lesz közösen belépni a béke és egyetértés paradicsomába, amikor kipusztul utódainkból a hatalomvágy és a kapzsiság? Megvalósulhat egy olyan emberi lét, amikor már nincsenek „ők”, mert a „mi” magában foglal minden e földön élő embert?

Az író az élet vállalására ösztönöz, az emberi értékek becsülésére, a szeretet és a megértés hatalmára. Arra, hogy kezünkben a jövő kulcsa, van kiút a sötétség birodalmából – elménk és szívünk segítségével megválthatjuk magunkat.

Bitó László regényeinek fő értéke jelképes és valóságábrázolás biztos egyensúlya. A bibliai ősmítosz legen-

Argumentum Kiadó
Budapest, 2000
172 oldal, 1500 Ft

dás alakjai, Ábrahám, Sára, Izsák és a többiek akként élik a maguk egyedi, örömmel és bánatokkal teli életét, hogy alakjuk egyszermind megtartja allegorikus jelképességét, történelemfeletti szimbolikáját. Olyan archetípusok ők, akikben mintegy kiindulópontként összesűrűsödik mindannyiunk emberi útja, az emberi jellemek értéke és értéktelensége. Különösen a Moriah-hegyi történet, Izsák feláldozásának kísérlete emlékeztet: a fiú rettegésének, egyre növekvő halálfélelmének, az apa gyötrődésének, elvakultság és szeretet közötti hullámzásának ábrázolása lélektani remeklés. A történet Bitó László színszerűen, jelenetező drámaisággal adja elő – nemcsak egy készülő gyilkosságnak, hanem a gyilkolásnak lehetünk döbbent tanúi. Annál is inkább, mert az esetet végignézi egy szemtanú, a bölcs Omaan, akinek iszonyodó, lidérces tekintete sokszorosan felerősíti a látottakat. A fiú máglyára emelt, megkötözött teste allegorikus szimbolikával hirdeti: az áldozatot kívánó Isten, mely nem teszi lehetővé a szabad döntés jogát, nem isten. Az író nagy érdeme, hogy e jelenet lélektani emelkedésének szcenírozásával beláttatja: ha az Istent, az istenit keressük, forduljunk Omaan együttérzése, segítőniakarása, pedagógiai ethosza felé.

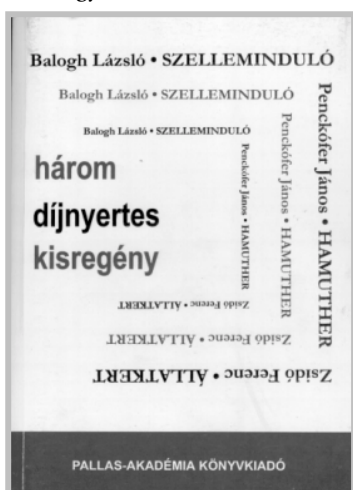
Fenyő István

KERÉK FERENC:ILLUZIONISTA

Három díjnyertes kisregény

A címében nem éppen leleményes könyv Csíkszeredában jelent meg, az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány 1999-es pályázatának kiemelt alkotásait köti egybe. Balogh László *Szelleminduló*, Penckófer János *Hamuther* és Zsidó Ferenc *Allatkert* című munkái szerepelnek benne, ám hogy melyikük lett a díjnyertes, az bizonytalan, mert az első helyezett kilétét illetően a könyv hátulja nem egyezik az elejével. Mintha – a zsűri munkájának folytatásaként, netán bírálatként – vita folyna közöttük a megosztott első díjról, valamint Balogh László második díjáról számol be, amaz viszont a Penckófer, Zsidó helyezési sorrendet közli, a *Szelleminduló* szerzője itt lemaradt, szó szerint, hisz meg sem említetik. Gyanús, a zavar oka: értékzavar. A hiba tán nem egy szokásos apróbb figyelmetlenség jele, de azé a tartós tanácstalanságé, amelyik kérdés formájában így ölthet testet: mennyire szolgálja Erdély magyar irodalmának gazdagodását, (ifjú) tehetségeinek felkarolását az a pályázat, ahol a legjobb mű szerzője: kárpátaljai (s nem erdélyi) magyar. Penckófer János műve mind életanyaga gazdagságában, mind előadásmenete, cselekményvezetése fordulatosságában, ügyességében, mind szerkezete megtervezésének ötletességében, mind gondolati, (nyelv)bölcséleti tartalmasságában, mind pedig, ami nem utolsó szempont, stílusának igényességében annyira kimagaslik, hogy mellette szinte eltölpül a másik két díjazotté. Főként Zsidó Ferenc – miként az alcím meghatározza „legényregény”-e, amelyből éppen a legényes nyalkaság, vagányos életrealitás hiányzik, a kaland izgalma. A maguk szellemi súlytalanságában is nyomasztó súlyúak viszont elménckedései, erőltetett szellemeskedései, öntetszelgő, szómenéses bölcsködései. Ami amúgy nem csoda, hiszen egyes szám első személyben megszólaló, „személyiségzavaros” főfigurája nemcsak arra kényszerül, hogy elbeszélése idején a lehető legzártabb térben, egy idegyógyászati intézet szobájában éljen, hanem még arra is – pszichiáterének nincs jobb javallata –, hogy az írással mint gyógymóddal próbálkozzék. Itt és így, klinikai esetként, steril körülmények között veti papírra steril, vagyis meddő, terméketlen gondolatait. Hord össze – az egyik alak helytálló véleménye szerint – temérdek hülyeséget, végez – a saját véleménye szerint – mélyfúrásokat. De, önrónia híján, ez a művelet még a mily sekély a mélység és mily mély a sekélység ismerős elmésségét sem hozza felszínre, holott más esetekben József Attila-idézetek megmásításával, Kassák nikkkel szamovárjának röptetésével vagy Ady füstös, furcsa, bús és bíbor dalainak dúdolásával is megpróbálkozik. És még szólások, szójárások, állandósult szókapcsolatok, szállóigék, közmondások kifordításával, megtoldásával, szó szerinti jelentésük használatával is. Nem ok nélkül figyelmezteti azonban a kezelője, Mr. Doktor, hogy ne játssza

Pallas-Akadémia Könyvkiadó
Csíkszereda, 2000
338 oldal

túl magát – ő mégis mértéktelenül és fárasztóan újra meg újra nyelvjátékokkal edz. A „kapóra jött, kapóra ment el”, „az útnak törni kell, ha szakad” még a pihentetőbb példák közül valók, a Miatyánk átírása azonban már annyira verejtékszagú, hogy legfeljebb azért érdemes, legalább a legvégét citálni, mert sejtetheti, a pályázat zsűrije miért szimatolt talentumot a szerzőben: „Es ne így mink! Eta, ki sért, és be.../ De szab AdyCs, meg a gonosz tol/Mert ti. éd az orzagh, a 6 alom,/ A dics'ős ég mind örök „É”, Á, nem!”. Az a sejtelem is nehezen oszlatható el, hogy az elbeszélő-hős intézetbe való bekerülésének sem valami gyermekkori nagy sérelem, kamaszkori szerelmi csalódás, netán felnőttkori családi vagy munkahelyi megrázkódtatás volt a legfőbb oka, hanem az, amihez önkörében forogva a legtöbbször visszatér: az irodalom. Miközben múltját, sorsalakulását sötétben hagyja, azt játszva az emlékeivel, hogy „ők meglépnek”, aközben megmerevített jelenében sem akar – mint megjegyzi – kilátni önmagából, egyelőre elég neki, egy másik megjegyzése szerint, hogy bele van esve, vagy ejtve önmagába. „Belső kényszerré vált az írás próbálgatása” – hangoztatja az egyik fejezet lelegején, egy másíknak a legvégén pedig, mintegy programként: „Es aztán csak írni, írni, összezsugorodva, begubózva, összecsavarodva, becsavarodva, minönd bezárva, kizárva”. Így áll elő, nem a regény, de az elbeszélő, amint írja önmagát. És magyarázza, főként az írói munkához kötve, anélkül, hogy mintákra, példákra hivatkozna. Az írókat, hirtelen ötlettől vezéreltetve a király bolondjainak nevezi, szóba hozza, mi szokott történni a könyvekben és mi az iskolákban az irodalom nevelő szerepével; a kritikusk népes táborát emlegeti, közhelyes kifogásaikat, hogy van még mit érlelni a produkción és így tovább, végeérhetetlenül. Igaz, már az elején fittyet hányt a lehetséges bírálóra, önbizalmat döntve magába, írván, „annyi téma kapcsán voltak már le-sújtó véleménnyel rólam”. Mindezek után nehéz bízni abban, hogy az írás jó gyógy-mód lehetne. Az más, ha valaki kínjában megpróbálkozik mindenfélével. Az irodalomkritikusok ezt nevezik „kitörési kísérletnek”, jegyzi meg az elbeszélő-figura, nem téve hozzá, hogy neki ez nem sikerülhetett. Neki sem, de – sajnos – a szerzőnek, Zsidó Ferencnek sem.

Ha könyve végén nem jelölné a megírás idejét és helyszínét, Balogh László regénye akkor is láttatni engedné sepsiszentgyörgyi eredetét. A helyszíneivel, a gyakran emlegetett Sugással, a mértékadó vendéglővel, ám mindenekelőtt a nem is annyira mértéket, mint inkább mintát jelentő szentgyörgyi szépíróval, az ugyancsak nemegyszer hivatkozott Bogdán Lászlóval, és az ő általa teremtett alakkal, Huttera Bélával. Ez az utalás több mint tiszteletadás. Az elbeszélői alaphelyzet megteremtése és előadói modor dolgában jelzi az előzményeket is, vagyis hogy a kísérletező kedv, az újító szándék helyett erősebb annak a helyi hagyománynak a követése, amelyik, persze, szintén nem előzmények nélkül való. Még ha az alcím maga meghökkentő összetételével – szoc-reál kocsmafreskó – az ellenkezőjét akarná is elhítni. A falra festett kép jelzője azonban nem egy stílusirányzatot jelöl itt, hanem egy képmutató korszakot, a reális, azaz a valóban létezett szocializmus korát, amikor bármi képtelenség megtörténhetett, olyan alpárian és durván, akárcsak egy kocsmában. Noha a közvetlen beszédű történetmondó ráérősen taglalja a vendéglátóhelyek mint közösségi intézmények közönségessé válásának, elsilányulásának fokozatait, a kocsmát mégsem emeli a szocializmus metaforájává vagy allegorikus helyszínévé. Arra szolgál, amire már a nyomódúc szerepű „szoc-reál ponyvá”-ban, Bogdán *Az ördög Háromszéken* című vígeposz töredékeiben is, no meg, persze, előtte annyi más prózában, a kalandregény hagyományt vagy Krúdyt szinte már szóba se hozva: az idő múltatásának, történetek felidézésének, kitalálásának

és kikerekítésének színteréül. A *Szelleminduló* Köpködőjében, hivatalos néven, a Gábor Áron vendéglátó-ipari egységben a Szellem sugallatára úgy tántorog a történelem egyik asztaltól a másikig, hogy az elbeszélő feladata csakugyan nem más, mint helyükre tenni a „meglódult emlékezet képeit”. Több mint fél évszázad képei villannak fel, a jellempróbáló háborús esztendőktől a köpönyegforgató kilencvenes évekig, a jelenetek, tablók jórésze azonban az ötvenes évek világot idézi, a Vas elvtársak garázdálkodásának, az elvtársakká lett kurvák igazságszolgáltatásának, az „osztályellenesek” kényszermunkára hurcolásának idejét, a kollektivizálását, hogy erre vetítse rá, ezzel feleltesse meg a talán még szörnyűbb és megalázóbb kiszolgáltatottság esztendeit, a nemzetiségi arányok „megjavítása” hetvenes-nyolcvanas évtizedeit. A történetek középpontjába azt a Párizsban, a Sorbonne-on doktorált elektromérnököt, Jónást helyezi, aki mintha a cethal gyomrában, forgott a legújabb kor román diktatúrájában, kitaláltan, büzösen, függetlenségére, önállóságára azonban alkohalmámorában is kényesen. Az elbeszélő többnyire inkább csak felelevenítője, legfeljebb részvetés szemlélője, nem pedig szereplője a történeteknek, mégis szükségét érzi, hogy magyarázó megjegyzést fűzzön hozzájuk. Vagy azt, hogy nem jó örökösen az emlékeken csüngeni, főleg abban a világban nem, amelyik nem akar emlékezni, vagy csak arra, ami soha nem történt meg, vagy ezt: „az az érzésem, hogy igazából most élem át a dolgokat, amikor megélttem, akkor emlékeztem csupán, mit is tehettem volna, hiszen csak statiszta voltam a saját életemben”. Ebből és a többi, nem ritka megjegyzésből is kitetszhet az előadások tanító célzata. A közbeszólások, a megélés folyamatát megszakító eszmefuttatások vagy a rövidebb betétek akkor zavaróak igazán, amikor szájbarágós módon minduntalan visszakanyarodnak egyrészt a történetmondás helyszínének, másrészt a módjának, módszerének a leírásához. Hogy a látomás, mint a füst, elillanhat, de cifrázhatja is a dolgokat, hogy az időomlásban egyszerre látni múltat s jelent, hogy a „galoppozó képzelet” mintha bűvészmutatványt végezne, mert a harmadik dimenziót is láthatóvá teszi – mindennek az ismételtetése miatt az előadás kissé gépiesse válik. Mintha az előadó egy ráhárult feladatot teljesítene, pusztán beidegződés alapján mondaná a magáét, s nem merné átadni magát a kocsma mámorának. A címbeli szellemindulót túl fegyelmezetten hallgatja.

Annál inkább elragadtatott, indulatait indázó mondatokkal kinyilvánító, az „anyagi-tárgyi világ fullasztó káoszából” – ahogy Krasznahorkai László *Sátántangójáról* írta egy német méltatója – a „nyelv sűrű”-jébe, „átláthatatlan sötétség”-be menekülő elbeszélője van a *Hamuth*nek. Amelynek mindjárt a szűkebb haza legértékesebb szépprózái, Kovács Vilmos és Nagy Zoltán Mihály regényei rangsorában kereshetni helyét. Főleg mivelhogy a maga helyzetét és érdekelttségét sokáig homályba takaró, névtelen narrátornak napnál világosabb törekvése: Kárpátalja egyik Tisza-parti falujából Budapestre, majd onnan vidéki városokba, településekre utazó értelmiségi hőse, Hamuth Ernő számára mind több alkalmat találjon az ottani és az itteni életformák, megélhetési módok összehasonlítására, hogy friss tapasztalatai segítsék őt a régi, hosszan húzóódó válsága felszámolásában. Annak eldöntésében, végső soron, hogy továbbra is a kisebbségi sorsot vállalja-e, vagy mint a nővére tette, települjön át, az új otthonnal új esélyt is teremtvé magának helyzete jobbra fordításához. Egy kisebbségi szemszögekből láttatni az „anyaország” társadalmát, anyagi, szellemi, erkölcsi állapotát – már ennek az epikai nézőpontnak a kiválasztása és következetes érvényesítése is újdonságértékű szépprózánkban. Hát még hogy a nemzetiségi létezés gondját az elemi létszükségletek kielégítésének lehetetlenségéből, a mindennapi betevő falatok megszerzésének nehézségeiből,

a civilizációs minimum elérhetetlen voltából eredezteti. A nemzeti hagyományokhoz, szokásokhoz, az anyanyelvi kultúrához való ragaszkodás kérdései, a nemzetiségi elnyomtatás agyafúrt módszerei fel sem merülhetnek ott, ahol mindenekfelett a közép-korias állapotok elviselésének kényszere uralkodik. Hamuth útja azonban az egyik kiszolgáltatottságból a másikba vezet: talán az ukrán, talán az orosz maffia már a vonaton kifosztja és megzsarolja, hogy később akaratlanul is játékszerük, sőt cinkosuk legyen, gyanútlanul átadva nekik azoknak az áttelepült barátainak, ismerőseinek a címét, akiket, lehetnek bár szintiszta magyarok Kárpátaljáról, durva egyszerűsítéssel, tudatlansággal, csak „ruszkik”-nak hív a környezetük, és akiket előbb ő maga keres fel, földézni közös emlékeiket, sóvárogni, vágyakozni az elmúlt idő és az elhagyott szülőföld iránt, majd nyomában a bűnöző banda jár házról házra, számúzve minden nosztalgiaát, hogy kirabolja s ha a helyzet úgy diktálja, kinyírja, meggyilkolja őket. A detektívtörténetek váratlanságaival, a titokzatosság homályával, a rejtélyek izgalmával, ugyanakkor az életvalóság színességével ható elbeszélés azonban a végén maga is váratlan fordulatot vesz: Soma, Hamuth Ernő lélekgyógyásza mint mellékszereplő hirtelen nem főhőssé, de elbeszélővé lép elő. A csattanó szerint a kárpátaljai tanító sztoriját ő billentyűzte le Budapesten a számítógépén. Visszamenőleg így világosodik meg a fejezetek élén álló nagybetűk szerepe, így azoké a magyarázatoké, megjegyzéseké, amelyek például azon töprengtek, hogy van egy másik „történet, amely, mint egy palimpszeszt, átüt” ezen. Hamuthot nem véletlenül fogja el többször is olyan érzés, hogy „egy újszerű *deja vu* játék részese lett” vagy hogy „őt most valaki kitalálja”, „belezavar valaki abba az állapotba, amelybe ő beleképzelte magát”. Ő, a távcsöves doktor, egy személyben szereplő, elbeszélő és szerző is lenne tehát – ez utóbbi minőségében neki róható fel egy-két nyelvi klisé, közhelyes kifejezés, zornalisztikus fordulat. A „beütemezettsége így félresiklott”, a „milyen irányú elváltozásokra számíthat”, a „szélsőséges érzés között hanyórást eredményezett nála”, a „behatároltságát is módosítja”, a „magánéletben kialakult lehetetlenségek” talán kezdő voltával magyarázhatóak, ez az itt-ott nehézkes fogalmazás eredete, a „problémák forrása”. Hogy a szereplő maga lenne a szerző, ez a megoldás nyilvánvaló gesztus: tisztelgés az előtt a regény előtt, amelynek német visszhangjából éppen ezért idéztünk előbb, és tisztelgés az előtt a fehér inges, „kalapos, ősz szakállú szerző” előtt, akinek a portréja s könyve mindig ott marad Soma állványának másképp folyton cserélődő kötetei között.

Sem a minta megnevezése, sem a valóságyszerűség illúziójának felszámolása és a szövegszerűség hangsúlyozása nem másíthatja meg azonban azt a véleményt, hogy a Hamuth-remek mű érkezett az erdélyi pályázatra, amelyiknek máris a kárpátaljai irodalom élvonalában van a helye. (*Pallas-Akadémia*)

Márkus Béla

A leghosszabb út

GONDOLATOK KÉRI LÁSZLÓ FESTÉSZETÉRŐL

Kéri László festőművészt talán nevezhetjük rejtező alkotónak is. Rendszeresen szerepel nagy, országos kiállításokon, s ezeken a képzőművészeti fórumokon – mint a békésabai Alföldi Tárlat vagy a hódmezővásárhelyi Őszi Tárlat – rendre a díjazottak között találkozhatunk a nevével. Egyéni kiállítással ritkábban tud jelentkezni. E miatt illethetnénk a „rejtező” jelzővel. Ez azonban nem azért alakult így, mintha nem lenne elég termékeny alkotó, s híján lenne az új műveknek. Ez sokkal inkább a mai magyarországi kiállítási lehetőségek és fórumok számának drasztikus csökkenésével indokolható. Egyik legjelentősebb, összegző szándékú kiállítására 1995-ben került sor „A három T” címen a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban. Kisebb műszámú megmutatkozásra volt lehetősége ugyanabban az évben a szegedi „B” Galériában, a következő esztendőben a hollandiai Harlemmermeer városka Galerie de Mersee nevű kiállítóhelyén, és 1997-ben a csongrádi Tiszai Galériában. 2000-ben a Matáv budapesti székházában nyílt kiállítása, mint Matáv-díjas alkotónak. Ez utóbbi, bár a közelmúltban volt, mégsem kapott akkora nyilvánosságot, hogy részletesebb szakmai elemzést készíthetnénk róla. Ezért is van kiemelt jelentősége annak a ténynek, hogy közel két-évi várakozás után, a budapesti Vigadó Galériában nyílt 2001 februárjában egyéni kiállítása a Hódmezővásárhelyen élő és alkotó festőművésznak.

Kéri László utóbbi négy-öt évben készült művei kétségtelen változást mutatnak a korábbi években készült alkotásaihoz képest. Óhatatlanul elvégezhető ez az összevetés, hiszen legfrissebb, a Vigadó Galériában rendezett kiállításán olyan műveket is láthatunk, melyek tematikája, kompozíciója még a 80-as évek derekán fogant. Ilyenek például, a „Jóbarátok között” vagy az „Illuzionista”, amelyeknek érintetlenül hagyott felületein jól megfigyelhető az a neo-manierista festői nyelvezet, mely mint Pogány Gábor találóan rámutatott, Csernus Tibor, Gyémánt László és Lakner László személyével indult, majd távozásukkal a hazai festészeti mezőnyben folytatás nélkül maradt irányzat továbbgondolásából táplálkozott. Kéri a fotórealizmus eszközeit elegyítette akkori képein egy ízes, minden ecsetvonásában frissen ható festői megoldással. Az akkor megfogant képtémák azonban nem hagyták nyugodni, s mivel a művek visszakérültek műtermébe, időnként átfestette egyes figuráit, vagy átdolgozta egyes motívumait. Újabb évek teltek el, s mivel a művész sem tudta magát függetleníteni a világtól, ő maga is változott, sőt, saját műveihez való viszonya is bizonyos változáson ment át. Ennek eredményeképpen a 90-es évek során többször is átalakította műveit. Így az a paradox helyzet állt elő, hogyha valaki azt állítaná magáról, hogy ismeri Kéri munkásságát, és különösen jól emlékszik a 80-as évek második feléből, mondjuk az „Illuzionista” című festményre, az a művet 2001 első hónapjaiban nem biztos, hogy elsőre felismerné. A művész rejtezik, és művei többrétegű világa mögé bújtatja valós arcát. Hiszen e tények ismeretében joggal kérdezhetnénk: – Akkor melyik Kéri László valódi arca? Melyik Kéri László valódi képi világa? – A válasz nem könnyű, mert az életmű belső mozgatóit, a művész legszemélyesebb gondolati közlendőit kell feltár-

nunk. Annak érdekében, hogy ehhez a legbenső réteghez eljussunk, Kéri műveiről sorban, egymás után le kell fejtenünk az utólagosan ráfestett rétegeket. Sorban egymás után fel kellene törni a művész látásmódjának, festői megoldásainak rétegeit. Melyik a valódi? Melyik az igazán érvényes felszíni réteg? A kérdés filozofikus, jöllehet a válasz nagyon is gyakorlatias. Mindig a mű legutolsó, legfelső rétegét kell elfogadni a festőművész autentikus alkotásának.

Az ismétlődő átfestések mellett van egy másik konzekvens jelensége a Kéri-életműnek. Különösen a 80-as évek második felében érvényesült erőteljesen az a törekvés Kéri László munkáin, hogy a figurális elemek mellett, azokkal szinte azonos hangsúlyal, de azokkal nem versengően, geometrikus elemeket helyezzen el a kompozícióban. Ezek az elemek általában egynemű színekben, különösebb modellálás nélkül kerültek megfestésre. Funkciójuk az volt, hogy segítsék a mű tartalmának kifejtését, vagy alátámasszák a festmény gondolati-tematikai alap gondolatát. A hivatkozott kiállításban az „Andráskereszt” vagy a „Csáklyák, tuskók” őrzi ennek emlékét. Legjellegzetesebb darabjának azonban Kéri 1986-os „Kútágas” című festményét tartom, ahol a két keskeny, egymást keresztező vonal alapformájában (mondhatni azt is, hogy jelszerű egyszerűségében) idézi csak a címbéli táji motívumot, míg a kép előterében az alföldi festészet közismert képi elemei zsúfolódnak egymásra, nem nélkülözve ezen rendezetlenségükben a választott témával szembeni szarkazmust és iróniát sem. Az 1984-es „Húzóerő” vagy az 1988-as „Fészek” című képeken e keskeny színcsíkok és képtagoló vonalak az emberi figurák kezén átvezetetté eszközökké transzformálódnak, s fokozottan engedelmessékednek interpretációs szerepkörük parancsoló kényszerének. Legmarkánsabb hatásterületüket e színcsíkok az 1988–89-es datálású „Aradi vértanúk” című pannó-sorozatban érték el, ahol festőnk a mártírok halálmémét jelezte ezzel az egyszerű vizuális eszközzel. A 90-es évekre ezeknek a non-figuratív elemeknek a szerepe és hangsúlya azonban megváltozott. Festésmódjukban, modellálási intenzitásukban felerősödtek, és a képépítő elemeknek szervezesebb és hatékonyabb részei lettek. Az „Unterman” című sajátos diptichonban például, a két képtáblát összekapcsoló háromszögek színmegoldásukkal nem válnak el élesen a mű többi – zömében figurális – elemétől. Ízesülésük a vertikális szerkezetű kompozícióhoz teljesnek és maradéktalannak tekinthető. Még azokon a kompozíciókon is, ahol színmegoldásukban erőteljesebb hatást szándékozott Kéri elérni, ott is olyan átmenetes, illetve árnyalatos festésmódot alkalmaz, ami a konkrét elemet a kép szerves részévé teszi, mint történik ez, például az „Esély” című festményen. Ezekből a színpázmákból, szélesebb színsávokból mára egy önálló képi eszköz fejlődött ki Kéri László munkáin. E képi motívum evolúciója nem volt látványos, sőt első megközelítésre kialakulásának menete sem tűnik magától értendőnek. A színsávok plasztikus modellálásának folyamatában ismerte fel Kéri László annak a lehetőségét, hogy tárgyasítsa ezeket a képi elemeket. Egy hirtelen felismerés eredményeképpen jelenik meg újabb képein a plasztikus hatású sárga ív, mely az újrafestésre kerülő régebbi kompozícióiban is helyet követel magának. Az aranyló sárga fogó, vagy fogantyú – mely a sárgaréz vagy bronz bútorfogókat idézi – uralkodó képi motívummá nőtte ki magát, s esetenként jelenléte a kompozícióban annyira „helyzetidegen”, hogy a kép értelmezési lehetőségeit gyökeresen ellentétes irányokba tudja megindítani. Fricska ez minden kiállítás látogatóinak: „Nem érted miért festem azt, amit a képeken látsz? Mi érthetetlen van ezen, hiszen még fogó ~ fogódzó is van rajtuk!” Nem a néző kigúnyolására szolgálnak ezek a szinte tapintható plaszticitással

megfestett valóságrekvizitumok, hanem arra, hogy kizökkentsék a szemlélőt befogadói konvencióiból. Arra szolgálnak, hogy rádöbentsék a megszokott ábrázolási kliséket és bevett értelmezési mintákat követő „képpolvasót”, hogy itt valami mással kell próbálkoznia, mert az ennyire rendszerszerűen visszatérő képi elemeknek kell, hogy legyen valami konkrét jelentése, gondolati tartalma is. Mielőtt azonban a képi fogódzók konkrét művekben lenyomozható hatásmechanizmusát megvizsgálánk, szólni kell Kéri munkásságának egy másik összetevőjéről is. Szinte közhelyszerű adalék az életmű feltárásának folyamatában az a tény, hogy bár a Képzőművészeti Főiskolán Sarkantyú Simon volt a tanára, ő választott mesterének Sváby Lajost tartja. Kéri László oeuvrejének akárcsak felszínes ismerete is megerősíti ezt az információt. Az erőteljes színek használata, a „drip painting” (csurgatásos festészet) eszközeinek alkalmazása és a torzított formájú emberi testek ábrázolása mind-mind összeköti a két magyar festő munkásságát. Azonban mindketten meghatározó mértékben hatása alá kerültek Francis Baconnak, a XX. század egyik legjelentősebb angol festőjének. Bacon egész munkássága a létbevetett ember magárahagyottságát, egyedülvalóságát és egzisztenciális bizonytalanságát tükrözi. Műveinek megfogalmazásmódja, festői eszköztára ennek a tartalmi-gondolati közlésnek van alárendelve. Kéri László műveinek esetében, bár kétségtelen a formális Bacon-i hatás, a festmények tartalmi üzenete mindig gazdagabb. Azok mindig sokkal összetettebb asszociációkra készítetik a nézőt, mint az angol mester munkái. Kéri nem az egyén önmérsztő, saját gondjaitól torzult, roncsolt figuráját festi, hanem a társas lét viszonyaiban őrlődő, az egyén és egyén közötti viszonylatokban sérülő, önnön tartását megőrizni nem képes ember komplexusait. Az ő festményein viszonyok és viszonylatok közepette jelennek meg az emberek, ennek a gazdag tartalmi-gondolati üzenetnek rendelődnek alá képein a színek, formák és faktúrák. Ennek a ténynek az értelmében rögtön értelmet is nyer Kéri intenzív színhasználata. Képein az erőteljes vörösek, bíborok és kékek mindig hangulati-érzelmi állapotok festőszínei, melyek az ábrázolt emberi szituáció, a feldolgozandó-feltárandó emberi viszonyrendszer kifejezői. Ugyanígy tárható fel képeinek zárt geometriai rendet mutató kompozíciós megoldásrendje is. Olyan művek, mint az 1993-as „Pár” és „Tánc a sarokban”, vagy az 1995-ös „Nagyjelenet” jól illusztrálhatják és igazolhatják érveinket. Ez az ábrázolási elv, melyben a geometriai rendszerszerűség, az elemi formalitás és a színfoltokra redukáló festőiség vált az uralkodóvá az emberi alakokat oly mértékben feloldotta, hogy Kérinek az 1995–96 táján készült, s zömmel kisebb méretű munkáin, szinte el is tűnt a figurális. Tehetsége és adottsága alkalmassá tette volna – alkalmassá tehetné Kérit arra, hogy a látványszerűségtől elszakadó, a látott világtól totálisan elrugaszkodó non-figuratív festő legyen. Valami azonban visszatartotta ettől. Valami, amit talán a mesélésvággyal, vagy közlési kényszerrel lehetne magyarázni. Olyan festményei, mint az 1997-es „Gyökerek” vagy a „Nyitva van az aranykapu” szinte címválasztásukkal is alátámasztják ezt a gondolatunkat. Az 1998-as „Ajtó”, keskeny, hosszúkás formátumával, és a kompozícióban elhelyezett átlós helyzetű seprűnyelével(?) lehetővé tette Kérinek, hogy ismét olyan illuzórikus tereket hozzon létre, melyeket a nyolcvanas évek derekán készült művein alkalmazott. Lebegő figurák, bizonytalan téri helyzetű, egymásba úsztatott alakok űznek vizuális játékot a néző szemével, kétségeket ébresztve a fenn és lenn valós értelmét illetően. Az 1999-es „Karikás” című képen még egy lépéssel tovább megy Kéri. Itt, egy szabadon kacskaringózó türkizes-kék vonal írja körbe a képet, s fogja szabálytalan keretbe a képfelület középpontjában összezsúfolódott emberalakokat. Feszítik, tolják a számukra adott teret, de eltorzult arckifejezésük, meg-

feszült izmaik jelzik kísérletük hiábavalóságát. A képfelület alsó harmadában, a 'karikás' nyelének ható háromszögformától határoltan egy jámbor borjú, vagy öszvér feje tölti ki a felületet. Szándékosan hagyta Kéri ebben a bizonytalan „vagy ökör vagy öszvér” állapotban teremtményét. Nem konkrét, nem az állattani besorolás volt számára fontos, hanem állati mivoltának minél jelzesszerűbb érzékeltetése, „állatsága”. Az állat szeme sötét üreg, mint a valódi oktalan állatnak, akit sorsa semminemű megváltozása nem zökkent ki állati együgyűségéből. Ő nem igényli a megrendszabályozására szolgáló karikás ostor ütéseit. Léte minősége nem változik akkor sem, ha hátára záporoznak a karikás csapásai, és akkor sem, ha annak fájdalmát soha meg sem ismeri. A karikás valójában nem is az ő megrendszabályozását szolgálja, hiszen ő tulajdonképpen csak hordozója annak. Állati mivoltában ő hozza-hordozza a fegyvelmezés eszközét, mellyel az emberi mivoltukból kivetkőzött lények kordában tartását kell elvégezni. Itt már nem az egymással viszonyba, konfliktusba vagy küzdelembe bonyolódott emberi alakok helyzetének ábrázolásával van dolgunk. Itt már minden a lélek bensőjében zajlik! Kéri az 1980-as években készült művein hiperrealista precizitással ábrázolta a rét fűszálait, a fák lombjait, a felhők pászmáit, hogy közénk lebegő figurákat és téri bizonytalanságot keltő, zárt geometriai formákat. Esetenként a tér feloldását szolgáló megoldások visszaköszönnek az 1990-es évek utolsó éveiben készült munkáin is, ám festői eszköztára, ecsetkezelési és felületképzési módja közben megváltozott. A néző nem álmíthatja magát azzal, hogy a valóság egy szeletét látja egyéni ábrázolásmódban Kéri László képein. Be kell látnunk: a kilencvenes évek végére Kéri László műveiben nem kevesebbre vállalkozott, mint az emberben zajló konfliktusok, az ember lelkében lejátszódó folyamatok ábrázolására. Képeinek téri szerkezete még bizonytalanabbá vált, mint a nyolcvanas, kilencvenes évek fordulóján készült művein. Figurákat, formákat és színeket egymásba úsztató festői módszere képeinek terét, a figurák helyzetét álomszerűvé tette. Nem lehetünk biztosak azt illetően, hogy amit látunk, az a valós téri viszonyokat tükrözi-e, vagy álomszerű fiktív terek leképezéseként értelmezzük-e. Az 1990-es évek derekának teljes feloldódást sugalló műveivel szemben, mára egy új tárgyiasság kap jelentős szerepet Kéri László képein, s ez az új tárgyiasság az álomszerű téri viszonyokkal párosulva, új gondolati tartalmak kifejezésére teszi őt képessé. Az álmok, mesék és mítoszok világa, metafizikus tartalmak öltének testet ecsetvonásai nyomán. „Morzsák” című képe a magyar népmesék Kőmorzsolóját idézi, ahol a hatalmas kőtömb szürkés foltja, s a kisebb „kőmorzsák” együttese sugallja a hétköznapi lét szintje feletti teljesítményhez szükséges energiák csomósodását. Az egyik legfrissebb, „Áldozat” című nagyméretű festménye is e korszakos váltást jelzi az életműben. A sárga ív, mely legtöbb képen bútorfogóként konkretizálódik, itt sajátos ketősfonatként manifesztálódik a kép középvonalában. Felületi festésmódja kissé bizonytalanságban hagyja az embert. Vastag rézrugók lehetnek, vagy talán aranyló pikkelyű óriáskígyók? Ez utóbbit látszik alátámasztani a kép felső sávjában látható, rendkívül látványos módon megfestett kenyér képe. A kenyér, mint az áldozat tárgya, a kígyók, mint az áldozat kedvezményezettjei. Talányos kompozíció! Nem csak tartalmi vonatkozásai miatt, hanem teljesen bizonytalan, a köznapi értelmezésnek nehezen engedő téri szerkezete miatt is. Hajlamosak vagyunk azt feltételezni, hogy a világ olyan, amilyennek látjuk. S ekkor jön egy festő, akit Kéri Lászlónak hívnak, s ő olyan képeket tart elénk, melyeken látszatra minden ismerős. Emberi karok, vállak, lábak, fejek, s állatok különböző nézetből. Azután az a sárga fogantyú, az a sárga bútorfogó! Színeket látunk és geometriai formákat, melyek átértelmezésre kényszerítenek bennünket a jól

ismert látványelemek esetében is. Rá kell jönnünk: annak érdekében, hogy ne értetlenkedjünk Kéri képei előtt, nem magunk körül kell a kapaszkodókat keresni, nem a körülöttünk lévő világban kell nézelődnünk. Kéri legfrissebb képeinek megértéséhez befelé kell tekintenünk, pedig tudjuk, hogy a bölcs úgy tanította: „Befelé leghosszabb az út.”

Talány, merre vezet a belső út. Talány az is, mivel szembesülünk az út egyes állomásain. S ekkor ismét egy Kéri kép segíthet bennünket a tájékozódásban. A „Vadakat terelő juhászok” című alkotásról van szó. A mű szerepelt az 1999-es, 46. Vásárhelyi Őszi Tárlaton. Akkori állapotához képest ezen is az átfestés, illetve újrafestés nyomaival találkozhatunk. A nagyméretű, fekvő formátumú kép alsó sávjában – szinte azt is mondhatjuk – a képmező előterében, egy nagyméretű, majd a kép teljes szélességét uraló, sárga fogantyú vonja magára a tekintetünket. Olyan a hatása, mintha egy hatalmas fiókot húztunk volna ki, s abból vadak, pontosabban egy öszvér és oroszlánok emelkednének ki. A lélek lefojtott indulatai és érzelmi manifesztálódnak bennük. A makrancos akarát és a szertelen, tobzódó vágy. Fölöttük azonban két pásztorbotos emberi alak képében máris megjelenik a felettes én, mely kordában tart minden szeszélyességet és kiszámíthatatlanságot, hogy életünket rendezetté tegye. A képszéleken elhelyezkedő két alak között pedig, egy, a kép egész felső mezőjét átfogó határozott ív fölött, ott ágaskodik a következő négylábú lény. Allattani besorolása ennek is bizonytalan. Mondhatnánk azt is, hogy a mű immanens tartalma szempontjából közömbös. Hiszen ki akarná pontosan definiálni a képzeletet, amelynek éppen az egyik ismérve, hogy szabályozatlanul szárnyalhat minden viszonyok közepette! Lelkünk – mindannyiunk lelke – pontos tükre Kéri László ezen műve. Mindez talán kisé túl didaktikusnak hat? A szavakba öntött elemzés mindenképpen az, de a színek, vonalak, formák, textúrák és faktúrák eszközeivel munkáló festmény sokkal mélyebb és gazdagabb tartalmak hordozója, mintsem azt bármely nyelv elemző leírása kifejtheti. Meghökkenítő, hogy mit képes meglátni a festő, s még megdöbbentőbb, hogy mindezt velünk is látatja. Együtt suttogjuk hát Szabó Lőrincsel e sorokat, melyeket akár Kéri László „Erdő mélyén” című képéhez is írhatott volna:

*be vad és érthetetlen
és új világ vagyunk, mikor egyszerre, mint
barlangi utazó, a belső végtelenben
parányi szellemünk riadtan szétekint!*

Nagy Imre

„A Tisza-parton mit keresek?”

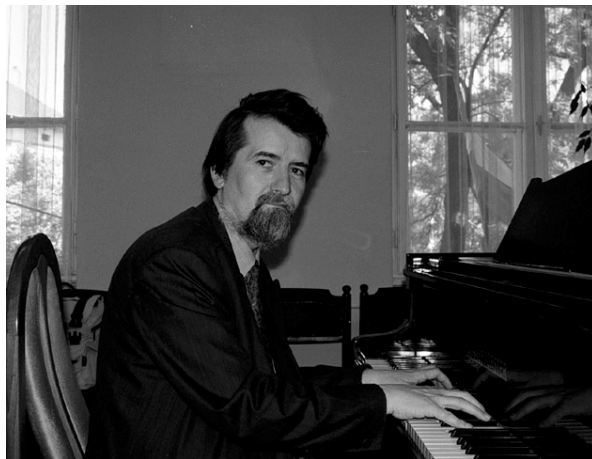
„Szeged számára Salzburg példája a követendő”

BESZÉLGETÉS KEREC FERENC ZONGORAMŰVÉSSZEL

Kerek Ferenc zongoraművész, a Szegedi Tudományegyetem Konzervatóriumának igazgatója és tanszékvezető tanára 1948-ban Makón született. A makói és a szegedi iskolai évek után a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémia hallgatója lett, ahol Zempléni Kornél tanítványaként 1974-ben szerzett diplomát. 1976-ban megnyerte a varallói Nemzetközi Debussy Zongoraversenyt. Koncertező zongoraművészként, a Filharmónia hangversenyeinek közreműködőjeként számos kortárs magyar mű bemutatója fűződik a nevéhez. Többször kapott Artisjus-díjat, zenepedagógusi munkáját Weiner Leó-díjjal és a Magyar Felsőoktatásért Emlékplakettel ismerték el. A Magyar Rádió számos szóló- és kamaraművet rögzített előadásában, a Hungaroton Classic önálló CD-albumot készített vele. Tizenkét éve csembalistiként a Magyar Barokk Trió tagja, amellyel három CD-felvétele jelent meg. Európa szinte minden országában koncertezett. Kerek Ferenczel konzervatóriumi szobájában pályájáról, jelenlegi munkájáról és a szegedi zenei életről beszélgettünk.

– A családi indíttatás mennyire volt meghatározó a pályaválasztásában?

– A családi háttér alapvetően befolyásolt abban, hogy a zenei pályát választottam. Szüleim aktívan muzsikáltak. Édesanyám a két világháború között – sajnos csak néhány évig – egy kiváló Hubay-tanítványnál, Donáth Antalnál tanult hegedülni. Donáth szülővárosomban azokban az években iskolateremtő zenepedagógusi munkát végzett, neki is köszönhető, hogy pezsgő zenei és kulturális élet alakult ki a városban.

Édesapám Hajdúdorogról került Makóra, előtte Nyíregyházán a tanítóképzőben szerzett kántor-tanítói oklevelet. Szép tenorhanggal rendelkezett, vonzódott a zenéhez, ugyanakkor rendkívül határozott egyéniségű, erős belső tartású, született pedagógus volt. Édesanyám az akkori szokás szerint a házasságkötése után abbahagyta a zenetanulást, a gyermeknevelésre és a háztartás vezetésére fordította minden energiáját. A gyermekeire azonban átörököltette zeneszeretetét, valami-

lyen szinten mindannyian muzsikáltunk. Idősebb bátyám, György nagyszerűen hegedült, de végül orvos lett, kertészmérnök nővérem, Mária jól zongorázott, Attila bátyám konzervatóriumot végzett, majd tanári diplomát szerzett és mindig a zenei és a kulturális élet közelében dolgozott.

– *Milyen alapot jelentett a makói zeneoktatás?*

– A makói magán zeneiskolában egy csodálatos pedagógusegyéniségtől, Istók Margittól tanultam zongorázni, aki abban az időben végzett a Zeneakadémián, amikor Dohnányi és Bartók is ott tanított. Margit néni minden fontosat tudott a szakmáról, bár ő maga ritkán jelent meg a pódiumon. Ízig-vérig jó kritikus alkat volt, mindig tudta, melyik növendékének milyen tanulási, tanítási módszerre van szüksége ahhoz, hogy a legjobb eredményt érje el. Örök hálával tartozom neki és a szüleimnek, hogy a zenei pályára tereltek.

– *Mikor dőlt el, hogy zongorista lesz?*

– Tizenkét-tizenhárom éves koromban. Először a Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola zeneszerzés előkészítő csoportjába jártam, majd a gimnázium második évétől már zongorista lettem, Delley József tanár úr növendéke, Vántus István tanár úrtól pedig zeneszerzést tanultam. Előkészítősként négyen jártunk Vántus István osztályába, közülünk csak Huszár Lajos választotta a professzionális zeneszerzői pályát. Vántus István rendkívül koncentráltan és kritikusan kezelte minden munkánkat. Kedvenc szavajárása volt a kompozícióinkra: „Már megint valami zöldséget hoztatok!” Azonnal lecsapott mindenre, amiben nem fedezte fel az eredetiség csíráját sem. Megkövetelte tőlünk az összhangzattan törvényszerűségeinek alapos ismeretét, és mindig egyéni alkotásokat kért.

– *Megfordult a fejében, hogy komponista legyen?*

– Csak egészen rövid időre, mert működésbe lépett bennem az önkritika. Gondolom, ma is tudnék darabokat írni, de biztosan elégedetlen lennék velük. A zeneirodalom viszont – különösen a zongoráé és a csembalóé – kimeríthetetlenül gazdag, ha öt vagy tíz életünk lenne, az is kevésnek bizonyulna, hogy valamennyit birtokba vehessük.

– *Milyenek voltak a szegedi konzervatóriumi évek?*

– Izgalmas, pezsgő zenei élet volt Szegeden, szinte naponta jártunk az osztálytársaimmal Vaszy Viktor legendás operaelőadásaira. Életre szóló élményt jelentettek ezek az esték. Ma is jól emlékszem például Bartók három egyfelvonásosára vagy a Puccini-operák sorozatára. A konzervatóriumban tanított akkoriban Lendvay Ernő, a neves Bartók-kutató (akinek elméleti munkássága meghatározó volt Ujfalussy József és Kroó György későbbi Bartók-kutatásai számára is), de említhetném Tusa Erzsébetet, a jeles zongoraművésznőt és Bozay Attilát, az idő előtt elhunyt kiváló komponistát is. Dr. Nagy István zenetörténeti előadásait sem lehet elfelejteni, a Collegium Artium legendás volt a diákok és tanáraik körében. A sort sokáig folytathatnám. Engem ugyan nem tanított, de feltétlenül meg kell említenem a fantasztikus szegedi zongoristát, Höchtl Margitot, aki rendkívüli memóriai és zenei adottságokkal rendelkezett. Szinte az egész zongorairodalmat tudta. Rendelésre játszott bármit. A dzsessz- és a cigányzenészekről megszokta ezt a közönség, de egy zongoristától különleges attrakciónak számított. Höchtl Margit gyakran úgy adott koncertet, hogy kijött a pódiumra, meghajolt, és megkérdezte a hallgatóságát, mit játsszon. Előfordult, hogy hat Chopin-etűdöt, Liszt

hírhedt La Campanelláját és a legnehezebb Beethoven-szonátákat rendelték tőle. Úgy tekintettünk rá, mint egy XIX. századból ittragadt csodára. A konzervatóriummal szemben lévő házban lakott, a mindennapi élet dolgaiban rendkívül esetlen volt, ezért a tanítványai nagy szeretettel törődtek vele, öltöztették, ápolták, hogy minél tovább közöttünk maradhasson.

– *Hogyan lett a Zeneakadémia hallgatója?*

– Előbb Delley József tanítványaként elvégeztem a tanári szakot a szegedi konzervatóriumban, közben több nyáron is részt vettem a Nemzetközi Bartók Szemináriumon, ahol Kadosa Pál és Solymos Péter meghatározó egyéniségükkel rányomták bélyegüket a pályámra. Lehetséges, hogy a kortárs zene iránti nagy vonzalmam részben nekik köszönhető. Ezekén a szemináriumokon, amelyekre később, zeneakadémista-ként is eljártam, a Bartók-művek elemzése került terítékre. Kadosa és Solymos mellett Ujfalussy József, Somfai László és Kroó György csodálatos előadásaira is emlékszem. A Zeneakadémián Zempléni Kornél növendéke lettem. Tudományos igényű alapos-sággal tanított, minden zenei és művészi fogalmat olyan pontosan le tudott írni, hogy mintát jelentett arra, hogyan kell zenéről beszélni. Karinthy mondásából – „A humorban nem ismerek tréfát!” – saját változatot kreált: „A zenében nem ismerek tréfát!” Fantasztikus kritikusunk volt! Nem mertünk úgy elmenni zongoraórára, hogy ne készültünk volna fel technikailag és művésziileg is a tőlünk telhetően legjobban. A legkisebb technikai sallangot is azonnal szóvá tette, páratlan igényességgel oktatott. Dohnányi növendékeként végezte a Zeneakadémiát. Érdekes, hogy a hallatlan alapos teoretikus felkészültsége ellenére is elsősorban intuitív alkat volt. Mindent elkövetett a zenélés, az előadóművészet spontaneitása, hitelessége érdekében, mert azt vallotta, hogy a közönségre a szuggesztivitással lehet leginkább hatni. Óráin elsősorban a mesterségbeli tudásra, azaz a minél magasabb szintű technikai, zenei felkészültségre koncentrált, a zongora esetében is fontosnak tartotta az alapvetően dús, de képlékeny hangzás kialakítását. Ugyanakkor az eredetiségre is figyelt: tud-e a hallgató egy sokszor játszott Beethoven-szonáta vagy egy Mozart-zongoraverseny megszólaltatásakor is eredetit, újat mondani. Egyszerre próbálta az elméleti, az elvont zenei gondolkodásunkat és a művészi habitusunkat is fejleszteni.

– *Zempléni Kornélon kívül kik voltak még meghatározó tanárai?*

– Az esztétikát tanító Ujfalussy József akadémikus hihetetlenül tiszta, világos gondolkodása és káprázatos felkészültsége nagy hatással volt rám. Előadásaiiba nemcsak klasszika-filológusi ismereteit, hanem a zenepszichológia és a zeneesztétika legújabb kutatási eredményeit is beleszőtte. Meghatározó volt számomra Rados Ferenc is, akihez gyakorlati tanítás keretében jártam, de játszhattam neki szóló műveket is. A XIV-es teremben Rados tanár úr és Zempléni tanár úr órái egymást követték. Rados tanár úrhoz Schiff András ment utolsóként zongoraórára, Zempléni tanár úr pedig velem kezdett, így gyakran előfordult, hogy Rados is ottmaradt, és a két mester együtt nyüstölt. Minden apróságra kiterjedt a figyelmük, rengeteget tanultam ezekből az alkalmakból.

– *Volt lehetősége nyomon követni a pesti zenei életet?*

– Természetesen minden jelentősebb zongoraestet meghallgattam. Nagy szerencsémre óriási kínálat volt. Renitens módon vokális koncertekre és kamaraestekre is eljártam. Imádtam a vonósnégyeseket, különösen a Bartók-kvartettet, amely gyakran fel-

lépett akkoriban. Sorozatban eljátszották Beethoven és Bartók összes vonósnyegyését. Világnagyságok is megfordultak Pesten, Martha Argerich, Yehudi Menuhin, David Ojsztrah fellépésére ma is jól emlékszem. Fischer Annie talán akkoriban volt a pályája csúcán – ha egyáltalán lehet ilyet mondani egy hosszú évtizedeken át fantasztikus formában játszó muzsikusról. Az akkoriban eljátszott Beethoven-szonátái egy részét az elmúlt években kezdte kiadni a Hungaroton. Jellemző Fischer Annie fantasztikus igényességére: azt kérte, hogy életében ne jelentessék meg ezeket a felvételeket, mert úgy gondolta, vannak bennük hibák. Előben hallva megrázó, katartikus erejű koncertek voltak ezek, a világ élvonalát jelentették. Azóta sem hallottam olyan mélységű és etalon értékű Beethoven-interpretációt, mint tőle. Szvjatoszlav Richter is elementáris hatással volt rám már a megjelenésével is: atletikus természetével úgy támadta le a zongorát, hogy közben simogatta. Fantasztikus hangszíngazdagsággal zongorázott. A további példákat vég nélkül tudnám sorolni, hiszen rengeteg csodálatos koncertet hallottam. Amikor a Zeneakadémiára gondolok, mindig kicsit elgyengülök, mert életem legszebb évei közé tartoznak az ott eltöltött esztendőik. A Fasori kollégiumban a koncertek után éjszakába nyúló szakmai beszélgetéseket, vitákat folytattunk a barátaimmal. Ez ma nagyon hiányzik.

– *Mit jelentettek a pályáján ezek a kapcsolatok, barátságok?*

– Kölcsönösen meghatározóknak bizonyultak. A Tisza partján otthon érzem magam, szeretem ezt a várost. Anyai felmenőim Erdélyből származnak, talán ezért vonzodom annyira a hegyekhez. A szegedi Tisza-partról csak a hegyek vonulata hiányzik. Budapesten minden együtt volt. Mint ahogyan az a szakmai és a baráti társaság is együtt volt, akik nélkül nem tudom elképzelni az életemet. Szegeden igyekszem a tőlem telhető legtöbbet megtenni a város és a régió zenei életéért, ugyanakkor a saját pályámat is próbálom kibontakoztatni. Fontosnak tartom, hogy szakmai és baráti kapcsolataim – Szegeden kívül – erőteljesen kötődnek a fővároshoz is.

– *Hogyan képzelte a pályáját, amikor megkapta a diplomát a Zeneakadémián?*

– Szívesen jöttem vissza Szegedre, a volt iskolámba tanítani. Ígéretet kaptam arra is, hogy lesznek koncertezési lehetőségeim. Meg kell említenem, hogy kedves mesterem, Zempléni Kornél nem örült ennek. Úgy vélte, Budapesten kellene maradnom a pálya legszűkebb centrumában. Ezt az évek során kritikusok, elméleti szakemberek és előadóművész kollégák is megerősítették. Lehet, hogy nekik volt igazuk, nem tudom, ezzel a kérdéssel most nem foglalkozom. A különböző zenei fórumokon számítanak rám, rendre meghívásokat kapok. A tanítás mellett rendszeresen koncertezem, nemcsak Szegeden, hanem az ország más pontjain és a rádióban is.

– *Versenyzőként és később már zsűritagként is több zongoraversenyen részt vett. Mit gondol, mire jók ezek a versenyek?*

– Szükség van rájuk, hogy legyen egy kitűzött cél az ifjú zongoristák előtt: egy adott időpontra minél jobban felkészülni. Ez a növendéket és a tanárát is inspirálja. A versenyeken egyre jobban látszik, hogy nemcsak a technikai perfektség számít, hanem a művekkel való minél mélyebb azonosulás és a mondanivaló mélysége is. Ugyanakkor mégis fontos, hogy minél tökéletesebb legyen a technikai felkészültség, ami napi, rendszeres gyakorlás nélkül elképzelhetetlen. Ez pedig újat hozhat egy növendék életszemléletben. Az életmód megváltoztatása lehet, hogy egész életre kihat, hiszen kialakítja a rendszerességet, és megtanít arra, hogy vannak olyan időszakok a pályán,

amikor a maximumot kell nyújtani, s azután a siker birtokában lehet relaxálni is. Ha ezek a versenyek nem volnának, sokan nem szembesülnének azzal, hogy valójában milyen képességekkel rendelkeznek. Szükség van a versenyekre azért is, hogy a zongoristák megismerjék egymást. Tanárként magam is örömmel veszem, ha a versenyek győztesei és a kurzusokon részt vevő növendékek megtisztelnak azzal, hogy kikérik a véleményemet, beszámolnak a tapasztalataikról, eljönnek hozzám. Szívesen foglalkozom velük, ebből folyamatos szakmai kapcsolat, műhelymunka szokott kialakulni. Így én is tájékozodom arról, hogy kik azok a diákok, akikkel hosszú távon is lehet számolni ezen a pályán. Jómagam a zwickau-i Schumann-versenyen – ahol a középöntőig jutottam – és az olaszországi Varallóban, a Nemzetközi Debussy Zongoraversenyen – amit megnyertem – vettem részt. Rengeteg fontos tapasztalatot szereztem. Érdekes volt megfigyelni, hogy a világ minden tájáról összegyűlt versenyzők ugyanazt a kötelező darabot milyenek képzelik el, hogyan játsszák. Ugyanannak a műnek sokféle olvasata lehet, a hibákból, a félreértelmezésekből is lehet tanulni. Minden verseny horizonttágulást jelent a fiatal muzikusok számára. Az elmúlt tíz-tizenöt évben rendszeresen meghívást kapok a hazai zongoraversenyek (Nyíregyháza, Balassagyarmat, Békéstarhos, a budapesti Földes Andor Zongoraverseny) zsűrijébe, így növendékeinket pontosabban el tudom helyezni az országos mezőnyben.

– Számos kortárs darab bemutatása fűződik a nevéhez. Miért vállalkozik erre a sokak által nem szívesen vállalt, hálátlannak tartott feladatra?

– Az elmúlt évtizedek során sokféle zenét játszottam. Évek óta a régi zene, a német, olasz és a francia barokk muzsika, valamint a másik véglet, a hazai és a nemzetközi kortárs zene áll hozzám legközelebb. A kettő között lévő bő kétszáz év sem marad ki az életemből, hiszen azt is játszom, és az oktatás révén is napi kapcsolatban vagyok vele. A sors kegyének tartom, hogy a zongoraóráimon naponta Bachhal, Mozarttal és Beethovennel találkozom. Tőlük játszani rendkívül fontos, az ő darabjaikat, mint az alaprepertoár legfontosabb építőköveit, minden zongoristának meg kell tanulnia. Vannak dolgok, amiket csak tőlük, valamint Chopintól és Lisztől lehet megtanulni. Ez egyaránt vonatkozik a művészi kifejezésre és a hangszerkezelés mechanizmusára. A barokk zene megszólaltatása másfajta gondolkodásmódot kíván. Részben amiatt is, mert ha néhány óriást – Bachot, Händelt, Vivaldit – nem számítunk, akkor elmondhatjuk, hogy kevésbé fajsúlyos mesterek is írtak olyan felfedezésre érdemes kompozíciókat, amelyek megszólaltatásakor az előadó egyénisége legalább olyan fontos, mint a komponistáé. A zongoristák a Mozart- és Beethoven-műveket általában kellő alázattal játsszák, egy olyan barokk mester darabjának előadásakor, akinek a nevét legfeljebb zenetörténeti adalékként szoktuk idehaza emlegetni, felértékelődik az előadói fantázia. Olyan ez, mintha egy térképészt vagy egy geológust egy teljesen ismeretlen területre küldenének azzal a feladattal, hogy tárja fel és írja le. A kortárs zenében is hasonló úttörő feladatra vállalkozik az előadóművész, hiszen egy új darabnak nincs előadói hagyománya. Ha a szerző még él, vele persze lehet konzultálni. A jól megkomponált kortárs művek többsége korábbi nagy elődök eredményeire épül. Számos kortárs darabot eljátszva azt tapasztalom: csak a jó értelemben vett tradíciókövető kortárs zenének van hitele. Azoknak a szerzőknek, akik nyelvezetükben is olyan műveket komponálnak, amelyek a korábbi zenei köznyelvek folytatói, és ezek révén hordoznak valamilyen lényegi mondandót a hallgatóság számára is. Az a kompozíció, amely elefántcsonttoronyban kitalált hangok egymásutánja, sokszori átantul-

mányozás után a partitúrában jól mutathat és egyre többet megérthetünk belőle, de amikor a koncert végén – vagy már előbb – távozik a hangversenyteremből a hallgató, nem érzi úgy, hogy kapott volna valamit. Kurtág tanár úr Nyolc zongoradarabját ugyanolyan fontosnak tartom a pályámon, mint Bartók Szabadban-ciklusát. Hollós Mátétól és Madarász Ivántól ősbemutatókat (Új dal szöveg nélkül, Fantom-zene, BATHRI-MUSIC stb.) is játszottam. Az ő zenéjük nagyon közel áll hozzám. Hollós meditatívabb, lírikusabb alkat, rendkívül igényesen, mint egy választékosan fogalmazó nyelvész, úgy írja meg a kompozícióit. Madarász végtelenül dinamikus zenéjében pedig mindig van valami elementáris, orffi, bartóki vagy a természeti népek zenéjét felidéző hatás. Több komponista is megtisztelt azzal, hogy felkért egy-egy műve bemutatására, így Bozay Attila, Kadosa Pál, Durkó Zsolt, Soproni József, Kocsár Miklós és Horváth Barnabás, hogy csak a magyar szerzőket említssem a teljesség igénye nélkül.

- Hogyan került kapcsolatba a Magyar Barokk Trióval, és mit jelentett ez az együttműködés a pályája szempontjából?

- 1977-ben meghívást kaptam Bajára egy nyári zenei kurzusra, ott találkoztam a trió művészeti vezetőjével, Csetényi Gyula fuvolaművésszel. Ő jóval korábban, már 1970-ben megalapította a Magyar Barokk Triót, amelyben ő fuvolázott. Többször játszottam Csetényi Gyulával zongora-fuvola duóban, ezért 1989-ben, amikor változás történt az együttesben, hívott csembalistának. Ez újabb lökést jelentett a pályámon. Korábban is szerettem a barokk zenét, de igazából ekkor döbbsentem rá, hogy milyen hatalmas is ez a repertoár. Feléledt bennem a kutatószellem, azóta állandóan keresem, melyek azok az elfeledett remekművek, amelyeket érdemes lenne a közönséggel is megismertetni. Eddig három önálló lemezt készítettem az együttessel, ezek közül az egyik CD-n Händel 9 német áriája hangzik el Hamari Júliával.

- Mennyiben más csembalón játszani, mint zongorán?

- Egészen más! A csembaló rendkívül sokat segít a régi zene, Bach, sőt akár Mozart muzsikájának értelmezésében is. A két hangszer látszólag nagyon hasonló – egyik tulajdonképpen a másik zenetörténeti következménye –, de a játékmódjuk, illetve a csembalón és a zongorán való interpretálás alapvetően különbözik. A csembalózás egészen másfajta előadói habitust kíván. Bár a billentyűzet hasonlóknak tűnik – a fehér és a fekete billentyűk fordítottak –, a zongora ütős, a csembaló pedig pengetős hangszer. Az igazi nagy különbség az időkezelésükben van. A csembalón nem lehet a dinamikát annak megfelelően változtatni, hogy milyen energikusan billentünk, így az önkifejezés lehetősége szinte kizárólag időbeli lefolyású. Ebből következik, hogy a csembalista sokkal inkább rákényszerül arra, hogy elképzeléseit szabadabb deklamációval mondja el, mint a zongorista. Tapasztalatom szerint egy zongorista sokat profitálhat abból, ha csembalózik is, ugyanis zongorázása artikuláltabbá, deklamáltabbá válhat. Az elmúlt 12 év alatt számos meghívást kaptunk külföldre is, játszottunk Pozsonyban, Ausztriában, Németországban és négy nagy koncertsorozatot adtunk Spanyolországban.

- Manapság kevés vidéken élő zongoristának adatik meg, hogy önálló CD-je jelenjen meg a Hungaroton Classicnál. Hogyan született meg az eredeti darabokat és izgalmas átiratokat is tartalmazó Liszt-albuma?

- Sok Liszt-darab az utóbbi években került elő, és csak nemrégiben jelent meg a kottája. A CD legexponáltabb műsorszám, a címadó „Revive Szegedin!” (Éledjen újra Szeged!) című átirat 1879-ben született, amikor a párizsi operaházban hangversenyt

rendeztek a szegedi árvízkárosultak javára. Liszt nem tudott részt venni a hangversenyen, ezért egy – Massenet által hangszerelt – cigányzenekarra írt Szabadi-darabból a kései rapszódiai, a Csárdás macabre és a Csárdás obstiné stílusában készített zongora-átíratát küldte el. Ez a darab is bizonyítja, hogy Liszt egyszerű zenei materiához nyúlva is zseniálisat tudott alkotni. A „Revive Szegedin!” ugyanis impozáns, technikai megoldásaiban virtuóz átírat, amely ugyanakkor megtartotta az eredeti kompozíció részben csárdás, részben palotás, de mindenképpen magyaros elemeit. Mint sok Liszt-kézirat, ez is évtizedeken át elfeledve kallódott. A szegedi Somogyi-könyvtárban találtak rá a hetvenes évek végén. 1986-ban publikálták, 1987-ben kértek fel, hogy játsszam el. Akkor megtanultam, és be is mutattam Szegeden. A Hungarotonnál csak évek múltán szereztek erről tudomást. Mivel egyébként is tervezték, hogy készítenek velem egy lemezt, ez a darab megfelelő apropót jelentett. Így a CD egyik érdekessége lett, hogy szegedi zongorista játszott lemezfelvételre először a „Revive Szegedin!”-t. Emellett több más ritkán hallható virtuóz Liszt-átírat, például a Beethoven Esz-dúr szeptettjéből készült Grand Septuor is szerepel a lemezen. A kilencvenes években indította el a Hungaroton a Liszt-ritkaságok sorozatát, amelynek részeként már több lemez megjelent. Az én albumom is ebbe a sorozatba illeszkedett. Igyekeztünk olyan darabokat válogatni, amelyekből eddig nem készült egyetlen lemezfelvétel sem. Ma már kibővült, szabadabbá vált ugyan a hanglemezkidadás, de idehaza az új lemezek jelentős része magánvállalkozásban születik meg. A Hungaroton Classic műsorpolitikájával folytatja a magyar komolyzenei hanglemezyártás korábbi nagy hagyományait. Egy ilyen, a nemzetközi zenei életben is jegyzett kiadó felkérésére ma is rangot jelent lemezt készíteni.

– *A Szegedi Tudományegyetem Konzervatóriumának igazgatójaként hogyan látja az intézmény fejlődésének lehetőségeit? Milyen tervei vannak?*

– Szeretném, ha a felsőfokú zeneművészeti képzés egyértelműen integrálódni tudna a szegedi felsőoktatás egészébe. A felsőoktatási törvényben érdemben kevés szó esik a művészeti képzésről. Fontos lenne, hogy mielőbb el tudjuk fogadtatni: a konzervatóriumban folyó munka teljesen adekvát a más főiskolai és egyetemi karokon végzetekkel. Szegeden speciális helyzetben vagyunk, mert a mindennapokban karként működünk, ám az intézmény hivatalos nevében még nem jelenik ez meg. Jelenleg azon dolgozom, hogy a zeneművészeti kar az egyetem egyik önálló kara legyen. Erre minden esélyünk megvan, a hegedű szakon közel húsz éve, a cselló szakon több mint tíz éve, a zongora szakon pedig épp tíz éve egyetemi képzést is folytatunk. Az elmúlt évtizedben több fúvós szakon is beindult az egyetemi szintű oktatás. Mindez azt jelenti, hogy az itt folyó oktatás minősége ekvivalens a Zeneakadémián folyó egyetemi képzéssel, és az itt kiadott diplomáink is egyenértékűek az ott megszerezhetőkkel. A SZTE Konzervatóriumának a jövőben a régió legmagasabb szintű zenei intézményeként, szegedi zeneakadémiaként kell működnie. A korábbinál lényegesen nagyobb súlyt szeretnék helyezni a tanári mesterség tanítására és az értelmiségképzésre. A zenei pályán persze továbbra is az a meghatározó, hogy ki milyen fokon játszik a hangszerén, de egy szólistának vagy egy zenekari művésznek sem merülhet ki ebben a tudománya. Fel kell készítenünk a hallgatóinkat a művészetoktatásra is, ez kizárólagosan a mi kompetenciánk. Az ehhez kapcsolódó esztétikai, filozófiai és pedagógiai képzés szintjét feltétlenül emelnünk kell, fajsúlyosabbá kell tennünk, szervezesebben be kell építenünk a napi gyakorlatba.

– *Mennyire alkalmas zeneakadémiai szintű képzésre a konzervatórium jelenlegi, nem épp ideális épülete?*

– Már most is láthatóak – némi térátrendezés eredményeképpen – kisebb változások, ezt a munkát folytatnunk kell. A következő fázisban a nagyterem esztétikai és akusztikai értelemben is korszerű koncertteremmé alakítását tervezzük. Belsőépítészek és akusztikusok bevonásával már elkészültek a tervek, a pénzügyi források döntik majd el, melyik változatot tudjuk megvalósítani. Szeretném, ha egy sípos orgonát is sikerülne építenünk. Ma már egy ilyen intézményben elengedhetetlen, hogy egy 21. századi igényeknek megfelelő stúdió is rendelkezésre álljon. Az anyagi lehetőségek függvényében a tantermeket is felújítatjuk, és hosszabb távon szeretnénk a tetőtér beépítésével újabb tantermeket, esetleg zenekari próbateremnek is alkalmas előadótermet is kialakítani.

– *Hogyan látja, milyen ma Szeged zenei élete? Milyen változásokra lenne szükség?*

– Összetett kérdés. Önálló szervezeti egységek vannak, amelyek diszfunkcionális szerepet tölthetnének be, ha a vezetői nem törekednének az együttműködésre. Én az egyéniségeből fakadóan is konszenzuskereső vagyok. Jelenleg nagyon jó a konstelláció a városban: a Szegedi Szimfonikus Zenekar igazgató-karnagyával, valamint a Szegedi Nemzeti Színház vezetésével és a város irányítói közül is többekkel személyes jó kapcsolatot sikerült kialakítanom. Úgy gondolom, ezáltal is jó ügyet tudok szolgálni. Szegednek hosszú távon is a régió kulturális központjának kell maradnia, amihez pénz kell, ezért majd Brüsszellel, az Európai Unió illetékeseivel is jó kapcsolatot kell fenn tartanunk. Az elmúlt időszakban a város vezetői exponált, hatékony lépéseket tettek ennek érdekében. Nekünk, a város kulturális életében vezető szerepet betöltő embereknek maximálisan együtt kell működnünk, egyeztetnünk kell a terveinket. Jó példa volt erre az a május végi nagyszabású diplomakoncertünk, amelyen végzős növendékeink a Szegedi Szimfonikus Zenekar közreműködésével és Gyüdi Sándor vezényletével léptek fel a SZTE Aulájában. Fontosnak tartom, hogy a diplomát szerző fiatal művészeink – akár szólistaként, akár zenekari művészként – benne maradjanak a város zenei vérkeringésében, koncertéletében. Ehhez egyeztetni kell a programokat, kölcsönösen segítenünk kell egymást. Megvitatás után a legéletképesebb ötleteket kell megvalósítanunk. Nyugat-európai mintára érdemes lenne rangos zenei fesztivált szerveznünk. Szeged közismerten fesztiválváros, de a Dóm téri szabadtéri programja jól körülhatárolható, nem kaphatnak benne szerepet olyan műfajok, amelyekre pedig szükség lenne. Nagyon jó gondolatnak tartom, hogy erre a nyárra meghívták José Curát, a világhírű argentin tenoristát, aki koncertet ad a Dóm téren. Javasoltam a város vezetésének, hogy néhány hasonlóan nagy egyéniség meghívásával csalogassuk ide a művészetbarát közönséget, mert ezzel a gazdasági élet szereplőinek támogatását is elnyerhetjük. Komolyan kell vennünk, hogy a kulturális élet megszervezése és hatékony működtetése folyamatos párbeszédet kíván a gazdasági és a politikai élet irányítóival. Szó nincs arról, hogy demarkációs vonalat kellene ezek közé a szférák közé húzni, hiszen ezek kölcsönösen egymás pozitív vonásait erősíthetik. Azt szeretném, ha Szeged olyan kulturális centrummá tudna válni Magyarországon, mint amilyen Salzburg Ausztriában. Lehet, hogy ma még Budapest után Szeged az ország második szellemi központja, de ha ezen a téren nem teszünk sokkal többet, a vidéki nagyvárosok közötti egyre erősebb versenyben veszélybe kerülhet ez a pozíciónk. Olyan programokat kell kitalálnunk, amelyek akár európai, de országos léptékben mindenképpen jelentősek. Minden

olyan lépést el kell vetnünk, amely picit is a bezárkózás, a provincializmus irányába vezet. Inkább kockázatot kell vállalnunk, és Európa, sőt a világ legjobbait kell meghívunk.

– *Milyen fellépésekre készül mostanában?*

– A Magyar Barokk Trióval a nyáron a hangulatos kisvárosban, Edelényben adunk koncertet, majd ősszel hangversenysorozatot indítunk. A Szegedi Kortárs Zenei Napokon zongoraestet adok, erre az elmúlt évtizedekben játszott kortárs darabokon kívül egy Soproni-bemutatóval is készülök. Az újraindított Konzervatóriumi Esték sorozatban kollégáimmal és hallgatóinkkal együtt szerepelünk. A műsorterv most készűl. Nem könnyű az előadóművészi pályán is maximumot nyújtani, ugyanakkor tanítani és egy intézményt is irányítani egyszerre. Amikor egy-egy fárasztó nap után hazamegyek, és odaülök a zongorához vagy a csembalóhoz Bachot játszani, öt-tíz perc után teljesen felfrissülök. Fogalmam sincs róla, élettanilag hogyan működik ez, de olyankor mindig újra megnyugszom és feltöltődöm. Szerencsés vagyok, hogy ilyen családi milióból indultam, és arra tettem fel az életem, hogy muzsikus legyek. Remélem, sikerül ebből valamit átadnom a tanítványaimnak, kollégáimnak is.

Hollési Zolt

KERÉK FERENC:ÁLDOZAT